

irodalom

irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet t

II

IRODALMI, MŰVESZETI,
T Á R S A D A L O M -
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT

XXII. ÉVF. II. SZ. 1957.
N O V E M B E R

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ÁCS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VEBEL LAJOS /
/ VUKOVICS GÉZA /

FELELŐS SZERKESZTŐ
M A J O R N Á N D O R

K Ö V E T K E Z Ő S Z Á M A I N K
A N Y A G A B Ő L:
BOBBÉLY JÁNOS: A FÜLD
FELFEDÉZÉSÉNEK POÉMÁJA
/ BORI IMRE: VÁLTOZATOK
JÓZSEF ATTILA-VERSEKRE /
BURÁNY NÁNDOR: GYÜMÖL-
CSŰS NYÁRI ÉJ / MILOŠ
CRNJANSKI: STRAZILOVO /
ALLEN CHURCHILL: HOSSZU
UT HAZAFELE / FEJTO FE-
RENC: JÓZSEF ATTILA / GAL-
LÁSZLÓ: MINDEN MÁSKÉPPEN
VAN / SÁFRÁNY IMRE: FOR-
HÓBAN / SINKÓ ERVIN: PAR-
BESZÉD A MIKROFON ELŐTT
A MŰVESZETRŐL, AZ ÉLET-
RŐL ÉS A KRITIKARŐL /
ST. EKUPÉRY: A KIS HERCEG
/ ÚRBÁN JÁNOS: SZEMÉRE
H A J T J A K E Z E T

Károlyi Mihály útja

Ebben a politikusban, a Károlyi Mihály immár történelmi alakjában, van valami lenyűgözően rendkívüli. Nem politikai zsenialitása az, ami kivételessé teszi — noha tudott egy-egy adott helyzetben megdöbbentő politikai éleslátásról is tanúságot tenni — nem is az intellektuális nagysága az, amivel ki-magaslóvá vált.

Ami egy egykori magyar gróf történelmi alakját izgatón érdekessé és kivételessé teszi, az az ő tragikumba ívelő következetes életútja, melyre nemcsak Magyarországon, de a korabeli Európában is hiába keresnénk példát.

* * *

A parlamenti pártok, a választási küzdelmek és általában a polgári parlamentek bonyolult mechanizmusával együtt alakult ki a politikusnak egy különleges típusa. Mint a kereskedő az üzletkötésekből, az ügyvéd a pörökből, a politikusnak ez a modern típusa a politikai életből él; abból, hogy vannak különböző, népszerűségért illetve hatalomért versengő politikai pártok. A parlamenti és a közéleti politikai csatáknak és csetepatéknak ez a modern condottiere-je érdekeknek és érdekcsoportoknak váltakozó szeréncséjű harcaiban aszerint választja és válogatja a pártját, hogy mint reméli legjobban befektetni és kamatoztatni egyéni képességeit. Ha nincs társadalmi rangja, gazdagsága, összeköttetései, akkor csak kivételes szerencse, ha a már hatalmon lévő párt mindjárt befogadja; általában előbb szívós küzdelemben és éppen az ellenzék tribunjaként kell kitűnnie. Ebben a stádiumban a politikának ez a condottiere-je összevetésig hasonlít — s igyekszik is, hogy összevetésig hasonlítson — az emberhez, aki nem hasonlít hozzá: az emberhez, aki egy nagy, életet betöltő igazság előharcosa, lázadó fanatikusa. Ezzel a látszattal veri fel a maga értékét, így biztosítja magának — esetleges évtizedes kitarítás eredményeképpen — hogy majd adott pil-

lanatban legyen mit eladnia, s hogy valóban nagy árat megérő tetemes nyereséget jelentsen azoknak, akiknek bajtársává szegődik vagy éppen vezérüké válik.

Tévedés volna azonban a parlamenti condottiere-nek ezt a típusát egyszerűen kalandornak tekinteni, aki kezdettől fogva tudatosan csal és hazudik. Csak a megtett út végének a távlatából tűnik úgy, mintha tervszerűség lett volna útjában. Valójában azonban ezek az emberek egyáltalán nem kalandorként indulnak el, csak ambíciókkal, melyek lendületet adnak szavaiknak és gesztusaiknak. S mint minden nagy lendületben, az övékben is van valami — ha nem is önzetlen, de — őszintén önfeléd. S ha kalandorrá válnak, ha kalandorként érik el ambícióik megvalósulását, a személyes karrier csúcspontját — egy csúcspontot, mely az egész hozzá vezető útnak a meghazudtolását és megtagadását jelenti — ez annak a következménye, hogy a parlamentnek, a politikának, mint »métier«-nek a logikája elkorcsosított és végül kiszorított minden más erkölcsi természetű logikát.

A világ minden parlamentjének történelmi galériájában különböző változatokban és különböző árnyalatokban ott szerepel ez a típus. Alexandre Étienne Millerand köztük annyiban kivétel, hogy még a nem mindennapi kitartás és a feltétlen elszántság is csak ritkán részesül olyan jutalomban, mint ahogy az ő esetében történt. Ez a fiatal ügyvéd és újságíró, aki szocialistaként indul és mint szocialista képviselő ragyogó és fulmináns szónoklatban minden földi javak köztulajdonbavétele mellett tör lánzsát, három évvel később egy szolid polgári kormányban kereskedelmi miniszterként folytatja karrierjét, s némi szünet után mint a munkaügyek minisztere éppen ő az, aki a francia vasutasok nagy sztrájkját vaskézzel letöri, hogy aztán az első világháború kitörésekor már hadügyminiszterként teremtsen meg az előfeltételeket ahhoz, hogy mint a jobboldal jelöltjét, megválasszák a francia köztársaság elnökévé — a parlamenti condottiere esetében is ritkaság a merész álmok ilyen teljes megvalósulása. Ez azonban nem változtat azon, hogy épp ez a condottiere, mint típus számtalan változatban, nagyobb vagy kisebb szerencsével, de a világ minden parlamenti demokráciájának szerves produktuma.

Aristide Brand — aki 1906-tól kezdve haláláig számtalan kormányban miniszter és miniszterelnök, és mint miniszter többek között ugyanúgy egy vasutassztrájknak mozgósítás és rendőrség által való sikeres letörésével szerez bokros érdemeket és bizonyítja be, hogy keresztülviszi azt, amit akar — tudvalévően szintén úgy kezdte politikai pályafutását, hogy Jean Jaurès-szel együtt

alapítója volt a »L'Humanité«-nak és mint szélső baloldali tribun a munkásság tömegsztrájkhoz való jogáért szállott síkra. De minek folytatni a bal- és szélső baloldalon induló és a szélső jobbal végződő karrierok listáját Millerandtól Lavalig és Doriotig?

Bármilyen nagy is az egyéni változatosság a típuson belül és a különböző országokban, s bármennyire különböző méretűek is a sikerek s ha az ilyen pályák nem egyszer azzal végződnek is, hogy hősük megkapja ugyan a jutalmát, de azután a jutalmazók számára is használhatatlanná, sőt terhessé válik — szabály az, hogy mindig és mindenütt a bal és a szélső baloldal soraiból szerzik a jobb és a szélső jobboldali politikai pártok a maguk legbuzgóbb, legkíméletlenebb, legengergikusabb és legkevésbé skrupulózus szószólóit és nem egyszer Mussolini-szerű hadvezéreit.

Ez a szabály minden államban, amit, ahogy mondani szokás, parlamentárisan kormányoznak.

Viszont se Franciaországban, se más parlamentárisan kormányzott államban nincs sok példa a fordított esetre: arra, hogy valaki fokozatosan vagy hirtelen elhatározással a jobb vagy épp szélső jobboldal soraiból életre-halálra a bal vagy épp a szélső baloldalhoz szegődött volna, s hogy ellenállhatatlan vonzást gyakorolt volna rá az a politikai harc, mely nem miniszteri tárcával, hanem üldöztetéssel, börtönnel s a történelem tanúsága szerint még végzetesebb »jutalmakkal« is kecsgetett. De van erre is egy példa: a magyar arisztokráciának, a feudális magyar oligarchiának példátlan renegátja, gróf Károlyi Mihály.

* * *

»Egy egész világ ellen« — ez a címe Károlyi Mihály emlékiratainak, melyeket 1922-ben, Dubrovnikban írt meg. Ezt a könyvet éppúgy mint emlékiratainak azt a másik részét, melyet három évtizeddel később fejezett be, megkülönbözteti a XX. századbeli államfők, hadvezérek, vezető politikai személyiségek emlékiratainak garmadájától az, hogy történelmi tények és események ismeretése, tárgyi összefüggések és hátterük feltárása, történelmi szereplők jellemének személyes élmények alapján történő megvilágítása mellett, Károlyi emlékiratai vallomások könyve is, éppannyira história, mint emberi dokumentum. Olyan politikus emlékiratai, akinek számára a politika és a saját politikai tevékenysége sose jelentett perspektívátlan »napi politikát«, szűklátókörű »métier«-t, hanem igazságszomjat, az emberi szenvedés elleni lázadás, az emberrel való szolidaritás dinamikus kifejezését, az erkölcsi

felelősség átéléséből eredő életet betöltő szenvedélyt. Ami sorszerűen meghatározta ennek az embernek az egész politikai útját és politikája tartalmát, az első sorban nem ideológia; hanem egyéni erkölcsi szenzibilitása. És ez az, ami mintha nagy művész komponálta volna meg, valóban egyetlen, következetes egésszé tette ezt a dramatikus fordulatokban gazdag, tragikus és mindvégig a saját benső erkölcsi logikájához hú életet. Nem véletlen, hogy már első emigrációjában, 1922-ben, Dubrovnikban írt emlékiratai intím vallomással kezdődnek:

»Az első vizitkártyám«, amelyet nemzetségem a grófi koronával ékesítve adott le a történelemnél, lent a sarokban e szomorú szavak olvashatók: *szatmári béke, 1711*. Ez a béke a magyar nemzetnek oly szabadságharcát fejezi be, amely nemcsak az alkotmányért, hanem a jobbágyok keserves sorsának jobbrafordulásáért is folyt... ezt a békét a Rákóczi-féle szabadságharc legbátrabb és győzelmeiben leggazdagabb hadvezéreinek egyike fegyverlerakásával tette lehetővé, aki ezért a császártól grófi címet s az elkobzott javakból dúsan mért dotációt kapott. Ez a generális Károlyi Sándor volt, az én őszám. Gyakran gondolok rá. Az én őszám... a császár embere lett és megkapta a bérét. És miközben az ő családja fölvirágozik, II. Rákóczi Ferenc száműzetésben él és halálos ágyát az emigránsok egy maroknyi csoportja állja körül. De Rákóczi nevével a zászlón még húsz év múlva is jobbágylázadást szítanak Magyarországon. Rákóczi halálos órájára is sokat kell gondolnom mostanában.

Szeretném földézni a percet, amikor először éreztem meg tudatosan, hogy én Sándor ősapám életét élni nem tudnám és nem tudtam volna soha. De e perc emléke homályba vész. Tizenkét-, legfőljebb tizenhároméves gyerek lehettem, amikor valami könyvben, talán a főtí könyvtárban rábukkantam egy lapra, amelyből kiderült, hogy a magyar népgyalázatnak érzi a fegyverlerakást a nagymajtényi síkon és árulónak tartja Károlyi Sándort... Első nyilvános beszédeim egyikében céloztam rá, hogy a szatmári béke nem volt dicsőséges, és hogy a grófságot, amely nyomában járt, vissza kellett volna utasítani. Családom elérte a célzást és egy pár rokonomtól akkor kaptam az első támadásokat.

Mindez messze elmaradt mögöttem. Én leszámoltam. Ami részem a hűbérben volt, amelyet soha el nem fogadtam volna, én visszaadtam annak, akit illet: visszaadtam a magyar népnek és elindultam azon az úton, amelyre ősapám helyén léptem volna: az emigráció útján. Rákóczi bujdosó társainak legkisebbikével

cserélnék; de nem cserélnék azzal a nagyszerű és ragyogó férfiúval, aki becsületével fizetett a rangért és a gazdagságért, amelyet negyvenharmadik életévemig magam is élveztem.»

* * *

Károlyi balsejtelmű, melanchólikus vallomása: »Rákóczi halálós órájára is sokat kell gondolnom mostanában« — arra vall, hogy akkor, 1922-ben, Károlyi már befejezettek tekintette politikai pályáját, s könyvét »Egy egész világ ellen« nem annyira programnak, mint inkább végrendeletének szánta. Politikai végrendeletnek, melyben számót vet magával, elmondja, hogyan öszszegezi és értelmezi dramatikus fordulatokban gazdag életét, az utat, melynek az állomásai és a vége — akkor azt hiszi, hogy már elért a végére — őt magát is meglepetésként érték. Annak az embernek a meglepődöttsége ez, aki szubjektíve nem forradalmár, de tettei és az élet spontánul forradalmi tettekké és forradalmár életévé váltak.

»Ha ezekre a napokra visszatekintek és fölteszem a lelkiismeretemnek a kérdést: mi volt a végső, a döntő ok, amely végleg átűzött a demokrácia táborába, azt kell felelnem, hogy ez az ok — Tisza volt« — állapítja meg ő maga 1922-ben.

Természetesen nem gróf Tisza István személye, hanem az a magyar hűbéri oligarchia, az az úri Magyarország, amely Tisza alakjában és módszereiben, anachronisztikus és brutális úri gőgjében és önkényében a maga szellemének és eszményeinek hamisítatlan megtestesülését és diadalát ünnepelte. Tisza, aki úgy fogja fel és úgy praktizálja a magyar parlamentarizmust, hogy a képviselőház ülésterméből fegyveres pandurokkal dobhatja ki a szófogadatlan ellenzéki képviselőket, Tisza, aki az ország tízmillió nem-magyar lakosát jogfosztással, korrupcióval és terrorral akarja magyarrá kényszeríteni, s magát a magyar népet csak mint a magyar hűbérurak predesztinált cselédségét, csak mint szolganépet hajlandó számbavenni, Tisza, aki mikor 1912-ben a parlament előtt munkások vére folyik, akik tüntetni mertek választó jogért, mint az országgyűlés elnöke a sortüzekről visszhangzó épületben úri hidegvérrel még csak fel se függesztette a Tisztelet Ház ülését, mivel, hogy a magyar parlament — ahogy a képviselőház urainak dörgő tapsától kísérve kijelenti — »nem vénasszonyok testülete és nem népjóléti intézmény« — Tisza a magyar úri erényeknek ez a megtestesítője teszi Károlyi számára, az ország akkor egyik leg-

gazdagabb hűbérura számára személyes erkölcsi problémává és feladatává a politikát.

Ez, éppen ez az, ami Károlyi Mihály egész életének s életétől elválaszthatatlan politikai pályafutása különleges, mély emberi pátoszt ad. Ő nem főúri dilettáns, aki mellesleg politikával is foglalkozik — azaz, ha kezdetben talán nem is keresett a politikai életben való részvételeken többet, mint rangjának megfelelő, löversenyhez vagy más közéleti szerepléshez hasonló időtöltést, a politika valóban sorsává vált, nem térhetett ki az elől, hogy sorsául válassza a politikai küzdelmet. Szenvedélyes politikai harcosná nem annyira valami meghatározott ideológia teszi, hanem sokkal inkább és első sorban fokozatosan tudatossá váló spontán erkölcsi akarat, a saját osztályhelyzetéből adódó erkölcsi természetű kényszer.

Ellentétben a forradalmárral, akinek megvan a maga világos koncepciója az elérendő célról, és aki előre tudja, akarja és vállalja minden kockázatával és áldozatával a céljáért való harcot, Károlyi, aki semmiképp se indul forradalmárnak, de facto forradalmárrá lesz, mert egyéni hajlamaitól függetlenül egyéni kiváltságos helyzete és az események olyan alternatívák elé állítják, hogy újra s újra elkerülhetetlen erkölcsi kényszerré válik számára összeütközésbe kerülni és szembefordulni a maga kasztjával. És minthogy ez az ő harca nem elvont térben, hanem szükségképp meghatározott történelmi helyzetekben és nyilvánosan történik, nem maradt és nem maradhatott csak a magyar mágnások belső ügye; hogy Tiszát az ő országgyűlési urai ünnepezték, amikor Budapest népének követeléseit kardlapozó csendőrökkel és gyilkos sortűzekkel némítja el, úgy Károlyit, aki az országgyűlésnek és az országnak ezekkel az uraival száll szembe, az ország forradalmi erőinek a rokonszenve, várakozása és növekvő lelkesedése kíséri — kíséri és inspirálja és elkötelezi a magához és a harcához való kitartó, mindig merészebb konzekvenciákat vállaló hűségére.

Hogy kezdetben mennyire nem tudta, hová vezet az útja, arról igen világosan tanuskodik Tiszával való párbaja. Tisza, mint az országgyűlés elnöke, fegyveres pandurjaival dobhatja ki ugyan az ellenzéki képviselőket, köztük Károlyit is, de az ő számára magától értetődik, hogy a kaszt tagjai felette állnak a politikai ellentéteknek. A kaszt szemében az országház dunaparti gótikus palotájának s mindannak, ami ott történik, nem lehet komoly hatása az ország legexkluzívabb és legfontosabb intézménye, a

magyar főurak Nemzeti Kaszinójának benső életére vagyis az uralkodó kaszt tagjainak szolidaritására. A Nemzeti Kaszinó tagjai mindenekelőtt és mindenekfelett a Nemzeti Kaszinó tagjai, emellett minden nézeteltérés, pillanatnyi ellentét egyszerűen el-törpül. A Nemzeti Kaszinóban tehát gróf Tisza István, mintha semmi se történt volna, barátságosan üdvözli gróf Károlyi Mihályt.

»— Szervusz. Hogy vagy?«

Tisza csak konzekvens. Károlyi azonban épp a Nemzeti Kaszinónak ez ellen a szelleme ellen lázadva nem fogadja a többször megismételt üdvözlést, viszont — groteszk módon — mikor erre megjelennek nála Tisza párbajsegédei, Károlyi a magyar demokratikus politikai követelések képviselője, természetesen tartja éppúgy mint Tisza, hogy politikai ellenfelével való ügyét a közép-kori becsületkódex szabályai és szertartásai szerint grófi színvonalon párbaj formájában tisztázza. A segédek — bárók és grófok — megállapítják az istenítélet föltételeit: párbaj nehéz lovasági kardokkal, bandage nélkül, végkimerülésig. S harmincnégyezer csapnak össze. Gróf a gróffal. Alig két esztendővel a világháború kitörése, s alig hat esztendővel azelőtt, hogy Károlyit, mint a magyar demokratikus forradalom legnépszerűbb vezérét a magyar köztársaság elnökévé választják.

* * *

S mégis, teljesen hamis volna az az elképzelés, hogy Károlyit egyszerűen az események sodorták egyre inkább balra.

Igaz ugyan, hogy 1918, az az év, melyet Magyarország történelmében az ő nevével, a Károlyi-forradalom évének neveznek, Magyarországon éppúgy mint világszerte a viharosan emelkedő forradalmi hullám esztendeje; de mint általában a forradalmak történelme, ennek a forradalmi kornak történelme is példák egész seregével bizonyítja, hogy épp ezeknek az »eseményeknek sodra«, épp a fenyegetőn komollyá vált forradalmi hullám elriasztóan hat mindazokra, akik csak kacérkodnak a forradalom gondolatával. Nincs forradalom, mely nem szolgáltatna bőveñ példát arra, hogy a forradalom elementárisan nyers és benső ellentmondásokkal telt konvulzív valósága a csalódottaknak, az elkeseredetteknek, sőt a forradalom ellenségeinek a táborába tudja taszítani még azokat is, akik addig, amíg a forradalom csak készült, hívői és előharcosai voltak.

Károlyi sose kacérkodott a forradalom gondolatával, sohasem akart forradalmi átalakulások előharcosa lenni, de szándéka ellenére, az öntelt és elvakult oligarchia politikája következtében 1918. októberében azon veszi észre magát, hogy már nem egy parlamenti ellenzéknek, hanem az ország forradalmi erőinek, egy forradalomnak az élére került.

Hogy valami *mennyire* anachronisztikus, az igazában akkor derül ki, amikor a jelen egy csapásra, amely voltaképp csak az utolsó csapás, múlttá válik. Így történt Tisza István Magyarországaival is. A francia forradalom előtt is csak igen kevesen tudták, hogy *mennyire* anachronisztikus az a társadalmi rend, melyet *aztán* mindenki »ancien régime«-nek nevezett. Tán a dolgok természetéből, minden meglévőnek az inerciájából következik, hogy tovább tart, mint »az ideje«. Egy-egy rendszer évekkel vagy évtizedekkel túléli idejét, időszerűségét, s épp az ilyen, már régóta időszerűtlen társadalmakban, mint amilyen a magyar is volt, a normális — az, ami másutt normális volna — vakmerő eredetiség és forradalmi kihívás erejével hat. S valóban mozgásba is hoz felgyülemlett, régen robbanásra váró forradalmi erőket. Ez történt a Károlyi esetében is. De az ő esetében nem ez a különös. A különös, a rendkívüli az, hogy Károlyi nem habozott, nem hátrált meg, hanem felismerve a forradalomban saját politikai és erkölcsi követeléseinek következetes megvalósulását és egyetlen lehetséges megvalósítóját, forradalmárként folytatja az útját. És pedig nemcsak a pillanat pátoszától megvesztegetve, »pillanatnyi hőstettként«, nemcsak a pillanatnyilag kedvező forradalmi helyzetben, hanem a forradalom bukása után is — hosszú és kínos évtizedeken át változatlanul híven az úthoz, amelyen elindult és önmagához. S nem tagadja meg az önmagához való hűséget késő aggkorában sem, akkor is még egyszer utoljára, harcos és tragikusan magányos bátorsággal, mintha nem is a sír szélén, hanem pályája kezdetén, ereje teljében állna, szembefordul azokkal, akik rágalomokkal, hazugsággal, inkvizíciós módszerek segítségével kicsikart vallomásokkal — a Rajk-pörrel — ártatlan embereknek váltak hóhéraivá és ezzel sírásóivá annak a reménynek, mely a szociális forradalomtól és a szocializmustól nemcsak a politikai és gazdasági szükségességnak, hanem egy minden eddiginél emberibb erkölcsi rendnek diadalát is várta.

Aki késő öregségében, amikor már senkitől se lehetne elvárni, hogy mást is akarjon, mint kitérni minden harc elől, aki élete nyolcadik évtizedében képes arra, hogy »előlről kezdje«, megint

»egyedül egy egész világ ellen« vállalja minden következményével a küzdelmet a forradalom erkölcsi presztíziséért — Károlyi bebizonyította, hogy nem az események sodorták egyre inkább balra; ezzel az egész életét bekoronázó tetteivel bizonyította be, hogy számára a forradalmiság nem kaland, hanem legszemélyesebb, legintímesebb, imperatív erkölcsi szükségletéből következett, s ezért tudott hű maradni hozzá. Helyesebben: ezért nem lehetett megalkudni, ezért *kell*ett hűnek maradni mindhalálig. Ebben van az ő személyének erkölcsi nagysága és kivételes emberi vonzóereje.

Csak félre kell tolni a különféle ferdítéseket és hamis magyarázatokat, csak meg kell szabadulni nemcsak a jobb-, hanem a baloldali előítéletektől is, hogy Károlyi Mihály rendkívüli életútjának étape-jait követve meggyőzően bontakozzék ki az ember szeme előtt ennek az életnek egyszerű és világos, kényszerítő erejű belső logikája. Igen, ez az élet mint valamely nagy művészi alkotás, amint egyszer bevégezten áll előttünk, a maga egészének egysége által legapróbb részleteiben is oly megmásíthatatlanul, szervesen szükségesnek tűnik, hogy még csak elképzelni se lehet másképp, mint ahogy termett.

Emlékirataim

1908 táján volt, jóval politikai pályafutásom kezdete előtt. Kúrán voltam Karlsbadban, Ausztriában (a mai Csehszlovákiában). Ugyanabban az időben itta ott unakobátyám, Berchtold Lipót is a melegforrás (Sprudel) vizét. André Tardieu, a Le Temps napilap külpolitikai szerkesztője, a későbbi francia miniszterelnök is gyógykezelésen volt, s reggelenként többnyire csatlakozott hozzánk, amikor az Altewiesen teraszán fogyasztottuk a híres kávét és süteményt.

Egy nap megkérdezte Berchtoldot, hogy az Osztrák Birodalom melyik nemzetiségéhez tartozónak érzi magát, németnek-e, magyarnak, vagy csehnek? Osztrák nemzetiség ugyanis nem volt.

»Bécsinek tartom magam« — felelte Berchtold.

»Ha azonban a Monarchia különböző nemzetiségei összeütközéne, melyiknek az oldalára állna?«

»A császár oldalára« — volt a válasz.

»De tegyük fel, hogy a Monarchia megszűnik?« — folytatta Tardieu.

»Az maradnék, ami vagyok, — arisztokrata« — felelte Berchtold irónikus mosollyal. — »Ce n'est pas beaucoup, mais toujours quelque chose.«¹⁾

Életemnek abban a korszakában tökéletesen megértettem Berchtold álláspontját, hiszen ez volt az osztrák arisztokrácia, sőt bizonyos magyar kör felfogása is: úgy érezték, hogy ők az emberiségnek olyan része, amely tökéletesen különbözik a többitől. Egy Eszterházy unokaöcsém hétéves korában megkérdezte nevelőnőjét: »Sterben Herrschaften auch?« (Az urak is meghalnak?) Nővérem, Batthyányné kedvelt mondása volt, amikor összehasonlított »miniket« a »többiekkel«: »Il n'y a que nous.«²⁾ (Családunk leginkább

1) Nem sok, de mégis valami

2) Nincs más, csak mi

franciául beszélt). A »többiek« nem számítottak, más rendbeli lények voltak.

Semmi, még a Monarchia összeomlása sem változtatott ezen a tényen. Ezt a misztikus hitet, amely valószínűleg az »isteni kegyelem« elméletéből ered, gyermekkoromban Fóthon kapott katolikus nevelésem mélyen elültette bennem. A katolicizmus nemzetközi, azaz inkább nemzetfeletti; ehhez tartozott a Habsburgokhoz és Bécshez hű magyar nemesség. A két Magyarország között határvonalnak a Dunát lehetne megjelölni. A dunántúli arisztokrácia Bécsset tartotta székvárosának és a Habsburgokat császárnak, a Dunától keletre Magyarország protestáns része ellenzéki volt, Ferenc Józsefet királynak nevezte, és ragaszkodott a romantikus 48-as hagyományokhoz.

Fóth, ahol gyermekkoromat töltöttem, e két terület határán, ennek a két ellentétes elemnek keveréke volt. Őseim frondeurok³⁾ voltak, de egyben szigorúan katolikusok. A zárt feudális légkörnek, a középkor e maradványának következtében érintetlenek voltak Nyugat demokratikus fejlődésétől.

A Károlyiak női ágon egyenes leszármazottai Bethlen Gábornak, Erdély fejedelmének, (felesége Károlyi volt), a magyar történelem e nagy alakjának, aki egyszerre a Habsburg-uralom és a törökök ellen is harcolt. A grófi címet Károlyi Sándor báró kapta, aki előbb a Habsburgok ellen küzdött, aztán megkötötte a szatmári békét 1711-ben.

Dédapám, István, buzgó katolikus volt. Egy hatalmas románstílusú templomot építtetett, arányaiban nagyobbat egész primitív falunknál. Mint három testvér közül a legidősebb, ő volt a hitbizomány örököse. Amikor, atyja halála után, a birtokot felosztották, István kapta az oroszlánrészt, de az elég gyengének tartott homokbuckás földet. Később, Budapest terjedése idején, a főváros külterkei ezeken a homokbuckákon épültek, s Palota, Újpest, Rákospalota, Tóthmegyer és Alga lett a Károlyi birtok legértékesebb része. A westminsteri herceg példájára ezeket a telkeket 99 évre adták bérbe.

István felesége Georgina de Dillon grófnő volt, annak a »Beau Dillon«-nak a lánya, akiről az egykorú emlékiratok feljegyezték, hogy egy verseillesi ünnepélyen szabad volt feloldania az alélt Mária Antoniette vállfűzőjét.

A fóthi Károlyiaknak három hagyománya volt: az első katolicizmusuk, a második Habsburg-ellenességük, a harmadik: a francia

³⁾ A francia főnemesi főlkelöket hívták így. Atvitt értelemben ma már: fellkelö, párttütö.

ancien-régime^{*)} iránti rokonszenvük. Az utóbbi a francia arisztokráciával való rokonságukból eredt (Jules Polignac-kal, a reakciós X. Károly miniszterelnökével való rokonság révén.) A főleg érzésekre támaszkodó hagyomány többnyire össze nem férő, sőt ellentétes elemek keveréke. A Habsburgok megvetését, a rebéllis magatartást, a Kossútnak és a carbonariknak nyújtott segítséget aligha lehet összeegyeztetni klerikalizmussal és bourbonizmussal...

István fiai már csupán formaságból voltak vallásosak, a katolikus hagyományt főleg feudalizmust védő szerepéért ápolták. Nagyapám, Károlyi Ede babonás volt, ragaszkodott a katolicizmus minden külső megnyilvánulásához, misére járt és gyónt, de gyónatatójával — akinek kegyura volt és akit tulajdonképpen ő nevezett ki — mindig előre megalkudott, hogy milyen vezeklést szabhat ki rá...

Igazi világfi volt, vallásos elvei nem gátolták abban, hogy szeretőt tartson. Halálos ágyán is az utcáról hozatott föl lányokat, hogy utolsó óráit megédesítsék... Azután elküldött papjáért, és meggyónt.

Atyai nagyatyám, Károlyi György gróf és fivérei azok közé a ritka főurak közé tartoztak, akik szívvel-lélekkel a magyarok pártján álltak 48-ban. Károlyi István a maga költségén felállította a Károlyi huszár-regimentet, abban szolgáltak fiai, Sándor és Ede is.

Jól emlékszem atyai nagyanyámra, Károlyi Györgyné, Zichy Karolin grófnőre... Egész szenvedélyes temperamentumával gyűlölte a Habsburgokat, gyűlölte és megvetette Ferenc Józsefet. Karcsú és sovány volt, barnabőrű, szeme, ha rövidlátó is, nagyon kifejező, s híres szép keze és lába volt. Hajszalagot viselt à la Winterhalter, Eugénia császárnőre emlékeztetett, s mivel sokáig élt Párizsban, mindvégig maradt megjelenésében valami párizsias. Gyakran játszott nekünk kis biedermeier-melódiákat, csak ezt tudta, pedig lánykorában Chopin volt a tanítója... Szokása volt mindig azzal kezdeni beszédét, ami a szívét nyomta, rendszerint a legkellemetlenebbel, és nem válogatta a szót. Saját családját, a Zichyeket »munkavezetőknek« nevezte, mivel 1849-ben más magyar főúri családokkal együtt I. Miklós cár segítségét kérték a forradalom ellen, és valóban bevezették Paskievics gróf seregeit a Kárpáti hágón át.

Nagyanyám úgy kezelte felnőtt fiait, mint iskolásgyerekeket. Hogy pörült mindig István bátyámmal, amikor nyáron is, a fején

*) Ancien-régime: a francia forradalom idején nevezték így a letűnt királyi uradalmat.

hagyta a kalapját, ha nyitva volt az ablak, (kopasz volt ugyanis s félt a huzattól). Hogy szidott minket, ha dohányfüstöt érzett szobánkban, pedig mi ravaszul a kandallóba fújtuk a füstöt.

A dohányzáson kívül még egy dolog volt szigorúan tilos Karolina nagymama házában. Unokáinak, amikor egyéves önkéntesi évüket szolgálták, civilben kellett megjelenniök, a császári uniformis ki volt tiltva a házából. Mély seb volt a szívén, az szította egész életen át gyűlöletét a császár iránt: sógorát, gróf Batthyány Lajost, az első alkotmányos miniszterelnököt gyászolta, akit a császár kivégeztetett.

Gyűlölete engesztelhetetlen volt, német szónak nem volt szabad elhangzania házában. Ferenc Józsefet egyszerűen hóhérnak nevezte. Lehet, hogy Lombardiában hallotta ezt a szót, mert ott a nép »koronás hóhérnak« nevezte a császárt.

Batthyányt 1849-ben fogták el. Noha elég oka lett volna óvakodni a bécsi kamarillától, úgyszólván maga dugta a fejét hurokba, nem menekült el, amikor a császári hadak közeledtek, sőt még hosszú szakállát sem vágatta le, hogy kevésbé fölismerhetővé tegye magát. Ártatlansága tudatában azt hitte, hogy nincs oka félnie még a Habsburg katonaságtól sem. Mindenki tudja, mennyire tévedett. Károlyi Istvánról is sokáig azt hitték, hogy kivégzik a Károlyi-regiment felállítása miatt, de ettől hosszú olmutzi és kufsteini raboskodása árán megmenekült. Batthyány fia, Elemér megmutatta nekem azt a tört, amivel atyja mély sebet ejtett nyakán, hogy elkerülje az akasztást. Haldokolva vitték a vesztőhelyre, s agyonlőtték. A tört nagyanyánk küldte kenyérbe sütvé, s Károlyi Sándor nevelője csempészte be Batthyány cellájába.

Igaz-e, hogy nagyanyám mondta azt a rettenetes átkot a Habsburgokra Batthyány ravalata felett? Láttam nagyanyámat a Habsburgokat ért sorscsapások után, a mayerlingi tragédia és Erzsébet meggyilkolása után: mozdulatlan volt, hallgatott. Pedig sokat, nagyon sokat mesélhetett volna nekünk. Gyakran kértük, írja meg emlékiratait, de mindig azt mondta, hogy nem teszi, mivel az igazat nem írhatja meg, hazudni pedig nem akar. Azt mondják, hogy éveken át az emigráció lelke volt. Nem hagyta el Pestet mindaddig, amíg a császári város-parancsnok meg nem fenyegette, hogy megvesszőzteti, ha nem hagyja abba az agitációt. Elmenekült, mielőtt ez megtörténhetett volna. Száműzetése nagyobbbrészt Észak-Olaszországban, Vicenzában töltötte, 1882-ig.

1859 ősze az előkészület ideje volt egy újabb osztrák-olasz háborúra, s egy általános magyar felkelésre. Atyám, Károlyi Gyula vállalta, hogy eljuttat a Központi Forradalmi Bizottsághoz 100.000

frankot, harminchárom kilogramm súlyú pénzt. Útközben beváltotta a pénzt, és kerülő utakon elért a határra, a sziléziai Oderbergnél. Az osztrák kormánynak azonban mindenütt voltak besúgóí, s atyámat elárulták. Amikor letartóztatták, nagy lélekjelenléttel azt kérte, hogy engedjék megebédelni, mielőtt kihallgatják. Abban a boldog időben úgylátszik a nemes embereket még ilyen esetben is kiváltságosan kezelték. Helyet foglalt egy asztalnál, amely körül már többen ültek, egy óvatlan pillanatban a szomszédjához fordult és a kétségbeesés bátorságával megkérte, hogy vegye magához a pénzt. Az szó nélkül meg is tette. A kihallgatás alkalmával a határ-rendőrség természetesen nem talált atyámnál semmit, s szabadon bocsátotta. Ismeretlen megmentője báró Rothschild Nátán, a bécsi bankár volt.

Amikor anyai nagyatyám, Károlyi Ede meghallotta az osztrák hadsereg sadowai döntő vereségének hírért, hálaadó misét mondott a radványi családi templomban. Utolsó percéig az a rebellis maradt, aki kitüntette magát a Budavár elleni utolsó ostromban 1849 májusában. Amikor Ferenc Józsefnek meggyűlt a baja Olaszországgal, nagyatyám pincéje tele volt fegyverekkel, s osztogatta a felkelőknek.

1849-ben Görgey tábornok helyzete rosszabb volt, mint III. Napoleoné Szedán után. Amikor az orosz cár az osztrák császár segítségére sietett a magyar forradalom ellen, Görgey hada vereségre volt ítélve. Meg akarta mutatni, hogy nem az osztrák császár győzte le, s Paskievics orosz tábornok előtt tette le a fegyvert Világosnál. Amikor a legyőzött magyar tábornokokat a későbbi tizenhárom aradi vértanút, kiszolgáltatták az osztrákoknak, az oroszok kikötötték, hogy Görgeyt kímélniök kell. Jóllehet ez nem Görgey kérésére történt, a magyar hazafiak sohasem bocsátották meg neki, hogy nem élte meg magát. Ez az eredete annak a legendának, hogy Görgey áruló volt, egy magyar Bazaine.

Nagyanyámnak is ez volt a véleménye, de én úgy éreztem, hogy szenvedélye elfogulttá tette Görgeyvel szemben. Egyszer meghívtam a már 90 éves Görgeyt Egyetem-utcai házámba. Az idős embernek nagyon jól esett a meghívás egy Károlyitól, mivel tudta, hogy családunk árulónak tartotta. Érdeklődve nézte azt a szobát, amelyben nagybátyámat, Batthyány Lajost fogva tartották, és azt a helyet, ahonnan barátai meg akarták szöktetni. Akkor mondta el nekem, tört magyar nyelven, (osztrák-katonai nevelésben részesült), hogy Batthyány sorsa régen meg volt pecsételve, mivel visszautasította Zsófia főhercegnő szerelmét.

Károlyi Ede leánya, Károlyi Georgine volt az én édesanyám. Atyám és anyám is Károlyi, szüleim tehát unokatestvérek voltak.

Három éves voltam, amikor édesanyám tüdőbajban meghalt. Mindenki, aki ismerte, igen kiváló egyéniségnek tartotta. Ő is szíve mélyéből gyűlölte a Habsburgokat. Leánykorában, ha Bécsen át kellett hajtania a pályaudvarra, behúnyta a szemét, hogy ne lássa a gyűlölt várost. Édesanyám halála után, Erzsébet nővéremmel anyai nagyszüleimhez kerültünk, Clarisse nagymamám nevelt fel. Őt Ede nagyatyám halála után, fivére Sándor vette nőül, neki később igen sokat köszönhettem.

Atyám második felesége, Pálffy Geraldine volt. Négy gyermekük született, egy fiú és három leány.

Fóth nagyszüleimé volt. A Napoleon-korabeli hatalmas sárga épület, dór oszlopaival, ötezer kötetes könyvtárával — két nagyatyám József és István gyűjteménye — mennyezetig érő sötét mahagoni polcaival, mahagoni korlátaival, amelyekon Erzsébet nővéremmel csuszkalni szoktunk, karzataival, gipsz díszítményeivel, mintás mennyezetével és nyitott kandallóival — ez volt az arany kalitka, amely minket magas elzárkózottságban tartott a külvilágtól.

Ha hazagondolok, mindig Fóth képe merül fel előttem, érzem a mahagoni bútor, a parkettviaszk, és a bőrkötésű könyvek kevert illatát.

Nekünk, gyermekeknek, szigorúan meg volt tiltva 300 holdas parkunk határán túllépni, habár el kell ismernem, elég nagy terület ez egy fiúcskának futkosásra. A falu terra incognita volt számunkra, még a falusi notabilitás gyermekeivel sem volt szabad érintkezni. Kivételes alkalmakkor meghívták a falusi plébánost ebédre.

Már kisgyermek koromban éreztették velem, hogy kiváltságos vagyok, különleges kedvence a Mindenhatónak, aki ilyen nagy gazdagság örökösévé tett. Elvárták tőlem, hogy megköveteljem és meg is szerezzem a kevésbé kiváltságos osztálybeliek tiszteletét, akiket nekünk kell vezetnünk. Magatartásunkat leginkább a gyarmatbeli angolokéval lehetne összehasonlítani, azzal a csekély különbséggel, hogy itt a »benszülöttek« a mi saját népünk volt.

Jól emlékszem egy esetre, amikor 15 éves koromban Budapest egy nagy étteremben ebédeltem nevelőmmel, egy katolikus lelkésszel. Az elmaradhatatlan cigánybanda húzta szomorkás melódiáit, mint mindig, minden magyar vendéglőben, az ország minden sarkában. Mielőtt elmentünk, borra válót adtam az alázatosan hajlongó primásnak, a tehetősektől elvárt s megszokott öt aranyat. Nevelőm szigorúan megdorgált érte, mondván, hogy nekem legalább kétszerannyit kell adnom, mint bárki másnak, mert nem

szabad elfelejtenem, hogy én Károlyi gróf vagyok. Szemrehányása nagyon hathatós volt, sokáig nehezemre esett megállni, hogy ne adjak túlnagy borraivalót a pincéreknek.

Első nevelőm egy francia abbé volt, később egy magyar lelkes. Furcsa nevelés volt, ha valami helytelent tettem, büntetésül — naponta kétszer kellett misére mennem. Későbbi antiklerikalizmusom talán erre a különös nevelési módra vezethető vissza. Hogy megbosszuljam magam, imakönyvembe elrejtettem Zola Nánájának néhány lapját, s mise alatt titokban azt olvastam.

Gyermekkoromban sokat voltam Párizsban. Emlékszem, hogy egyszer amint nevelőmmel, a francia abbéval Párizs utcáin jártunk, váratlanul nagy csődületbe keveredtünk. Mi történt? Apácákat lakoltattak ki egy kolostorból, asszonyok sírtak körülöttünk. Az utca pedig harsogta: »Le violà Gambetta, cette grande bête là, cette grande bête là, le viol Gambetta.«⁵⁾ 1880-ban lehetett ez.

Gyenge testalkatú gyermek voltam. Tizenegy éves koromban Billroth professzor Bécsben műtétet hajtott végre a szápadlásomon. Apám az utolsó pillanatig ellenezte a műtétet, attól félt, hogy nem élem túl. Nagyanyám azonban magára vállalta a felelősséget. A műtét előtt felkészültem a halálra, s már a műtőasztalon voltam, amikor gyorsan elhívtam testvéremet, Erzsébetet, hogy egymás kezét fogva mégegyszer imádkozzunk. Valóban volt egy pillanat a műtét alatt, amikor azt hitték, hogy nem éledek fel többé. Mély hálával tartozom nagyanyámnak nagy erélyéért, nélküle nem operáltak volna meg, és sohasem lett volna lehetőségem arra, hogy a közéletben szerepet játsszam. Az alatt a hét alatt, amíg némán feküdtem az ágyban, vallásos érzelmeim elmélyültek, s nagy hálát éreztem a Gondviselés iránt, hogy átsegített a műtéten. Miután felgyógyultam, a kínos beszédgyakorlatoknak egész sora következett, de ez szilárdá tette akaratéremet és hozzászoktatott, hogy megbirkózzam a nehézségekkel.

Általában Mentonban, a Riviérán töltöttük a telet. Az orvosomon kívül, aki állandó tagja volt háztartásunknak, a nevelőknek egész serege kísért bennünket: a francia abbé, zongoratanár, rajztanár a vízfestés oktatására és egy tanár, akivel az olasz nyelvet gyakoroltuk. Nyáron át Svájcban tartózkodtunk, Apám nem akarta, hogy érettségizem, azt mondta:

— Hadd tanuljon meg inkább vadászni.

De nagyanyám újra közbelépett, s elrendezte, hogy titokban elvégezzem a gimnázium felső négy osztályát is. Legtöbbször hat-

5) Politikai gúnydal: Ime ez Gambetta, a vadállatja, vadállatja, ime ez Gambetta.

hét oktató volt a házban kettőnk, a húgom és jómagam oktató-sára.

Fóth Erzsébet királynő kedvelt lovagló terepe volt. Emlékszem, hogy nézte végig lova etetését és csutakolását; maga keverte az állat italát, hogy kellő hőmérsékletű legyen. Rendszerint ott kinn uzsonnázott, néhány kétszersültet s egy pohár tokajt, amit szolgája hozott ki a kastélyból. Mi, gyerekek kezecskőltünk neki, de ő többet törődött a lovával, mint velünk. Csak mély és egy kicsit selypítő beszédére emlékszem.

A két nagyteremből álló fóthi könyvtárban találkoztam először a tudás nagy és idegen világával.

Először Verne Gyula regényei bővöltek el. Faltam egyiket a másik után, nem is sejtve persze, hogy ötven év múlva képzeletének elképesztő szülőttei valóra válnak. Azután Gaborieau detektívtörténeteibe merültem el, de valamennyi ifjúkori olvasmányom közül a legvarázslatosabb Marriot »Kísértethajó«-ja volt, különös háborzongtató légkörével.

Később azonban a felső polcon, ahol a XVIII. század nagyjai sorakoztak szép rendben, fölfedeztem valamit, ami már méreteinél és méltóságos egyöntetőségénél fogva is felkeltette a figyelmemet: fölfedeztem a nagy enciklopédiát. Ősztönöm jó irányba vezetett. Az első cikk, amit felütöttem, Istenről szólt, Voltaire írta. Nem tudom, csakugyan Istenről akartam-e olvasni, vagy a kötete magától nyílt ott szét, mert az előző nemzedékek gyakran felütötték ezt a helyet. Mindenesetre úgy éreztem, hogy megértem amit olvasok, és a ragyogó indulás magával ragadott... Azután mindig vonzott az enciklopédia, és sok érdekes órát töltöttem olvasásában. De a fóthi könyvtár minden könyve közül a legmélyebb hatást Louis le Blanc könyve A francia forradalom története tette rám; legalább akkora izgalommal olvastam, mint Jules Verne vagy Gaborieau regényeit, és sokáig emlékeztem rá. Még ma is kitűnő történelmi munkának tartom, amelyet csak Kropotkin szárnyalt túl. A fóthi könyvtárban ismerkedtem meg Guizot nagy történelmi munkáival, Fourries és Proudhon elméleteivel és utópiájával is.

Gyakori utazásaim újra s újra félbeszakították amugy sem rendszeres tanulmányaimat. Nevelőim ugyan elkísértek a Rivierára is, de ott a montecarlói játékkaszinó sokkal jobban vonzott, mint a tanulás. Otthon is úgy készültem a vizsgákra, hogy előre megmondták, milyen kérdésekre kell majd felelnem. Nem csoda hát, hogy minden bizonyítványom tele volt kitűnő osztályzatokkal.

Amikor azután elkezdtem jogot hallgatni a budapesti egyetemen, röjöttem, hogy sokkal gyengébben vagyok felkészülve, mint

a többiek. Ahogy annakidején a műtét után meg kellett tanulnom beszélni, hogy gondolataimat értelmesen kifejezhessem, ugyanúgy kellett most minden testi és lelki erőmet arra fordítanom, hogy elsajátítsam azokat a képességeket, amelyek másokban természetesen megvoltak. Most kellett pótolnom azt a sok elvesztegetett időt. Egykor meg kellett tanulnom beszélni, most meg kellett tanulnom tanulni.

Rendszertelen és szeszélyes olvasmányaim a főthi könyvtárban természetesen gyengén készítettek elő az egyetemi tanulmányokra. Egy kérdés különösen érdekelt. Mint annyi ifjú jogászt, engem is elragadott a római jog varázsa. Lenyűgöztek borotvaéles meghatározásai, szemléltető ereje és rendszerének rideg pontosságai. Egyébként is nagy kedvelője voltam a rendszereknek. De azért nemcsak a formai része kapott meg ennek a tudománynak. Személyemben is érintett a római jog tárgya és lényege, mert olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyekkel a közeljövőben nekem is törődnöm kellett: rokoni kapcsolatokkal, különösen vagyoni jogi kérdésekkel, amelyeknek elmélete közelről érintett. Tüzetesen foglalkoztam a politikai gazdaságtannal, habár az előadó szabad- elvű eszméivel nem rokonszenveztem. Ezt nagybátyám Károlyi Sándor, a magyarországi szövetkezeti mozgalom megalapítója hatásának tulajdonítom.

Magam mellé vettem egy fiatal joghallgatót, hogy előkészítsen a küszöbönálló utolsó vizsgákra, és ő hozzám költözött Parádra. Úgy látszik azonban a céllovésznet sokkal jobban lekötötte a figyelmét, mint az én tanulásom... Amellett félrevezetett, mert azt mondta, hogy a vizsgáztató tanár nem sokat törődik az elméleti résszel, hanem csak a pénzügyi jog gyakorlati ismeretének tulajdonít fontosságot. Éppen az ellenkezője volt igaz, s ennek folytán elbuktam. Szokatlan és váratlan dolog volt, hogy egy magyar egyetemi tanár elbuktasson egy gróft, kivált egy hitbizományi örököst. Hiszen, amikor megjelentem, nemcsak a szigorú vizsgáztató, hanem az egész egyetemi tanári kar is felállva köszöntött. A bukás után azonban rávettem magam a pénzügyi elméletre, rövid idő alatt végigtanulmányoztam a tárgy angol és francia irodalmát és a vizsgát ugyanazon szigorú tanár előtt kiténtetéssel tettem le.

Ha családom szempontjaihoz igazodom, sose fejeztem volna be jogi tanulmányaimat. Apám azt akarta, hogy földbirtokos maradjak, igazgassam a birtokát és főképp vadászattal foglalkozzam. Szerintük, ha egyáltalában tanulmányozni akarok valamit, hát a versenylovakat kellett volna tanulmányoznom... Azt akarták,

hogy e téren szakértő legyek, s az állatorvosi fakultás dékánja rendszeresen eljárt hozzám, hogy e nemes állatok anatómiájára tanítson. De nem sok időbe telt, és érdeklődésem a lótenyésztés iránt rohamosan csappant.

Amíg az egyetemre jártam, havi kétezer arany forint apanázst kaptam (kb. 200 font sterlinget), amennyi abban az időben a magyar miniszterelnök fizetése volt. Ez volt a zsebpénzem.

VASKO POPA

Játékok

JÁTÉK ELŐTT

*Egyik szemét behúnyja
Benéz az ember önmagába minden sarokba
Megnézi nincs-e szeg nincs-e tolvaj
Nincs-e kakuktojás*

*Másik szemét behúnyja
Leguggol az ember majd felugrik
Felugrik magasra magasra magasra
Önnön csucsára*

*Onnan a súlya visszahúzza
Napokig húzza mélyre mélyre mélyre
Önnön szakadékába*

*Aki nem törik pozdorjává
Aki ép marad és talpraáll
Az játszhat*

SZEGET

*Az egyik szeg a másik harapófogó
A többi mester*

*A fogó megfogja a szeg fejét
Fogával karjával fogja
És húzza húzza
Tépné ki a padlóból
Rendszerint csak a fejét tépi le
Nehéz a padlóból kihúzni a szeget*

*A mesterek ekkor azt mondják
Nem jó a fogó
Szétzúzzák állkapcsát kitörik a karját
S kidobják az ablakon*

*Más valaki lesz aztán a szeg
Másválaki a harapófogó
A többi meg mester*

BÚJÓCSKÁT

*Valaki elbújik valaki elől
Elbújik a nyelve alatt
És a másik a földben keresi*

*Elbújik a homlokán
Az égen keresi*

*Elbújik emlékeiben
A fűben keresi*

*Keresi keresi
Hol nem keresi
S míg őt keresi maga vész el*

CSÁBÍTÓT

*Egyik széklábat cirógat
Amíg a szék meg nem indul
S igent int a lába*

*Másik a kulcsnyukra tapad
Csókolja jaj de hogy csókolja
Míg a kulcsnyuk vissza nem csókol*

*A harmadik távolról bámul
Bámul a két csábítóra
Ingatja fejét ingatja*

Míg a feje le nem repül

LAKODALMAT

*Mindegyik leveti a bőrért
Mindegyik feltárja önnön csillagzatát
Amely éjet még nem látott soha*

*Mindegyik kövel tömi ki a bőrért
Mindegyik táncra kél vele
Önnön csillagzatának fényözönében*

*Aki hajnalig bírja a táncot
Aki nem botlik nem bukik el
A bőréért megdolgozott*

(Ezt a játékot ritkán játsszák)

RÓZSALOPÓT

*Valamelyik rózsafa lesz
Néhányan a szél lányai
A többi rózsalopó*

*A lopók a rózsafához lopóznak
Egyikük lelopja a rózsát
A szívébe rejti*

*Megjönnek a szél lányai
Észreveszik hogy ellopták a rózsát
Úzni kezdik a rózsalopókat*

*A mellüket sorra felnyitják
Némelyikben találják szívet
Némelyikben azt sem*

*Nyitják a mellüket kutatnak
Míg egy szívből meg nem lelik
Az elloptott rózsát*

JÁTEKOK KÖZT

Senki sem pihen

*Ez a szemét dugdossa folyton
Hátára helyezi
S akarva-akaratlan hátrafelé indul
Talpára helyezi
S akarva-akaratlan tótágast tér vissza*

*Emez meg talpig füllé változott
S meghallja a hallatlant is
De már torkig van vele
S szeretne újból önmagává válni
De szem nélkül nem látja hogyan*

*Amaz meg felfedi ezeregy arcát
S lódítja mind a tetőkön át
Az utolsó a lába alá veti
S tenyerébe ejti a fejét*

S ez itt a tekintetét kifeszíti
 Kifeszíti két ujjá közt
 És járkál rajta ide-oda járkál
 Előbb lassan azután gyorsan
 Majd szemlátomást mind gyorsabban

S az ott a fejével játszik
 Felhajtja a légbe
 S visszavárja a mutatóujjára
 Vagy egyáltalán vissza se várja

Senki sem pihen

FOGÓCSKÁT

Ezek leharapják amazok
 Kezét lábát vagy bármijét

Foguk közt tartva
 Eliramodnak ahogyan csak tudnak
 S elföldelik a zsákmányt

Amazok szétszaladnak minden irányban
 Szimatolnak kutatnak szimatolnak kutatnak
 Föltúrják az egész földet

S ha netán boldogan meglelik kezüket
 Vagy lábukat vagy bármijüket
 Rajtuk a sor hogy harapjanak

A játék élénken folytatódik

Mindaddig míg akad kéz
 Mindaddig míg akad láb
 Mindaddig míg akad bármi

VETŐMAGOT

Valaki elvet valakit
 Elveti a fejébe
 A földet jól megtapossa

Várja hogy kihajtszon

A mag kiüríti a fejét
 Egérlyukká változtatja
 Egerek eszik meg a magot

Menten megdöglenek

*Szél költözik az üres fejbe
S tarka szellőket kölykedzik*

KICSI-A-RAKÁST

*Kövek lesznek egymás szívéen
Alkoraik mint a ház
Moccanni sem bírnak a kő alatt*

*És mindketten megszakadnak
Csakhogy ujjuk kinyújthassák
Csakhogy nyelvük csettintessen vagy a fülkék mozdíthassák
Vagy legalább pislantsanak*

Moccanni sem bírnak a kő alatt

*És megszakad mind a kettő
És kimerül és úgy alszik el
És álmában áll csak égnék a hája*

(Ez a játék sokáig tart)

VADÁSZT

*Valaki belép kopogás nélkül
Belép valakinek az egyik fülén
És kilép a másikon*

*Belép gyufaszál-lépéssel
Égő gyufaszál-lépéssel
Körtáncot jár a fejében*

Ő a fő-fő,

*Valaki belép kopogás nélkül
Belép valakinek az egyik fülén
És nem lép ki a másikon*

Léprement

HAMUT

Ezek éjjelek azok csillagok

Minden éj meggyújtja a maga csillagát
S fekete táncot jár körötte
Míg a csillaga el nem ég

Az éjjelek aztán kétfelé oszlanak
Ezek csillagok lesznek
Azok éjjelek maradnak

Újból minden éj meggyújtja a maga csillagát
S fekete táncot jár körötte
Míg a csillaga el nem ég

Az utolsó éj csillagtalan éj lesz
Önmagát gyújtja meg
Magában járja a fekete táncot

JÁTÉK UTÁN

Végül a kezek a hashoz kapnak
Hogy a nevetéstől szét ne pukkanjon
De a hasnak hűlt helye

Egyik kéz a homlokhoz nyúl
Letörölni a hideg verítéket
A homloknek is hűlt helye

A másik kéz a szívhez kapdos
Hogy ki ne ugorjon a szív
A szívnek is hűlt helye

Mind a két kéz visszahullik
Tétlenül hullik az öltbe
Az öltnek is hűlt helye

Egyik tenyérre most eső szitál
A másik tenyérből fű serked
Ne is mondjam
(1954)

PAP JÓZSEF FORDÍTÁSA

Tizenegy óra tíz perc

Fél tíz.
Szemben, ott fenn a magasban a menetrend tábla. Mint a sírfelirat. A gyorsvonatok menetideje pirossal íródott. Talán, hogy jobban fájjon.

Ó, ha letörölhetném a felét.

Vagy csak egy sort.

Összerezzenek. Csattan a cinpohár, amelyik oda van láncolva a csaphoz. Kis cigánygyerek törölgeti a száját. Milyen piros a szája. Milyen barna az arca. Milyen fekete a szeme.

Látom, hogy valamit kérni akar. Elfordítom a fejem.

Átmegyünk a váróterembe. A cipők kattogásának különös, fájdalmas a melódiája. Két hangjegy violinkulcsban, kettő basszuskulcsban.

Sokáig muzsikál majd a fülemben.

Megállunk egy faburkolatú oszlopnál. Tele van firkálva nevekkal. Még megnyilazott szív is akad. Az átlótt szívtől bennem is megsajdul valami.

Tapogatok a keze után, de nem találok.

Valaki meglök hátulról. Egy nénike törekszik nagy kosárral a kijárat felé. Újabb lökés. A nénike kislánya egy kisebb kosárral. A halk morajba egy posztósapkás nagyhajú fiatalember rikkant bele.

— Achtung!

Az emberek felkapják a fejüket. A legény cingár háta csak úgy rázkódik a nevetéstől. Egy kopasz pirosinges férfi a padról rá-mordul.

— Mit jelentsen ez?

— Azt, hogy tudok németül. Bitte schön, ein, zwei, drei...

— Ez az egész tudományod?

— Nem. Tudok még: Sieben, zwanzig...

— Mond: Ötezerkilencszáznyolcvanöt.

- Ne legyen olyan irigy.
- Na akkor takarodj!
- Fáj neked, hogy te nem tudsz több nyelven beszélni.
- Ugyan milyen nyelven beszélsz még?
- Spanyolul.
- Minek, Neked úgysis hiába beszél az ember.
- Inkább hiszem, hogy tolmács vagy az állatkertben az állatoknál.
- Kikérem magamnak. Nekem tisztességes mesterségem van. Hentes vagyok.
- Akkor te a disznó-, meg a marhanyelvhez értesz legjobban.
- Vejed én nem vitatkozom. Nem is úgy nézel ki, mint egy tisztességes ember. Még kabátod sincs.
- A pirosinges a térdére csap és harsog a kacagása.
- Elvitte a vonat. Leszálltunk vizet inni.
- A nyelvtudós is kacag.
- Na akkor futhatsz utána. — Helyet szorít magának a padon.
- Virslit húz elő a zsebéből.
- Na egyél.
- Köszönöm.
- Egyél. Van itt elég. — A zsebére csap.
- Most látom meg az órát velem szemben a falon. Elhal a mosoly arcomon.
- Fel kellene ébredni. Fel kellene ébredni, mert ezt a rossz álmot tovább már nem tudom elviselni.
- Az óramutatók a húsonba vágnak, mint az olló. Felszisszenek.
- Puszta kézzel szétverném azt az órát. Lehorgad a fejem.
- Csak lábakat látok.
- Ott jött egy bocskor lassan tempósan. Aztán egy bakancs keményen és egy papucs lefetyelve. Az inasgyerek, azokon a helyeken, ahol a bütykök dudorodnak, kivágta a cipőbőrt, így szabaddá téve magát a szenvedésektől. Az egész kompozíciót, amelyen a luk van túlsúlyban, egy duplán körültekert spárga biztosítja.
- Kislány nagy cipőben. A mamája kis cipőben.
- Ezeket a mellettem álló kis barna cipőket sohasem látom többet! Felszedném a nyomait is pedig, boldogan, ha tudnám, hol keressem.
- Nem. Nincs nyom. Kint esik az eső. Az eső mindent elmosott.
- Fényes cipők közelednek. Felkapom a fejem.
- Két vasutas. Ébresztgetik a padonülőket.
- Mutassák meg a jegyeket!
- Hányszor mutassam már?
- Szedje össze a tökmaghéjat, Nem tud olvasni?
- Hát maguk mit csinálnak akkor.

A vasutas nem jut szóhoz a felháborodástól.

— Kifelé! — reccsen az öregre.

Az öreg csak elkönyököl szundítani. A vasutas tehetetlenül áll.

— Van jegye? — ébreszti fel a következőt.

Az nem nyitja ki a szemét.

— Nincs.

— Menjen, vegye meg.

— Kösznöm.

— Ne köszönje, hanem menjen.

— Ne fáradjon, mert nem veszek.

— Hogyhogy nem vesz?

— Autóbuszon megyek.

Nem nevetek. Nézem a kis barna cipőket. Egy tenyerezen elférnének. Tizenegy óra tíz perckor indul a vonat. Itt már csoda sem segíthet. Ha nem volnék halott, még tehetnék talán valamit. De megbénult mindenem.

Állok mellette sápadtan.

Az öregasszony a nagykosárral és a kislány a kiskosárral visszajönnek.

— Te rontottad el, taknyos.

— Kezembe se volt.

— Hallgass!

— Maga se kiabáljon.

— Hátadra húzok az esernyővel.

— Attól aztán megjavul. Adja ide megcsinálom.

— Na még csak az kellene.

Az öregasszony leteszi a kosarat és kiteríti az ernyőt.

— Hol a nyele?

— Az is itt van a kosárban.

— Egye meg, hát eltört.

Az öregasszony a földön térdel. Köréje gyülekeznek.

— Azt akassza ki néni, mert kiszúrja a vásznat.

Az öregasszony felnéz.

— Magát nem kérdeztem.

— Pont fordítva csinálja.

— Hol az a drót, amelyik összefogja az egészet.

— Elszállt.

— Így pedig hiába csinálja.

— Maga tán esernyőgyáros, hogy így tudja.

— Tán értek annyit a dologhoz, hogy kell egy ilyen koszos kis esernyőt összedrótózni.

— Micsoda, koszos kis esernyő? Már megbocsásson. Nézze meg.

— Mit nézsek rajta.

— Tapogassa meg a szövetet.

— Tapogassa a fene.

Odamennek a vasutasok.

— Mutassa néni a jegyet.

— Milyen jegyet?

— Hát hová utazik?

— Majd megírom magának levélben.

— Ne vicceljen. Van jegy vagy nincs jegy?

— Ez jó lesz?

— Ez nem.

— Nahát ne válogasson.

— Szedje össze a motyót és hagyja el a várótermet.

— Várjon már legalább, míg megcsinálom ezt az ernyőt.

— Mutassa. Mi baja.

A vasutas is lehajol, majd letérdel és igazgatja az acélvázat.

Felnevetnek. Melegség önti el a szívem és a torkom. Visszatér belém az élet.

Lelkesen kiáltanám:

...Már tudom, hogy semmi sem lesz az utazásból... Megfogom a kezed és addig szoritom, míg a gyors el nem robot... s akkor aztán...

Hideg kezet érzek a kezemen. Megfordulok.

Sanyi bácsi.

— Szervusz gyerek! Hát te hova utazol?

— Sehova.

— Én megyek a lányomékhöz. Két hetet töltök náluk.

Három lépésről visszajön.

— Te, tudod, hogy Sári néni meghalt?

— Hallottam.

— Miért nem jöttél a temetésre. Szép kis temetés volt, Egyszerű, de izléses. Tudod, nem szeretem hajigálni a pénzt, de úgy gondoltam Sári néni megérdemli. A mi koszorunk volt a legnagyobb. A szalagon csak ennyi: »A GYERMEKEK ÉS SANYI«. Több mint ötszázan voltak a temetésen. Valami húsz fiáker.

A pályaudvar feldübörög. A hangszóró megszólal... A 202 számú gyors befut a második vágányra...

Megindulunk. Sanyi bácsi karomnál fogva húz. Sújja.

— Hanem képzeld. A végrendeletben egy szóval sem említett! Hát ez nem volt szép. Nem volt szép ennyi minden után.

Kétségbeesetten forgolódom. Egy kéz után kutatok.

Eltávolodott, mind messzebb van már. Közte és köztem, nénik és kosarak, egyenruhák és kofferek, pocakok, ballonok, gyerekek.

Sanyi bácsi szorítja a karom.

— Te nem tudod, hogy Sári néni nekem mit köszönhetett.

A kékes sárga kabát lassan kijutott a tömegből. Ott lépdél a sínek között.

Sanyi bácsi elenged.

— No de nyugodjék békében. Nem szorulok én senkire. Csak tudod, fáj az ilyesmi az embernek.

Most ér oda az egyik kocsához... Fellép a lépcsőre... Még látom... Most...

— Fiam, te fázol! Reszketsz. Itt a kabátom. Vedd fel. Akarsz pálinkát? Támaszkodj a falhoz. Ide. Úgy, Na jó! Phű!

Megtörli a homlokát egy nagy zsebkendővel.

— Azt hittem valami bajod van.

ha majd ember leszek

csöndesebben leszek,
hangos is csak nagyon, nagyon halkán leszek,
ha majd ember leszek, ha majd oda érek,
a mindent, a semmit, jót, rosszat megértek,
a gyilkost, a szentet, az eget, a tengert,
ha majd ember leszek, megértem az embert
s akít embervolta emberséggel megvert,
jó szó olajával homlokát behintem,

hogy elbírija ottan, hogy lebírija itten.

ha majd ember leszek, talán nem szégyellem,
hogy az lettem én is, talán nem szégyellam,
a pólyát, a szennyet, a könnyet, a gennyet,
azt, hogy ilyenek közt én is ilyen lettem,
azt is, amit tettem és amit nem tettem,
amit mondtam néha, amit elhallgattam,
hogy gögös magammak magam nem maradtam,
hogy igazat mondtam, s azt is, hogy hazudtam,

azt, hogy sokat tudtam, még többet nem tudtam.

ha majd ember leszek, megbékélek végre,
eltörötti kedvemmel beletörök végre,
hogy minden elpusztul, hogy megmarad minden,
hogy nagyon úr a van, s nagyobb úr a nincsen,
hogy túl a világon semminek sincs vége,
hogy nem tudja senki, miért és mivégre,
s amíg mindent, semmit, valahogy megértek,
s felmérnem magamat, hogy semmit sem érek,
mindegy lesz már akkor, mit mutat a mérleg

s az is, ki megértett s az is, ki nem ért meg.

GÁL LÁSZLÓ

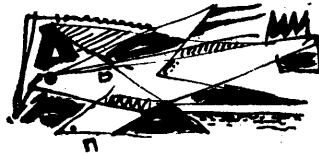
Hegy és költő

*Hegyek és költők alig vannak nálunk,
végtelen sík a mi csöndes világunk,
s a lámpák néhol hunyorognak este.*

*Hegyek és költők... hólepte bércek,
be furcsa is ez a tenyérmű élet:
alföldi ember nem tör magasra.*

*Picinyke bölcsőgondolat vagyunk mi,
gügyögni tudunk csupán és szeretni
csak ágyunkat, a kályhát és magunkat.*

*A hegy örök és a költő végtelen,
álmélkodunk a véges életem,
s amikor élni már lehetne, meghalunk.*

Testvériség a temetőkapuban

Bizonyos, hogy ez a mese is merő kitalálás. De talán mégse mese és mégse egészen kitalálás: Élet, egy porcikányi. Élet, mert feloldhatatlan, mint a bánat, mely betölt és sajog a szívtől a körmünk piszkáig — és vissza. (Vicinális. Milyen furcsa: vicinális-bánat.) És a vége nagybetűs Elcsitulás, kijelentő mondat, ami után pontot rak az ember, mert be van fejezve, mert aztán már semmi sem következik. A pedáns még egyszer odanyúl a ceruzájával, megerősíti a pontot, hogy testes — feketén befedjen és eltakarjon, — fekete kárpit a világ falán.

Nem mese ez, nem is való; valami, talán szellő, illat, amely megcsapja az embert a temetőkapuban, ha arrajár; amihez aztán könnyű kitalálni Krausz bácsit, a jámbor öreget, (ő lett a főhős, életében először és utóljára); Hasek Svejkjét, az ütött katonát: valaha infanteriszt Bálint Mihályt, akit Galiciában hét méterre dobott a bomba, világ csúfja lett, ficamos és hebegő, és elhagyta a felesége. (Régi történet, senki sem hiszi, a világ nagyot és nem is egyet fordult azóta). Kitaláltam a tudós Baba Szókát, akié az elsőbbség a temetőkapuban, mert az ember gyászhuszár a temetkezési vállalatban és a temetőcsősz jókomája — vulgo: protekciós; Sztrina Szofiát, a megelevenedett gyászt, aki fiat adott a hazának (és a halálnak) és most aprópénzre váltja élete gyászát, mert valamiből csak meg kell élni.

S kitaláltam a többit is. Városomban a kettős temetőt, a katolikust és a pravoszlávot, a temető kettős kapuját, a kettős sétányt és a fasort, a sövénykerítést, a stilustalan két kápolnát, s csak a harangozó, a nyüzsgő embertömeg, no, meg a mindig jelenlevő idő, a valóság (a koradélutáni órákban vagyunk).

A többi mese, csupán játék. Például Bálint Mihály a nagybottal. Az öreg katona reggel óta itt posztol, mert neki édesmind-egy, hogy hol van. A sarkáig kitárt vasrácsos nagykapú tövében álldogál, rossz lábával toporog, úgy, ahogy tanította a tapasztalat. Néha átpillant Baba Szókához (lám, már ő is megérkezett), aki alatt teljesen eltűnt a sámlí, és olyan, mint egy gondos kotlós.

De mondóm tovább:

Mindszent napját ünnepli a bigottság. Az emlékező kegyelet előzőnli a temetőt és a kofák, koldusok, cukrászok és virágkereskedők jó üzletet csinálnak. Odvaiból előszédeleg a Múlt, ki az aranyhajú őszi napsütésbe, mely lágyfényű ragyogásával befonja a földet, a falakat, a temetőkert ágbogait, a fákat, és megőrzi az Örök Némaságnak: a sírköveket.

A temetőkapu előtt, a téren (azon túl, messzebb, villamos zörög), kétoldalt hosszan a cukrászok sátrakat vontak fel, árulták a sok jóféle cukorkát, álvét, édes búzát. A virágkereskedők ott üldögéltek ezernyi kosár virág, koszorú és zörgő szalag társaságában. Az árusok között a keskeny közben ünneplőruhás tömeg. Vásári zsvivaj, cserregő, dörmögő népség, kedélyesen hangos köszönetések jobbról-balról. (A levegőben sírvirágok kesernyés illata.) A kegyelet és a csend ezermérföldnyire szökött innen, ahol most Krausz bácsi cselleng.

Jámbor öreg, pecsétesen, rojtos kabátujjakkal, feketében, mert már sok a gyászolnivaló. Kezében nagy csokor fehér krizantém, mint egy vőlegénynek. Sodródik a tömegben, magával tehetetlen, kormány és vitorla nélkül. Meg-megáll, fordul, odébbtasztják, aztán elkiáltja magát:

— Fetyen szép virág! Fetyenek szép krizantém!...

Csak nézték az őszhajú öregot, a mesebeli semmijesincs vénéget, aki ki tudja mit osztogat virág képében utolsó kincseként: szerencsét, szerelmet, sikert, örömet, kenyeret, kolbászt-e? Csak nézték, megmosolyogták kifordított kalapját, nyelvét nyújtogató nagy cipőjét és mindent, amivel csak el volt látva, és azt is, ami hiányzott szegénynek.

Szép volt a virág, olcsó is, hát elkelt. Az ára megnyugtatóan csörgött az öreg zsebében és most, amikor az utolsó három szílat nyújtja oda Sztrina Szófiának (mert ő volt az egész kicsinységében és szomorúságában), Krausz bácsi most arra gondol, hogyan, de hogyan is szaporíthatná meg garasait. Ki tudná egész bizonyossággal megmondani, mi járt az öreg eszében: pálinka-e vagy tepertőspogácsa. A gondolat tüzetől nekipirulva, elindult az öregasszony után. Keresztülfurakodott a tömegen és máris ott volt a temető-

kapu vaskos oszlopánál. Jobbfelől, a kapuszárny tövében ott állt Bálint Mihály, mint egy arkangyal, karját kinyújtva mereven, mert az már régen nem hajlott. Balfelől Baba Szóka ült, tiszta fekete kötényben, jóltápláltan, bizalomgerjesztően. Mellette, a temető irányában Sztrina Szófia gubbasztott, markában Krausz bácsi utolsó három szál krizantémjával. Szopora szóval kínálgatta, persze kezesre, a jövőmenőknek, és Krausz bácsi becsapottnak érezte magát. Tétován megállt, levette elnyűtt kalapját, aztán lassú léptekkel behátrált a koldusok sorába, Bálint Mihály mellé. És várt. Baba Szóka megmozdult a székén, Sztrina Szófia egy pillanatra elhallgatott, az öreg katona meg hirtelen szólt volna egyet, ha nem lett volna hebegős, szegény. Az öreg Krausz aggodalmasan pillantott maga körül és amikor tekintete találkozott Mihályéval, valami olyasfélét motyogott, hogy csak egy kicsit ideáll, majd elmegy, hát mi van abban...

— Há, há, hát azt látom, hogy ideállt, csak azt nem tudom, mi a fézkes fenének — szedte össze magát Mihály.

— Szegény ember — motyogta az öreg.

Közben megjött Baba Szóka hangja is.

— Elmész innen, te rusnya vén csavargó! — dörögte a maga nyelvén, csak ennél még ékebben. — Hát nem látod, mennyien vagyunk itt? Elvennéd a más ember kenyereét?

— Most jöföm... láger — tárta szét kezét tehetetlenül az öreg. — Nem lenni kenyír, nem lenni ház, föld, tehén, slussz.

Bizony slussz! Vége mindennek, ami volt. Nagy ház a nagy sváb faluban, szőlőlugas, napos, verőfényes gang, nődögélő gyerekek, asszony, család. A falakon színes tájképek, valami vándorpiktor festette. Gyönyörű bajorországi táj volt az egyikén, az erdő szélén ijedten megtorpanó őzikevel. A másikon a Rajna folydogált szelíden és a dombtetőn ódon várkastély nézegette magát a folyó tükrében. Slussz bizony mindennek, a jólberendezett gazdaságnak, a barnaszemű tarka tehéneknek, a fényesre csutakolt, táncos parádéslovaknak, a féderes kocsinak. S a bíróságnak is — mert az volt a faluban, bíró, — annak is. Alig felcseperedett fiát is elvitte a háború végén. (Szegény Kódl, hányszor elsiratta, s hányszor el ő maga is!) És aztán, hogy a fiú elment, nemsokára megmozdult a falu is. Zsongott a falu mint a méhkas, ahogy apraja-nagyja kocsira rakodott.

»Na vaziszt« — mondta Biller szomszéd akkoriban. — »Vaziszt? Kémr?« — S a Kódlka is, isten nyugosztalja, hogy mondogatta, gyerünk már, menjünk már. De ő csak pillogott, a füle tövét vakargatta, téblábolt szerte a házban, ment volna is, nem is,

csak hallgatott vagy hümmögött nagyokat — s lám ittmaradt. Bár ment volna el a kamerádokkal! Tán még a Kódl is élne szegény. Nem maradt volna egyedül, mint az ujjam ebben a szürke világban. A láger elvitte Kódlkát, de bár engem is elvitt volna, mondta az öreg keserűen. A házba idegenek költöztek, a földet mások művelik, övele meg a kutya se törődik. Nem szégyenlené a koldulást sem, a gyomor nagy úr, hát ezért.

Csend lett. A koldusok hallgattak. Baba Szóka láthatatlan pólyhóket szedegetett le a kötényéről, Mihály izgatottan, gamósbotját egyik karjáról a másikra vetette, Sztrina Szófia pedig me-reven, égő szemmel nézte Krausz bácsit. Belehasogatott valami a mellébe, jólismert valami, mert az évekkal együtt gyűlnek a fejfák, emlékezetünkben úgy glédáznak szép rendben, mint egy szakasz katona, és mind meg kell őket öntözni, mind a sírok virágait. Mert neki is volt egy fia, a daliás Zsívkvó, és ő is odaadta a hazának, egy másik hazának. Pilóta volt a Zsívkvó, a háború első napjaiban lelőtték. Sírja nincs sehol és siratja azóta is. Naponta emeleti, de ez mitsem segít.

— Úgy kellett — sziszegte most felindultan Sztrina Szófia. — Úgy kellett. Hitler kellett nektek. Soha, mígcsak élek, soha nem tudom ezt nektek megbocsátani, sváboknak. Ha ti nem vagytok, az én fiam, az én sólymocskám is meglenne még. Jaoj, tugo moja, neprezsalyena. Jaoj... — fojtotta tenyerébe zokogását.

(»Nekem egy se volt, oszt mégis itt vagyok« — dörmögte maga elé Baba Szóka.)

Majd visszavette a szót:

— Csak annyit mondok, innen pucolj, mert fejedhez repül a papucsom! Csak akkor maradhatsz, ha valaki közülünk testvérnek mond, jól jegyezd meg! Másképp takarodj.

— Nem lenni... ház, — föld, tehén..., nem vanni láger, kenyír... — hajtogatta az öreg.

Mihály is mondott volna valamit. Olyan sok szó volt a nyelvén, igazította is a száját többször, de ami hang a torkán kijött, csak értelmetlen habogás volt. Olyasmit akart mondani, hogy menjen a rossznyavalyába, kenyere neki sincs. Izgatott volt. Hogyisne, reggel óta itt álldogál, és alig csörren valami a kalapban. Rossz napja van, azt a hét meg a nyolc, most meg itt van ez is a nyakán. És pont neki konkurrál. Mert a szeme jó Mihálynak, észrevette már, hogy az adakozó kedvűek, amikor az asszonyoknak adnak, nem mulasztják el, hogy neki, a temetőkapu koldusai között egyetlen férfinembélinek is osszanak. Hogy lesz ezután? Ha

befurakszik a másik, ha ketten lesznek emberek? A jóisten csak a megmondhatója. Hej! Nagy gond ez.

»Nem ettem nadragulyát« — dűnnyögött magában Mihály, az ütött katona. Ép kezével felemelte botját és néhány bökéssel a kijárat irányába fordította a védekező Krausz bácsit. Erre, mintegy adott jelre, nagy kavarodás támadt. A szegény öreg csak azon vette észre magát, hogy erős kezek szorítják, markolják, fején, hátán ütések puffognak, és mire megszabadult a kíméletlenül ráakaszkodóktól, már messze túl volt a temetőkapun.

Szentmihálykor

Nincs egy felhő az égen,
olyan, mintha fényes tükkörbe
kék kendős lány nevet.
De már a bokrok alján
fázik a paradicsom,
s egy varjú kárral fenyeget.
Az ősülő kertek alatt
riadt mező szakad egy dűlöt,
de ott két sárga akác
meg egy rongyos tanya megállítja.
Már hűvös a rét és kis juhász
terelgeti a nyáját.
Csizmája térdig fűben,
s nagyokat lép az aljon.
A bukácsoló csendben
közben egy birka béget. —
Kabátja leng a szélben,
s így messziről ha nézem
már éppan odaért,
ahol a rét az ég vizében
úszik. Talán itatni hajtott?
— Messze van, alig látszik
és pont úgy néz ki, hogy foltos
kabátban, ott a kékben
nagy csizmával csónakázik.

Mi lesz velem, ha este lesz

*Az este bontja már szárnyait
és fészket rak a horizont alatt.
Lám, itt is, hogy betakarja lassan
az ablakot és a falat.*

*Tépelődök. Itt a pusztán
csak kutya vonít, s a csend neszez.
Mindig messzebb, messzebb az alkony, —
s mi lesz velem, ha este lesz?*

*Néma a ház, nem jár az óra,
az asztalon egy szál virág.
Az ég alatt az esti szárnyak
úgy kéklenek, mint szilvafák.*

*Néhány fehér ház hallgat kívül,
a lila este erre les.
És nőttön nő az esti csillag, —
mi lesz velem, ha este lesz?*

Hazavágyás

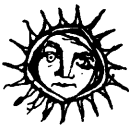
Végre méltó helyre kerültem:
nagy az én vágyam, s nagy itt a tenger.
De nincs elég nagy ahhoz, hogy én
kisóhajtsam rajta a lelkem.

A tenger árján kék fodor van,
de nincs kinomra felelet.
Anyának lenni nagy, nagy rabság,
rabbá tett engem a szeretet.

A vízfodorban Szabolcs szemét látom,
nincs nyugtom, s a messzi pusztaságon
repül a vágyam haza, haza...

A vonatban már megnyugszik a lelkem,
beint az érő kukorica-tenger,
s hazai tarlók harmatos szaga.

Szplít, 1956 nyarán

Efroim Kaganovszki, a legismertebb élő jiddis író — Csehov és Maupassant tanítványa, de igen eredeti tehetség — nagy mestere a novellának. Realista festő módján műveiben uralkodnak a vizuális elemek, felvilágosító képek és színek. Alábbi két novellája témájából kinövő tökéletesen egységes képeivel, hangulatával és finomságával kápráztat el.

Szorongás

Az ablaknál álltam a negyedik emeleten. Az udvar, lenn, olyan volt, mint egy kilyuggatott láda: néztem a négyszögletes udvar kékesszürke kövezetét és a város átható szaga rámnehezedett.

Egy nagy-nagy ketrec, ötemeletes, kisebb-nagyobb rekeszekre osztva, minden rekeszben egy-egy fészek, s a fészekben zárkózott emberek, cellalakók.

Elfogott a vágy ember után. Elkezdtem vizsgálni az ablakokat; tekintetemet megragadta egy, a szomszéd épületen, két emelettel lejjebb. Nem láttam többet, csak az ablakdeszkát és egy darabját a gyalult padlónak.

Abban a pillanatban megjelent egy ember, kopaszfejű, szélesvállú. Egy nagy dobozt hozott, letette az ablakdeszkára, aztán hevesen mutogatott; láthatólag beszélgetett valakivel, aki nyilván a szoba mélyén volt. Beszéd közben lassan bontani kezdte a dobozt, letépte róla a csomagoló papírt, aztán habozva megállt; én meg már türelmetlenkedtem: kíváncsi voltam, mi van a dobozban.

A kopasz ember ingerültnek látszott; mintha valami kár érte volna. Már leszedte a papírt a dobozról, csak a tetejét kell fölnyitnia. Bizonyosan, gondoltam magamban, valami gyári árut hoztak, nem tetszik, ezért ingerült. A szemem rámeredt ideges kezeire, melyek egy pillanatig sem nyugodtak; dobolt a doboz tetején, engem pedig egészen hatalmába kerített a kíváncsiság; vajon mi lehet benne?

Először azt gondoltam, hogy kalap lehet, de a doboz túl nagy és lapos volt hozzá; hát akkor talán ingek, mondtam magamban; de nem, ahhoz meg magas, az inget féltucatjával csomagolják, ebben pedig sokkal több elférne. Talán inkább trikók? ... Amikor elkezdtem végig gondolni, hogy mi minden lehet benne, csak úgy rajzott a fejem, de eltökéltem, hogy kitalálom, mi lehet ... Üveg-árú? Nem... Női fésűk vagy inkább tükrök? Mit nem adnék érte, ha a kopasz végre kinyitná! Akkor elővettem a logikát: Mi

a fenének haragszik ez az ember? Miért veszi el a türelmét? Nyissa ki a dobozt, s mindjárt tisztában leszünk! Talán nem is olyan silány az az árú. Talán lehet segíteni rajta. De hopp... hátha cipők? Nem, az sem, hiszen több párat nem raknak egy dobozba:

Ehun-e, már megint töröm a fejem rajta. Hát nem mindegy, mi van a dobozában ennek a hülyének? Mi az ördöggel fogok még törődni? Egyszerre eszembe jutott, hogy el kell mennem valahová... Jó. Még egy percig maradok, ha nem nyitja ki a dobozt, jól van, itthagynom... Becsületszavamra itthagynom!

A szemem is belefájdult, annyira néztem azt az átkozott dobozt. Elkezdtem számolni, tíz, húsz... Nem, ötvenig számolok.

Ez az ember valami szörnyeteg lehet, aljas kizsákmányoló, bizonyára nincs megelégedve a munkásával... De majd megmutatja ő neki!

Öt percig az eget vizsgáltam. Kék volt, vidám és nyugodt. S egyszerre ebben a kékségben megjelent egy doboz, egy nagy doboz, nőttön-nőtt és csakhamar eltakarta az egész égboltot.

Visszafordultam. Ebben a pillanatban az ember egyetlen mozdulattal levette a tetejét. A szemem elhomályosodott; úgy éreztem, hogy leesek az emeletről...

A nagy dobozban négy kisebb volt. Nagyon értékes tárgyak lehetnek, ha ilyen óvatosan csomagolták. Talán ezüstnemű? Ezüst szelencék? Agyamban egyszerre forogni kezdett minden; fényes tárgyak röpködtek előttem. Ez a játék valósággal megbabonázott, szorongás fogott el. Szinte hallottam, hogy tör fel belőlem a sóhaj: Mi az ördögnek érdekel engem egy idegen ember holmija? Mire jó ez? Talán le kellene szaladnom, bekopogtatni ehhez az emberhez, megkérdezni... Nem, nem erről van szó!

El kellett volna mennem, és most elkéstem... Jó, hát akkor maradok. Most már van időm... Visszaemlékeztem annyi sok pillanatra az életemben, amikor kellemetlenül éreztem magam. Valamennyi az én hibámból volt; akarattalan báb voltam mindig; mindjárt el kellett volna mennem, s nem itt lesnem a pillanatot, amikor ez a kopasz hajlandó kinyitni a dobozát.

Még mindig ott áll, lenn. Mutogat, mint aki meg akarja magyarázni valakinek, hogy mi a hibája az árúnak. Aztán a nadrágzsebébe mélyesztette a kezét, úgy látszik lecsillapodott. Mindjárt kinyit egyet a négy doboz közül és kivesz... kivesz valamit... mondjuk órát... Óra jutott eszembe, pedig tudtam, hogy nem az lehet...

Az ember hirtelen kivette a kezét a zsebéből és újra a doboz körül motoszkált. Szorongva néztem, ahogy megragadja az egyik kis dobozt, leveszi róla a papírt, aztán újra visszateszi a nagy dobozba. Egyszerre elöntött a vér, a kezem ökölbe szorult. Micsoda

alak... legjobban szeretném a saját kezeimmel... Dehát miféle szörnyeteg ez?

Egész nehéz szorongásommal éreztem most, hogy mit okozhat egy ember a másíknak. De aztán dühöm rimánkodássá szelídült: »Vedd le már a tetejét... Nyiss már ki egy dobozt... Csak egy pillantást hadd vessek bele...« Válaszul az ember otthagya az ablakot és eltűnt. Úgy éreztem, hogy elhagy az eszem.

Talán a felesége hívja egy pillanatra. Az asszonyok olyan szélyséyesek. Vagy elment, hogy megmutassa, milyennek is kell lenni annak a »valaminek«?... Ó, csak lássam már végre, hogy mi az, akkor köpök minden dobozra és odébbálllok. Szabad leszek, végre szabad... ha-ha-ha.

Gondolataim üzték egymást. Így megy el az ember esze — mondtam magamban. Az ember újra megjelent, s én ismét hatalmába estem. Rimánkodtam neki a tekintetemmel, hogy ne menjen el, ne hagyjon itt ilyen állapotban. Van időm. Kivárom... Csak el ne menjen!

Nem, a világ mégsem annyira romlott. Az emberek nem olyan gonoszak. Jobban érzem magam... Lám, most a kopasz kezébe veszi az egyik kis dobozt, megnézi minden oldalról, lám, odanyúl a tetejéhez, most, most... behúnyom a szemem, a szívem sebesen zakatol, nagyon sebesen...

Mi történt? Fények cikáznak föl-le a szemem előtt. Levette a tetejét, a doboz négy rekeszre van osztva, mindegyik rekeszben egy-egy kisebb doboz, ugyanolyan papírba csomagolva, milyenbe? igen, sárgába. Mit tegyek?... Istenem, hiszen újra visszarakja a kis dobozt a helyére és lecsukja a tetejét. A torkom, érzem, elszorul, kiszárad. El is kiáltottam magam talán? Nem, ezt nem teheti, bizonyosan kinyit egyet közlülük... egyet, ezek közül a kicsik közül... Hiszen nem is fontos, hogy mi van benne... Mennyiben érdekelhet ez engem?

Istenem! Újra a kezébe veszi a dobozt, a nagyot; aztán a kicsiket, valamennyit egyszerre... könnyedén, egypár ujjával... Nagyon könnyű tárgyak lehetnek. Nos? Fölkapja az egészet és elviszi.

A fehér ablakdeszka üres. Nincs ott senki. Nyers fájdalmat érzek, rettenetes fájdalmat... Miért?

Tudta az az ember, hogy valaki itt szorong, és hogy egyetlen mozdulattal könnyebbséget szerezhetne neki?... Hát akkor miért nem tette meg?

Miért?

Raske

Raske kilenc éves volt, amikor egy meleg nyári nap délután egy sereg asszony jajveszékelve és gyászénekekkel ellepte az utcácskát, amelyben lakott. Mindenféle rongyot, ágyneműt hoztak, valamennyien Raskelére vetették magukat, körülvették nagy kötényükkel, megtörölték az orrát és kérdegették:

— Nem ennél valamit ... árvácskám?

Attól a naptól fogva Raskét árvácskának hívták. Alig is emlékezett anyja temetésére. Csak azt látta, hogy valami hosszú fekete ládát cipelnek a kórház udvarán, a szomorú fehér épületek között; és sietnek vele, mintha minél előbb túl akarnának lenni rajta. Arra is emlékezett, hogy azon a ragyogó nyári napon ott állt a kórház kertjében az asszonyok között, semmit sem evett még aznap, álmos is volt, de az asszonyok nem hagyták aludni: lökdösték a könyökükkel, csipkedték és szakadatlanul ríkátkák. És Raske sírt; habár azonkívül, hogy nem hagyták aludni, semmi baja sem volt, sőt nagyon tetszett neki a kórházi kert suhogó zöld fáival.

Este volt már, mire a jó asszonyok visszatértek ki-ki a maga utcájába. A nap még megvillant egy szürke szomorú ház ablakán. A temető, amin átvezették, tele volt sárga halmokkal, friss földszagot lehelt és félelmet... Az egész világ homályba borult, az emberek zajongtak benne. Anyák ültek gyermekeikkel az árok szélén, felettük a távolban aludtak a mezők.

Raske ott állt a kis utcában, a jó asszonyok sírva kiáltozták: nézzétek a kis árvát!

A *gabaj*¹⁾ felesége a kezét fogta, Kavele, a hentesné kövér kezével fonta a haját, s a közeli boltokból ennivalót hoztak neki. Raske evett, szeme már félig csukva a fáradtságtól, de a jó asszonyok házról-házra cipelték. Úgy tűnt neki, mintha valami rosszlat tett volna, s most bűnhődnie kellene érte.

1) A zsinagóga gondnoka.

Aztán-elaludt egy padon valamelyik házban, s éjjel azt álmodta, hogy anyja valami sötét utcán fut, ő meg utána. Nem volt már ereje tovább futni, s anyja eltűnt a sötétben.

Másnap reggel egy ismeretlen asszony jött és megfésülte bádogfésűvel. A fésű tépte, fájt, ahogy kaparta a bőrét. Aztán megszámálhatatlan sok lépcsőn le kellett cipelni valami nagy, nehez, lucskos dézsát. Nagyon neheze ére esett, s folyton anyja után sóhajtozott, meg pincelakásuk után, ahol nem volt annyi lépcső.

Lassanként megismerkedett valamennyi házzal az utcában. Egy ajtó sem maradt ismeretlen számára, és akárhová ment, mindenütt rácsűrtek valami munkát. Mosta a padlót; a háziasszonyok szelíden figyelmeztették:

— De Raskele, hiszen egész nagy pocsolját hagyta ott!... Így sohasem lesz belőled semmi. Én csak jót akarok neked, hogy vidd valamire az életben... Csináld meg újra...

— Raskele, vidd csak le a *csolntét*²⁾ a pékhez.

És így tovább.

Raske mindenütt ott volt, minden udvarban, pitvarban, szaládt, ugrott, forgolódt, borsot és fahéjat tört, ringatta a csecsemőket. Csak hívni kellett. Ha nem volt kéznél, szidták:

— Hol kószálsz mindig? A lelkem is kikiabálom, te meg nem vagy sehol...

A polgári házakban, ahol dolgozott, sok mindent látott, amit azelőtt soha. Meg-megérintett valami idegen holmit, s furcsa érzés fogta el tőle, mintha a tárgyak rákacsintottak volna. Bekukkantott a nagy, sötét szekrényekbe, ahol csillogó, színes ruhák lógtak, friss fehérnemű és ezüst gyertyatartók. Mindez különös volt neki; s már nem unatkozott, mint azelőtt, az unalom lassanként örömmé vidult benne. Szívesen maradt egyedül, különösen szombaton délután, amikor mindenki elment, és rábízták a házat. Olyankor lefeküdt, révedezett, de nem aludt el; különös örömet lelt abban, hogy egyedül van. Egy nap megérintette a testét, s azután gyakran simogatta karját és combját durva, összetoldozott inge alatt, amit munkája fejében kapott valakitől.

Raske most Braselénél, a gabaj feleségénél lakott, aki könyörületből magához vette, mondván, hogy »igazi anyja« lesz a kis árvának. Ha aztán valakinek szüksége volt Raske szolgálataira, elment Braseléhez, azt mondta neki:

— Brasele, add kölcsön árvácskát néhány órára... Meghálalom...

És Brasele kölcsön adta a kis árvát.

Egyszer Raske észrevette, hogy az asszonyok valamit sugdolóznak, s nyugtalan pillantásokat vetnek a mellére, és amikor kis

2) Különleges zsidó étel, többféle vagdalt húsból.

idő múlva elment Reb Baruch Schlap szatócsüzletébe, Iechova a »zsoltáros« azt mondta neki mély hangján:

— Hallod-e árvácska; nem rakhatnál valamit magadra, hogy ne látszon annyirá? Olyan útálatos látni. Hiszen úgy dagad, mint az élesztős kalács, az isten bocsássa meg...

Azzal kemény ujjával megcsípte a kislány mellét.

Azon az éjszakán Raskét szegényes ágyán furcsa meleg öntötte el; nem hagyta aludni; szüntelenül az a furcsa sejtelem motoszkált gondolataiban, amit Iechova kemény ujjá és különös értetetlen szavai ébresztettek benne.

Hirtelen megfogta a melleit, s most először érezte, hogy telik meg keze azzal a két kis halom friss, bársonyos hússal. Megremegett, arcát előntötte a láng; fölugrott fekvőhelyéről és a hajnal sápadt, kékes fényénél leült az ablak mellé, kezében kopott kis tükre, inge lecsúszott a válláról; s Raske, mintha most fedezte volna föl, elkezdte vizsgálni a testét. Furcsa izgalommal nézte, ijedt szemmel, kalapáló szívvel.

Körülötte minden aludt még. A világ szürkén, hallgatagon vette körül. Raske ingét leejtve, elbágyadt, halvány arcán meglepett mosoly derengett, gyerekes kezében görcsösen fogta kis tükrét.

KOSSA JÁNOS fordítása

Cinikus vallomások

*Azoknak ajánlom, akik bántottak,
és azoknak, akiket bántottam.*

ÍRÓK ÉS TOLLFORGATÓK

Mert vannak írók és vannak tollforgatók, amiről te nem tudsz, nyájas olvasó. A különbség köztük az, hogy az író nem mindig tehetséges, a tollforgató pedig nem mindig tehetségtelen. Az író legértékesebb könyve a tagkönyv, amelyben mint a bibliában, megtalálja a világ összes bölcsességét: a rangot, megbecsülést és a nyugdíjalapot.

Nyugdíj nélkül nehéz írni — gondolom magamban és határozottan érzem, hogy a toll forogni kezd az ujjaim között, mintha figyelmeztetne: hohó, lassabban a testtel hékás, tollforgató vagy csak, vigyázz minden betűre!

ÉRDEKESET, DE GYORSAN

— Maga író? — kérdezte a csinos fiatal lány és szemében megcsillantak az őszinte csodálat apró fényei.

Az ősz író nagyot szippantott szivarából és zavartan pislogva bólintott.

A csinos fiatal lány elpirult a belső izgalomtól és cinkos bizalmassággal, egyenesen az író szemébe nézve mondta:

— Akkor hát mondjon nekem valami érdekeset, de gyorsan.

Az író agya lázasan működni kezdett, mintha rejtett motorok hajtanák. Aztán a motorok hirtelen leálltak, az agyműködés megszűnt.

Nem tudott mondani semmi érdekeset gyorsan.

ÉS LŐN MUNKÁSTANÁCS

A buta ember íróasztalnál ült és parancsolgatott, arra hivatkozva hogy ő a munkásosztály fia.

A munkásosztály okos és éles szemekkel figyelte, mígnem egy szép napon fülöncsípte és így szólt:

— Kotródj fiam, majd apád ül a helyedre!

BENEDEK ÉS A HUSZAK

Huszan dolgoztunk az újságnál, köztünk a jóltáplált, jómegjelenésű és jómodorú Benedek is, aki lenézett bennünket. Sokat olvastunk, konferenciáztunk, vitatkoztunk, rengeteget cigarettáztunk és kávéztunk, sokat írtunk, fordítottunk, keveset aludtunk.

Csak Benedek nem írt soha.

Mi, tizenkilencen, kifejezési formákkal, tördelési megoldásokkal és adósságokkal küszködtünk, s egyre inkább érett bennünk a tudat, hogy szegényen halunk meg. Csak Benedek volt kivétel. Ő házat vett, bútort, villanyszekrényt, motorkerékpárt és borotvagépet. Mert ő hirdetések gyűjtője, pénzt szerzett a lapnak, mi pedig csak szívünket és vérünket adtuk.

HALOTT KÖLTŐ

A kórház halottaskamrájában farácsos padon fekszik Lajos, a költő.

Kartársai és barátai, akik körülálljuk, minden verssorát olvastuk, gyakran hangosan ócsároltuk, utánérzéssel vádoltuk, többször pedig, amikor megéreztük, hogy sikerült kimondania a kimondhatatlant, néma döbbenettel és elismeréssel szívtuk magunkba egy-egy versét, — most is fájdalmas szorongással és némi irigységgel érezzük, hogy Lajos már megint valami halhatatlant cselekedett.

ŐSZINTE BÍRÁLAT

Összes, kopaszodó, alacsony emberke a gyermekíró, helyesebben: a gyermekek írója. Fején nagy fekete kalapot, lábán magasszárú cipőt, szemében jóságos, megértő tekintetet visel.

Verseket ír, dús képzelettel, csupaszív hangnemben, kötött

formában, tehetségesen: a tapsifüles nyuszikáról, a tarka bociról, a brummogó medvéről és Lacikáról, aki nem akart szót fogadni anyukának, de azután mégis szót fogadott.

A gyerekek — akik helikopterről, lökhajtásos motorról, gépemberről és holdrakétáról beszélnek egymás között — tátott szájjal olvassák a gyermekíró verseit és elnéző mosollyal, fejcsóválva, hamisan selypítve mondják neki:

— Dádá, báci!...

ELSŐ ESTE PÁRIZSBAN

Első este Párizsban a Nagy Buleváron sétáltam a káprázatosan kivilágított kirakatok és a szüntelenül hömpölygő tömeg között, egyedül, elveszetten.

Az úttesten ezrével rohantak a gépkocsik, mint zúgó acélfolyam, a házfalokról vakító fényreklámok hivalkodtak, a járda szélén pedig utcai árusok, rikkancsok kiáltoztak racsolva. Egymáshoz símuló párok, erősen kifestett nők, burnuszos arabok, öregarcú körszakállas diákgyerekek, fiatalosra borotvált és masszírozott arcú aggastyánok haladtak el mellettem, s nekem úgy tűnt, hogy mindenki engem néz.

Mintha mindenki látná rajtam, — tömöttvállú kabátomról, vastagtalpú cipőmről, széles nadrágomról — hogy idegen vagyok és aktatáskámban kenyeret, Zdenka-sajtot és bácskai sonkát viszek, mivel nincs elég francia pénzem, hogy étteremben vacsorázzak.

E szorongó érzés közben egy szőke fiatalember állt mellém és tökéletes francia nyelven megszólított:

— Bocsánat, tessék megmondani, merre van a Théâtre Français?

Nem akartam hinni a fülemnek.

Egy vérbeli francia engem kérdez, nálam tudakozódik, nálam, aki alig néhány órája érkeztem Párizsba, életemben először!

Elmosolyodtam és már kerestem az illő francia szavakat, hogy udvariasan elutasítsam, de abban a pillanatban a Bulevár másik oldalán, pontosan szemközt, megpillantottam a hatalmas neonfeliratot: Théâtre Français.

— Lá! — mondtam hanyag párizsi hangsúllyal és határozott mozdulattal a túlsó oldalra mutattam.

Attól a pillanattól fogva otthon éreztem magam Párizsban.

AZ ISTENEKRŐL

Az idős plébános bölcs, okos és művelt ember volt. Rengeteg könyvet olvasott és tudta, hogy isten nincs.

Csak azt nem tudta, hogy vannak istenek.

VORÓS ÚTLEVÉL

Előkelő trieszti étteremben ülünk, spárgalevest, milánói cotelette-t, áfonyát, pármaji sajtot, habos mignonokat, portói vörösbort és moccakávét fogyasztunk. A rendkívül ízletes és rendkívül bágyasztó ebéd után egy bankigazgató külsejű, agyonborotváltarcú főpincér készíti a számlát, én pedig vörösfedelű útlevelemből halászom elő a lepedőnagyságú olasz bankjegyet és fizetek. Az útlevél ott fekszik a fényesen csillogó evőeszközök és kristálypoharak között a hófehér abroszon, mint egy vörös folt. Signor Soretti az ebédársam, akinek négy bérháza, három üzlete, két gépkocsija, többkarátos briliánsgyűrűje és huszonkilenc alkalmazottja van, s cégjelzéséből ítélve a leánykereskedelem kivételével az égvilágon mindennel foglalkozik, jóllakottan pislog az útlevélre és határozott hangon mondja:

— Szerintem a kapitalizmus jobb.

A súlyos kijelentés egy világképet, a világ képét idézi fel bennem. Agyam lázasan működik. Megdönthetetlen érvek, dialektikus igazságok, Marx, Lenin, Tito mondatai villannak fel emlékezetemben, de azután rádöbbenek, hogy signor Soretti »dialektikáját« a négy bérház és a huszonkilenc alkalmazott határozza meg.

— Önnek bizonyára jobb — mondom csendesen és zsebembe süllyesztem vörös útleveletem.

SZÉGYELLEM MAGAM

Egy szellemes francia közmondás szerint: partir e'est mourir un peu — elutazni azt jelenti, mint egy kicsit meghalni.

Nálunk ezt a mondást így módosíthatnánk: külföldre utazni azt jelenti, mint egy kicsit szégyenkezni.

Mert valljuk be, ha valakinek a rengeteg szükséges tényező szerencsés összjátéka folytán sikerül közköltésen külföldre utaznia, nem kerülheti el az itthonmaradottak szemrehányó, irigy pil-

lantásait és ócsárló megjegyzéseit a háta mögött. Ezek a pillantások szinte nyilvános szégyencölöphöz kötik az embert.

Tíz év alatt kétszer voltam külföldön.

Szepege a sarokba állok és szégyellem magam.

CSALI MESE

Hol volt, hól nem volt, a bürokráciás tengeren túl, vagy talán még annál is messzebb, volt egyszer egy főnök.

Ez a főnök arról volt nevezetes, hogy sohasem ostromolta piszkos ajánlatokkal egyetlen fiatal, csinos női alkalmazottját sem;

nem hívta vacsorára;

nem vitte hivatalos útra;

nem rendelte be délutáni túlórázásra;

nem adott könnyebb beosztást magasabb fizetéssel;

nem bókolt,

mégcsak gondolatban sem kívánta meg egyetlen csinos női beosztottját sem.

Ez a főnök nő volt.

A TALPNYALÓ BUKÁSA

A talpnyaló korán kelt, mert rengeteg volt a tennivalója, azaz nyalnivalója. Sietve öltözött, egy hajtásra felhörpintette a teáját és kiszólt a konyhába a feleségének:

— Mucus! Mákost is csomagolj tízóraira, Bányai fölöttébb szereti!

Közvetlen főnöke, Bányai, csakugyan fölöttébb szerette a mákost, mégsem tudta elintézni a talpnyaló kinevezését, mert a törvény csak az igazgatónak adott erre jogot.

Az igazgató is fölöttébb szerette a mákost, de az új törvény szerint csak az igazgatóbizottság nevezhetett ki vezető tisztviselőket.

Az igazgatóbizottság hét tagja is fölöttébb szerette és fogyasztotta a mákost, kiderült azonban, hogy a legújabb törvény szerint a kinevezéshez a huszonöt főből álló munkástanács beleegyezése szükséges.

Ennyi emberrel szemben tehetetlennek érezte magát a talpnyaló, se mákja, se nyála nem maradt hozzá.
Nekigyürközött és dolgozni kezdett.

PÓKHÁLÓS TORTÉNET

A Pók póknak született, nem tehetett róla.

A szövés volt a mestersége, de a sors egy íróasztalhoz ültette, papírost, tintát, tollat kapott és telefont.

Az íróasztalon írni szokás.

A Pók azonban szóni szeretett.

Más anyag híján a telefondrótából szövögette hálóját:

— Halló, illetékes Hely! Felhívom figyelmüket, hogy Balog nagyon gyanús...

— Halló! Rédei problematikus...

— Halló! Kovács megbízhatatlan...

— Halló! Veres használhatatlan...

A dróton szőtt hálók hínárként fonódtak az áldozatok köré, húzták őket a mélybe, a szegyenbe, a bukásba, a Pók íróasztalát pedig egyre magasabba emelték.

Végül egy hálókészítő üzem vezetőjévé nevezték ki.

Akkor derült ki, hogy nem ért a hálókészítéshez, ha nincs hozzá áldozat.

ELLESETT PÁRBESZÉD

— Lecsúsztam. Képzeld, ma reggel közölték velem a Központban, hogy nem nevezhetnek ki igazgatónak. Volt valami ügyem hat évvel ezelőtt, tudod...

— Tudom.

— Úgy hallom, Petei lesz az új igazgató.

— Soha! A Központ nem engedi. Peteinek is volt valami ügye.

— Vagy ügy? Akkor hát ki lesz az új igazgató?

— Csetei.

— Annak nem volt ügye?

— Volt.

— És mégis?

— Mégis.

— Véleményem szerint neked kötelességed felhívni a Központ figyelmét arra, hogy Cseteinek valami ügye volt!

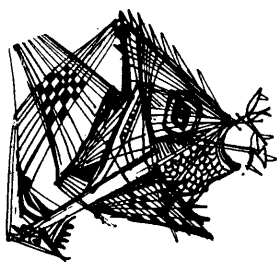
- Nem teszem.
- Miért?
- Mert nekem is volt valami ügyem.

SÓHAJ A VILÁGHÍR UTÁN

A világirodalom nagyjainak élettörténetét olvasom.

Balzac piszkos adósságokkal küszködött, Voltaire verseket loptott Shakespeare-től, Oscar Wilde természetellenes nemi viszonyt folytatott, Petőfi izgága, pökhendi viselekedéséről volt nevezetes, Móricz Zsigmond oldalakat másolt ki idegen könyvekből, Villon literszámba vedelte a bort és többször is nyilvánosan megbotozták részegség miatt, Szabó Dezső pedig íróársainak ócsárlásával és pletykázással töltötte életének javarészét...

Némi keserűséggel állapítom meg, hogy jómagam és néhány vajdasági íróársam sok mindenben igyekeztünk utánozni a legnagyobbakat, de lám világhírré mégsem tettünk szert.

HUSZÁR ZOLTÁN

Találkoztunk, aztán elváltunk

Látom magamat itt ősz hajjal
a padon ülni.
Sétabotom a kezemben.
Ballábamon mamusz,
a jobbon még cipő.
(A jobblábam mindig erősebb volt,
mint a bal)
s nézem a nőket, hogy lebegnek
a tó fölött.
Most rámnéz az öreg.
Az arca éppen olyan, mint az enyém,
és mosolyog,
de nem szól.
Kicsit előregörnyed.
Én sem szólok,
csak kihúzom magam.
1957.

Utcasarkon

*Hetven kilóval a hátamon is elmegyek
vagy száz méterig, ha nem zavarnak.*

*Csak ne állna fele gondom
mellett ugyanannyi gond.*

*Senki belügyeibe nem avatkozom,
s az ezt követő követelés közismert.*

*Csak ne lenne olyan ismerős még
egy hang, két szem s a mosolya...*

*Vasalatlan nadrágban járok olykor,
de nem engedem, hogy összegyűrjenek a szemek.*

*Milyen foltos, elnyűtt a nap —
ki kellene már egyszer cserélni.*

1956

HUSZÁR ZOLTÁN

Nyaral, egész őszig

*Halk zenére lejt föl-fölnevetve
s lefekszik egy képzelt kerevetre.*

*Máskor unott vagy búsan merengő
de nyarka körül zöld selyemkendő.*

*Egy szép fiút tart mindenre készen,
hogy vitesse magát szíven, kézen.*

*Aztán klórszagú, hideg teremben
nyaral egész őszig, hogy feledjen...*

1956.

Nagyapáti-Kukac nyomában

Nehéz írnom Rólad Nagyapáti Kukac Péter. Életedből is csak részleteket ismerek, életművedből is.

Éltél. Dolgoztál. Agyonittad magad itt Topolyán, Bajsán, Hegyesen... Tanyákon ittál és lefestetted a tanyát, a gazdát, a fiatalgazdát, az egész családot: gyerekes-től, tehenestől, borjastól. Kocsmákban vedelted az italt és festettél érte a kocsmároséknak hatyúkat a tavon, aratást, utcarészletet... Pálinkafőzőkben nyakaltad a meleg papramorgót és festettél a kazánosnak is...

Szétszórtad a képeidet. Italt és jó szót fizettek értük. Kellett az itál is és a jó szó is **nagyon** kellett. Épp úgy kellett, mint a maszatolás.

Megkérdeztem a trafikban:

— Megmondanák-e hol lakik annak a meghótt Nagyapáti festőnek az apja? Szeretnék vele a fiáról beszélni.

— Kukac Péter bácsit? Nem tudom, hol található meg, — felelte a trafikos, de látja ott azt az embert az építkezésnél?

— Látom.

— Az beszélhet magának Péterről.

Az ember, aki Rólad beszélt, kis

ketrecben ült: az épülő hotel kőműves-líftjének kezelője.

— Kár kérem, hogy itálnak adta a fejét. De tudja, hogy hogy van! Nálunk a nép nehezen adja ki a pénzt, de egy két kupicával szívesen megkínálja az embert, Péter is leitta a képek árát. Úgy is fizetett rá szegény. Pedig, hej, de híres ember lehetett volna belőle!

A betonos teknőt ráhelyezték az emelőre. Az ember, aki Rólad beszélt, előrenyomta az indítókart és a sivalkódó szíj megszakította mondatainkat...

— ... híres ember lehetett volna belőle. A földbirtokos is hintót küldött érte nem egyszer.

— Hol található meg azt a földbirtokost?

— Hol van az már, kérem! Meghalt. A birtok volt — nincs! A felesége valahol Szabadkán él.

— Nem tudja hogy hívták?

— Hallja, én már nem emlékszem.

— Úgy tudom, Péter apja még él. Szeretnék beszélni vele.

— Megtalálhatja kérem. Talicskával jár minden nap. Ocskavasat szedegét. De ha beszélni akar vele, akkor inkább úgy a délelőtti órákban állítsa meg, mert szereti a tárgyit az öreg, és délután már... hisz tudja! Öreg embernek már nem sok kell. A kevés is megárt.

Az asszonyt, aki emlékezett Rád, a vendéglőben találtam meg. Egy pohár pálinka állt előtte. Az autóbust várta. Elmondta, hogy nem merne megesküdni rá, de úgy emlékszik, hogy tüntetésből még melléd is ült egyszer a »polgári« harmadik osztályában.

— Miért tüntetésből? — kérdeztem.

— Azért — felelte (ne haragudj, hogy leírom) —, mert város volt a feje és csúnya pattanásos az arca és mert nem szeretett mosakodni. És mert a gyerekek csúfolták.

Olyan melegen, szinte becázgató hangon mondta el ezt Rólad, az asszony, ha hallhattad volna, Te sem haragudnál rá. Hiszen szeretted. Szeretted, mert nem öltögette Rád a nyelvét, mint a többi. Szeretted, mert nem nevetett ki, ha a nagy fekete tábla elé lóbáltad magad és hiába kérdezett tanárod, egy mukkot sem tudtál a leckéből. Tizennyolc éves voltál és nem akartál hasonlítani azokra, akik gúnyoltak. Csipás és taknyos tizenkét-tizenhároméves elkényeztetettek! Te mást tudtál! Senki sem tudott úgy rajzolni. Senkivel nem ivott versenyt a rajztanár, csak Veled.

Szeretted azt a kislányt, mert nem árulkodott, ha dőlt belőled a borszag és tántorogva mentél a helyedre a padosrok között. Megetted szívességből az uzsonnáját, hogy otthon megdícsérjék az étvágyát és megvédted, ha háborúzott a fiúkkal és ellene fordult a hadiszerecnce.

Az egyik kezedden megszámlálhattad volna ki közeledett Hozzád mint ember emberhez, abban az iskolaévben. És ezek között volt az a kislány, aki olyan jóízű uzsonnákkal jött abba a förtelmes iskolába.

A vendéglő asztalánál búcsúzik emlékedtől az asszony.

— Úgy szeretném, — mondja —, ha mindezt nem tőlem hallod.

Péter, ha itt lehetne, ugyanígy mondta volna el.

Arégi csárdához autóbusszal mentem. A feketécsivel. A kővér kalauz egyre mondta, hogy nem csárda már a régi csárda, de mert nagyon fúrta az oldalát a kíváncsiság, azért sem mondtam meg neki, hogy a Te nyomodban járok.

Az épület még áll. Az ivó ajtaját befalazták. De képed ott lóg a gangon. Erősen megvetemedett, itt-ott le is pöngött róla a festék, de azért kép az még ma is. Még pedig a javából!

Tudnak Rólad az emberek. El is mondták, hogy ott éltél közöttük. Egy kicsit ingyeltelek: étel, ital, kvártély járt a képért, akármerre vitt a lábad. Az ember, aki a csárdát tartotta, éppen Topolyán volt. A felesége meg a szabadkai kórházban. Nem beszélhettem veled Rólad. De a kép, az ott lóg a gangon. Egy mcngolszemű lány le is törölte róla a port, hogy jobban lássam. A kerékpár is ott áll az alkáctörzshöz támasztva, a csésza is útrakészen áll. Az a mellényes ember mérte az italt, ugy-e? A hidról autó robog. A felhők között még most is ott berreg a kétszárnyú repülőgép. Igen. Ilyen autó, ilyen kétkerekű kocsi, ilyen repülőgép szállította akkor az Embert, amikor a nemzetközi utat megépítették és Te voltál a szemtanú. Ej, micsoda mesés rakétákat pingálhatnál ma!

Elhagytam egy komlóst. Majd egy sövényvel kerített tanyát. (Szép herés nyúlik az útszegélyező vén eperfákiig). Még egy két lépés, egy két gondolat, és befordulok annál a fiatal erdőnél a másik tanyára. Ott is hagytál képet magad után. (Ha soká ezen a vidéken maradok, úgy érzem,

végig kell járnom az utadat, öreg csavargó!)

Vonatfűtty. A horizonton egy megkéselt nemzetközi gyorsvonat játékmozdonya pöfékel. Hogy kálimpálnak utána kis gyufaskatulya-kocsik: egy, kettő, három, négy! Az ötödik nagyobb. Biztosan hálókocsi! Szeretném megkérdezni Tőled: köptél-e a vonatok után, Te, aki atyaúristene voltál ennek a tanyavilágnak, mert újraalkottad képedre és hasonlatosságodra?

A tanya előtt a vén szőlőtőkék még mindig élnek. Levelük sárga, rozsdavörös, vörösbarna... A pin cében forrnak a borok...

A tanyaudvaron amikor neved említettem, mintha titkos jelszót mondtam volna; mint magánlátogatót üdvözöltek a nyilt tekintetek.

— A képet akarja látni? Amit a PÉTER festett? Csak tessék. Itt van.

Tényleg ott lógott a kép. A nyoszolya felett. Két felsősarkát — arral talán — kilyukasztották, zsineret fűztek bele és úgy akasztották fel. Itt is, akár a csárdánál ott kering az akáclobok felett az a kávédaráló kétszárnyú aeroplánod, míg lent a tanya körül békésen legelész a jöszág. Most is így van itt. Még az ablakok felett a téglapárkányt is olyan téglavörösrre meszelik, mint mikor Te erre kóboroltál.

Kérdésekre, hogy eladó-e a festmény, a szikár tanyai asszony így válaszolt:

— Már hogy lenne eladó? EZ A MI TANYÁNK!!! — Majd tréfásan hozzáfűzte: »Egyik fiam kapja majd a tanyát, a másik meg a képet!«

Az udvaron a fiúk motorkerék-párt javítottak.

A kutyák egyet sem vakkantottak. Se amikor bementem, se amikor kijöttem a tanyáról. Mintha

csak tudták volna, hogy a Te ügyedben járok.

A másik asszony, aki sohasem fog elfeledni Téged, elébem tetted a fityóka pálinkát. Téged már rég megettek a kukacok, de ez az asszony még ma is körösztapjának titulál. Egyikünk sem kérdezheti meg most Tőled, hogy miért is csattant el az a hatalmas nyakleves ott a korzó kellős közepén? Azóta félték Tőled a süldőlányok és messzire kikénültek, ha a gyalogjárón egyik kocsmából a másikba tántorogtál.

Ma tudtam meg, hogy Olaszországban is jártál.

Mit akart faragtatni belőled mecénásod? Madonnafestőt?

Nem tudom, meddig voltál a talijánok földjén, azt sem tudom, hogy mit láttál, mit tanultál. De én megtanultam Tőled, hogyan kell kitaratni, megmaradni csökönyösen és önféjűen vélt igazunkban.

Rá sem hederítettél pártfogódra, aki olaszországi kiruccanásod után, — ahogy itt emlegetjük, — »levette Rólad a kezét«.

A tanyavilág nem tagadott ki. Szinte látlak a tanyák közelében: fantasztikus fakturával dobálot fel az apró színfoltokat. A leenyvezett »deklín« kalásztenger hullámszik. A dűlőuton vadvirágok virítanak. És télen is: nyurga alakod ott kúporog a kisszéken, a nagyapáti-ház mellett. Kékre gámberedett kezekben pemzli. A malmot fested.

CSAKAZÉRT IS!

Láttam azt az önarcképedet is, ahol a lopó egyik végét a kádarkás hordóba, a másik végét meg a saját szádba pingáltad. Két hordó előtt ülsz a földön. Az egyikre kádarkát irtál, a másikra meg ürmost. Ülsz a hordók előtt. Fiatalon. Soványan. Részezen. Egy szál cigány cincog a füledbe.

Ne neheztelj rám érte, de most lemásolom ide, amit ceruzával írtál annak a kadarkás önarcképednek a fonákjára. (Kiszámítottad, hogy mennyibe kerül két képednek az anyaga. A megrendelő utánad számolhatott, mert a végösszegben a húsz fillér különbséget kijavítottátok.

Íme a jegyzet:

- háttér —
 I. a haj sötétbarna
 szemek — barna
 íng — fehér
 nyakkendő — bíbor
 cífraság — világos bíbor
 felöltő — sötétbarna
 II. haj — gesztenyebarna
 szemek — barna
 íng

2 darab dekli	1.50 fillér
cinkveisz	30 »
török vörös	20 »
pánizsi kék	20 »
citrom sárga	20 »
2. darab pemzli	60 »
fekete	10 »
sötét zöld	30 »
	3.50 fillér

Sohasem tudjuk meg, megkapta-e a három pengő harminc fillér előleget, hogy megfessed azt a bíbornyakkendő figurát, hiszen a római kettős jegyzet befejezetlen. Az ígnél félbeszakadt.

Félbeszakadt az a jegyzet, akár az életed, fagyasztó téli szélben a topolya-bajszai országúton.

Az árokparton.

Azokban a napokban minden to-

polyai, bajszai, hegyesi kocsmában elmondták csendesen: »No, a Péter is befejezte«.

Több szó nemigen esett Rólad.

Könnýű lenne egy-két frázissal felelőssé tenni a kort, ha életműved csomka maradt.

De vajon csomka maradt-e?

Ki felelős azért, hogy életed porbafulladt, sárbaragadt, közönybefagyott?

Talán éppen így lett igazán nagy, megbonthatatlan...

Öt évvel ezelőtt a vajdasági magyar képzőművészek palicsei tárlatán kiállítottunk két képedet. A kiállítás katalógusában a tizenegyes sorszám alatt ez áll: Nagyapáthy — Kukac Péter, festő. Született 1910 körül B. Topolyán. A legeredettebb östehetségeink egyike. A bácskai tájat és típusait örökíti meg primitív és erőteljes felfogásban. Tragikus körülmények között B. Topolyán halt meg 1942-ben.

31. Kalászedők (olaj)

70×50 Lukács Antal B. Topolya

32. Gazda a családjával

63×52 Katona Pál. B. Topolya

Azóta újra csend van Rólad.

A Topolyai Művésztelep programjában gyűjteményes tárlatodat tervezzük.

Sajnálom, hogy időnap előtt agyonittad magad, pedig milyen jó lett volna most, a fenállásának ötödik évét ünneplő Művésztelepen összekoccintani poharainkat. Egyszer. Kétszer. Háromszor.

Számtalanszor.

Bács Topolyán, 1957 novemberében

Levél Szonyához

Akkor a pohárban még
maradt néhány csepp vermut,
mint piciny gyémánt kövecskék;
fényes bogarak, tapadtak
lazán a színes üveghez.
Most megkívántam
megkérdezni tőled,
hogyan boldog vagy-e?
Kellene hallanom
rekedtes, gúnyos
kacajodat is, amivel
annyiszor kijózanítottál.
MEGBÁNTOTTAK Szonya!
S nem bírok aludni
Mit is mondanál most,
(hisz tudod, sejtéd, miről van
szó), ha felkereshetnék?
Nevethél,
biztos, pajzánul,
gyerekesen csókolódnánk is,
és ha akkor azt mondanád,
hogy hülyeség az egész,
elhinném neked.
Okvetlen írjál Szonya! Kell!
Ha Szmederevön járok
Felkereslek,
És virágot is viszek.

ADÁM TVBOR

Indiában sem történnek már csodák

Nem haladtam el »Ázsia kapuja« alatt, nem Bombay-jal kezdtem Indiával való ismerkedésemet. Bhawangarban, a kambíji öböl kikötőjében, a Narbada torkolatánál léptem először India földjére.

Fehér lepedők, mezítelen, otromba, bütykös lábak. India utai sohasem néptelenek. Ezrek tapossák porát, mennek, türelmesen baktatnak, dacolva az évezredes nyomorral, a vigyorgó éhhalál csontos, görcsös fojtogatásával. Feketék, barnák, fehérek, soványak, lépdelő csontvázak. Igen, csontvázak, az a piszkos, naptól, szélből repedezett bőrréteg csak azért feszül rajtuk, nehogy ezer darabra hulljanak. Mentek, én is mentem. Ők éhesek, én nem. Vagy ők sem? Ki tudja? Az éhezést is meg lehet szokni, mondják. Igen, és ne tessék most a cigány lovára gondolni. Mert ha te egy nap nem eszel, akkor lázong a gyomrod. Ha két napig nem eszel, akkor már fájdalmasan emlékeztet rá a gyomrod. És ha holnap sem eszel, holnapután sem, csakugyan úgy jársz mint a cigány lóva, úgy, egész biztosan, mert hozzászoktál az evéshez, el-

kényeztetted a gyomrod. De ha valaki sohasem evett igazán, akkor az egészen más. Minden megszokás dolga. A szokásnak meg ereje, hatalma van.

Megy, itt megy, hosszú kimért léptekkel mellettem. Megy, de fogadni mernék, többet nem menne, fel sem kelne többet, ha leültetném egy húsleveses, galuskás, csirkepaprikásos, mákosréteses bácskai ebéd mellé. Nem menne többé, felfordulna, elterülne a porban, amelyet eddig taposott. Meg mernék rá esküdni, habár nem tudom állításomat bizonyítani. Nem tudom, hiszen ő undorral fordulna el a hústól, zsírtól, amelyet a valóság azért tiltott meg, mert a hívők úgy sem szeghetik meg a tilalmat. Szóval, nem menne többé, felfordulna, mert éhezéshez szokott. Fű és fakéreg az eledele. És ha bőséges, gazdag esztendőről szólsz neki, halványuló emlékezetében legfeljebb a hagyma- és paprikalébe mártott papírvékony lepény, a »csapatí« jut eszébe. Annak is, akit itt lépdél mellettem, azoknak is, akik előttünk és mögöttünk haladnak.

Gyűlésre mennek. A falu közepén körbeülni. Körbe ülnek és hallgatnak. Csak a gyerekek zsi-bongnak, nem azért, mert gyerekek, hanem azért, mert éhesek, s az éhség még nem vált szokásukká.

— Van-e elég föld mindnyájatok számára?

En tudom, hogy nincs elég, nem lehet elég, mert bekukkantottam a mindentudó statisztikába, s megtudtam, hogy arra a 250 millió pusztán földművelésből élő hindura alig jut fejenként másfél holdacska föld, ami ott jóval kevesebb egy hektárnál. S mégsem hazugság az, amit az éheseknek ez a csoportja kórusban felel:

— Elég, van elég!

Nekik elég, még ha egy kapára való is. Elég, mert ki lehet belőle csikarni annyi élelmet, amennyi ahhoz kell, hogy annak a fekete-szemű apróságnak legyen alkalma hozzászokni az éhezéshez.

A földreformról nem hallottak, pedig az törvény Indiában. Törvény, de keresztülviteléhez erőszakra volna szükség, az erőszak pedig tilos.

A szabadságharcot Gandhi kezdte. A szent, a bölcs, nem pedig a harcos, a hős Gandhi. Indiát Gandhi szelleme, a szent, a bölcs szelleme; az erőszaknélküliség, a szelidség, a jámbor türelmesség szelleme hatja át.

Ennek a falunak a népe is szentül hisz a fanatikus aszkéta tanácsában, amelynek gyökerei olyan mélyből fakadnak, mint a hindu bölcsesség. A hindúnak tilos az erőszak, tilos a gyilkosság. Minden ember az istennek egy porcikáját hordja magában. Kezet emelni emberre annyi, mint isten ellen szegülni.

— Van elég föld, hogyan volna — mondják. — Hogy mindenkinek jusson, fel kellene osztani.

— Osszátok fel. Béke és lemondás, ősi törvényeink parancsa vezéreljen benneteket!

Gandhi meghalt, s porát a szél elvetette Indiaszerte. Itt is jelen van. Itt, soványan, lepedőbe burkoltan. Vagy csak a hasonmása? Vinoba Bhave-nek, az erőszaknélküli földreform harcosának, India e kései szentjének híve beszél. S ha nem volna ilyen aszkéta külseje, és nem tudnám, hogy ő hiszi azt, amit mond, nevetnék, a szemébe nevetnék. A földreform törvény Indiában. De ebben az óriási országban a törvény nehezen érvényesül. A föld az életet jelenti. A birtokosok készek ellenállni, az éhes tömeg kész erőszakhoz folya-

Falusi utcarészlet Cochinban

modni. Ez természetes, így van ez mindenhol. A szavak ma már nem segítenek, a szentek ideje lejárt. Ezt szeretném az askéta szeme közé vágni. De jó, hogy csak szeretném, és nem teszem. Jó, mert én Indiát nem ismerem, nem is értem.

A sok sovány tekintete — egy soványra összpontosul. Valaki, semmivel sem kövérebb a többi soványnál, feláll és az askétához lép...

— Köszönöm, testvér — mondja az askéta — de elsősorban az isteneknek, mert a föld az övék, ők liük veszem át, hogy igazságosan eloszthassam!

A birtokos földet ajándékoz, az askéta az isteneknek köszöni meg és szétosztja a földnélkülieknek. Ha nem láttam volna, nem hinném. De láttam. Láttam ezután még két birtokost, földet ajándékozó birtokost, és hallottam, hogy a faluban több nem is volt.

400 millió hold India megművelhető földje. Ezt is a statisztika nagykönyvéből tudom. Vinoba Bá-

véeék évente egymillió körül osztanak fel békés úton.

400 évig kell még vajon várniok az éheseknek? De mondjuk, hogy csak százat. Nekem úgy tűnik, hogy ezt a falu népe gyorsabban elintézné, de nem merem mondani, nem, mert India nem Európa, mert az a soványak közül a legsoványabb úgysem tud angolul, s kétlem, hogy van-e ereje egyáltalán bármilyen nyelven beszélni, és tudom, biztosan tudom, földreformról még sohasem hallott, és egyetlen vágya, hogy halála után soha többé vissza ne térjen erre a földre. Ha más vágya nem is, ez az utolsó biztosan teljesülni fog. De ezt csak én tudom, s ő nem hiszi.

Az autók áradata vitte, vonszolta kocsinkat. Tágas, fényes tereken, széles pálmákkal övezett sugárutakon.

— De hiszen Bombay mesés szép város, — kiáltottam fel lelkesedve.

Nikša Brajčić, a jugoszláv vonalhajózási vállalat bombayi megbízottja komolyan fordult felém.

— Mesés szép város? Hát, hogy szép, az biztos. De Bombaynak ezer arca van. Ez a város valódi keleti mozaik. Ne ítélj elhamarkodva. Csak ha a mozaik minden kövecskéje a helyén lesz, akkor beszélhatsz.

Negyed órás autózás után a domboldalon épült villanegyed kanyargós, csendes utcáin robogtunk. Elhagytuk a csodaszép Nehruparkot, és nemsokára az egész zsi-bongó, lüktető város lennmaradt, messzi alattunk.

— Itt vagyunk — szólott Nikša. Ez a párszi-temető.

Sűrű erdővel benőtt, meredek dombtető lábánál álltunk. A párszik egy kis indiai kaszt, melynek tagjai majdnem kivétel nélkül

igen gazdag emberek. Csupán eny-nyit tudtam akkor róluk.

Egy keskeny ösvényen indultunk felfelé. Az egyik kanyarban egy szikár, fehér lepelbe burkolt indus várakozott ránk. Mélyen meghajolt útítársam előtt, majd hozzám fordult.

— Sir, figyelmeztetni akarom, hogy oda, ahova megyünk, idege-eknek szigorúan tilos a belépés. Ezért nem mehetünk a főúton, hanem ezen az eldugott ösvényen. Kérem, tartsa magát szigorúan utasításaimhoz, mert ha észrevesznek bennünket, komoly veszélynek tesszük ki magunkat. Csak a Mr. Nikša iránt érzett mély tisztelet vett rá, hogy megszegjem őseim hagyományát...

— No meg hús rupi — tette hozzá Nikša szerbül.

Jó tízperces mászás után, vezetőnk jelére megálltunk.

— Itt vagyunk — sügta —, jöjjenek utánam, de lehetőleg zaj nélkül.

Letértünk az ösvényről. Mind-össze néhány lépést teitünk a sűrű bozótban és egy szakadék szélére jutottunk. Egy bokor mögé rejtőztünk. Alig 100 méterre tőünk komor gyülekezet. Csend. Múltak a percek, azután a gyülekezet előtt két öreg állt meg, két pap. Egy mély, mekedtes hang dalba kezdett. A gyülekezet átvette és lassan hátrálva a tisztás szélére vonult vissza. Most láttam csak, hogy mi az, amit eddig körül-álltak. A csupaszföldön egy férfi holtteste feküdt. Feje szabadon volt, teste lepedőbe csavarva.

Véget ért a hozzátartozók búcsúja.

A két pap felnyalábolta a holttestet és eltűnt vele az erdőben.

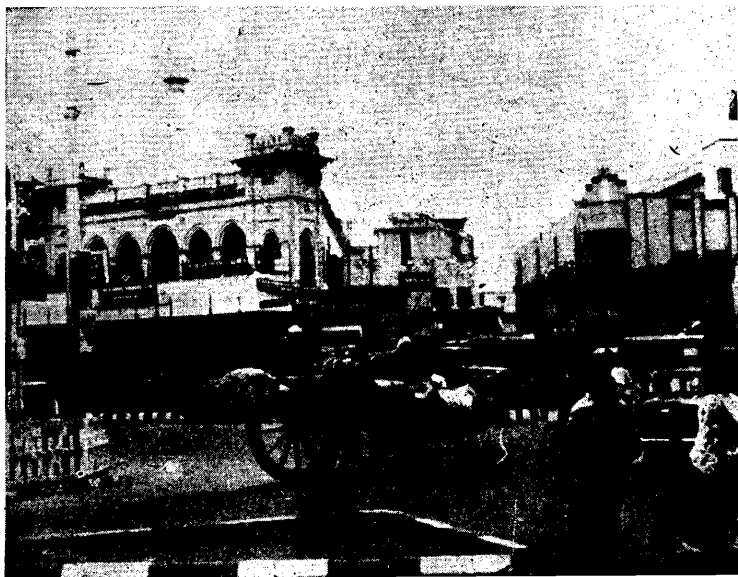
— Most nézzen fel, oda jobbra, — mutatott vezetőnk a fák koronája felett egy kopár sziklára.

Néhány perc múlva megláttam a párszik isteneinek két szolgáját, letették a holttestet a sziklára. Lenn a tisztáson az összegyűlt hozzátartozók mind hangosabban énekeltek. Senki sem sirt, senki sem jajveszékelt, csak amikor a szikláról tompa puffanások zaja keveredett bele az énekszóba, akkor esett össze egy idősebb, mezítlábas, fehér száriba burkolt asszony, — az anya.

Hogy mi történik a sziklatetőn, nem láthattam. Csak időről-időre láttam a papokat, amikor a szikla szélére jöttek. Husángokat tartottak a kezükben. Fejük felett vi-jogva röpdöstek a keselyűk. Szám-talan keselyű. Abban a pillanatban világossá vált előttem, mi fog hamarosan lejátszódni. De azért vezetőmhöz fordultam.

— Összetörték a megboldogult csontjait, s ő most kész az utolsó jöcselekedetre — mondta.

Madrasz utcáin

A keselyúk hada a sziklára helyezkedett. Tíz perc múlva egy gong remegő mély hangja jelezte, hogy az elhúnyt földi maradványai eltűntek a szikláról.

— A pársziknak egész életükön át jól kell cselekedniök. Ha meghal, utolsó jótette: átadni testét a madaraknak. — Alig hallottam vezetőnk szavait. A szívemet a torokban éreztem és undorral fordultam el a vérescsőrű szörnyű keselyűktől, melyek most már egymást marták rémes lakomájuk utolsó maradványaiért.

Nikša csak akkor szólalt meg, amikor ismét a széles, hatalmas palotákkal övezett Marine Drive sugárúton robogott kocsink.

— Nos, még mindig szépnek tartod Bombayt?

Este volt. És mert a nap kibírhatatlan, perzselő sugarai már nem gyötörtek, elbarangoltam messzire, nagyon messzire. A tömeg, amely Bombayban a nap és az éjszaka minden szakában egyformán nagy, húzott, vonszolt magával.

Ünnep volna talán? — villant át az agyamon, amikor egy papírzászló-díszbe öltözött sikátorba érkeztem. Zászlók, virágok, tarka, színes lampionok. Az utca porát számtalan mezítelen láb taposta. Az ódon falak a csengetyúk hangját, a harangok zúgását verték vissza.

Templomok... Nem, nem díszes, hatalmas, aranykupolás istenházáról van szó, hanem boltihelyiségekhez hasonló kis szobácskákról, amelyekből Káli, a bosszu istenének kígyós szörnyfeje, Ganesza elefánt ábrázata, Krisna furu-lyázó alakja, Sziva, Visnu és ki tudná felsorolni, hány kegyesítő és kegyetlen, jóakarató és rosszindulató istenség nézi évezredes titok-

zatos mozdulatlansággal a mindig túlzásfolt utcát. A kép, amely elém tárult, teljesen lenyűgözött. Megbotlottam. Visszanyerve az egyensúlyt, észrevettem, hogy egy földön heverő emberi testbe ütköztem. Csak amikor jobban megnéztem, láttam, hogy egy asszony fekszik előttem. Asszony? Magam sem tudom, így nevezhetem-e ezt a szörnyű, fekete, csontbőr lényt.

Az utca zsúfolt volt, a templomhelyiség teli. A festett arcú torzonborz papi figurák mellett hófehérbe öltözött urak, selyemszárba burkolt ékszeres asszonyok.

Egy asszony haldoklott előttünk a porban, de ők mindnyájan a harangok, a csengetyúk körül tola-kodtak és amikor hozzáférköttek, húzták, cibálták eszeveszetten.

— Bráhma, ó te mindenható, három fejednek legalább egyikét fordítsd kegyesen felém... Visnu, négy kezednek legalább egyikét emeld véde fölem!... És vagyok az, ó mindenható, hallod-e a csengető hangját. Én jöttem hozzád, nézél rám...

Csengetni, harangozni, pokoli lármával felhívni magunkra az istenek figyelmét, — ezt akarják a templomlátogatók. A földön egy emberi test hever. Utolsó erejével küszött ide, de se hangja, se ereje nincs többé a csengetésre. Hogy is vehetnék észre az emberek, még kevésbé az istenek...

Milyen végtelenül nehéz egy 400 milliós szegény nép gyermekének lenni! Akinek nincs hangja, nincs ereje, elpusztul. A természet kíméletlen törvénye ez. De a kelet egyik legnagyobb és legszebb városában mégiscsak...

Fellázad bennem az európai: ahogy én, bizonyára még százan és ezren ütköztek bele, lehetetlen, hogy nem látják...

Egy úrhoz fordultam. Kaftánja hófehér volt, pattyolat tiszta.

— Kérem, az az ember...

Vétett, sokat vétett. Előbbi életében ki tudja mennyi rosszat cselekedett.

Kurta volt a válasz. Nincs irgalom. A bűnösnek vezekelni kell, és a százezerszám nyomorgó éhező emberek, asszonyok és gyerekek hiába rimázkodnak alamizsnáért. Szörnyű helyzetükben egyetlen remény a halál, a testi megsemmisülés, amely után — hiszik — új formában boldogabb, új élet várja őket.

Csak a végtelen évezredek nyomor tudott ilyen filozófiát teremteni.

Szinte futva hagytam el a templomok környékét. A csilingelés még sokáig visszhangzott fülemben. Ha tőlem függne, elhallgattatnám a világ összes csengetyűit és hangjait.

Egy tíz év körüli kisfiú állt meg előttem. Zsebembe nyúltam aprópénz után kutatva, mert azt hittem, hogy ez a fiú is egyike a százezerszámra ödöngő bombayi gyermekkoldusoknak, akik éhesen, rongyosan, alamizsnáért könyörgve az ingujját ráncigálják, a cipőjét csökolgatják az idegennek.

— Bocsásson meg, uram, — szólt a kisfiú udvariasan — nagyserű üzletet kínálok Önnek.

Eszem ágában sem volt üzletet kötni a bombayi utcán, még kevésbé ezzel a hiányos öltözékű kisfiúval, de a kíváncsiság nem hagyott nyugton.

— Hát aztán milyen üzletről van szó?

Bombay, a világváros

Közelebb jött, körülnézett, majd foltos nadrágocskájának zsebéből egy szép töltőtollat húzott elő, és villámgyors mozdulattal ingem zsebébe nyomta.

— Valódi Parker, mindössze 20 rupi.

— De kiskomám — mondom — én nem akarok töltőtollat venni, s különben is, húsz rupi nagy pénz...

— Tudja mit, odaadom 5 rupiért... — vágott közbe élénken. Ezért a pénzért sehol sem veheti meg. Ez lopott...

— Mit mondasz? — rökönýödttem meg.

— Lopott, — válaszolta. — Egy úr farzsebéből húztam ki, azért adhatom ilyen olcsón.

Megnéztem a töltőtollat. A márkás amerikai töltőtoll nagyszerű utánzata volt, de nem az. Azt is megállapítottam, hogy vadonatúj holmi. A kisfiú tehát, minden valószínűség szerint, hazudik.

— Ide figyelj, kiskomám — mondtam neki. — Kapsz egy rupit, és nem kell a töltőtollad, ha szépen, becsületesen elmondod, miért vállalod magadra a zsebmetsző szégyenletes nevét.

— Rendben van — mondta —, megkötöttük az üzletet, adja ide a pénzt, és mindent elmesélek.

— Hát tudja — mondta miután zsebre vágta a pénzt —, a mese igen rövid. Koldulással nem lehet sokra menni, valami újat kellett kitalálni. Van aki megveszi a töl-

tőtollat, de a legtöbben megdöbbennek a lopott szőn, és kifagatnak. Rendszerint, fizetnek is. Van aki rendőrrel ijeszt, de én jól tudok futni, nincs veszély... Ha ad még egy rupit, megkaphatja a tollat is.

— Hát a szüleid?

— Ó, nekik maguknak is van elég bajuk. Már elég nagy vagyok ahhoz, hogy eltartsam magamat.

Szép nagy, fekete szemei körül huncutkás mosoly bujkál.

— Egy rupiért eleget meséltem — mondta —, a töltőtollamat meg ugye nem veszi meg. Hát akkor good by.

Biccentett és eltűnt a sokaságban.

Az ebédjét már megkereste, de vacsorázni is jó volna valamit.

Dokumentum: a tör a kislány nyaka alatt.

Madrasz. Dél-India. Sötétbőrű emberek, kétkerekű, jellegzetes ökrösfogatok, többemeletes magas filmreklámok és fojtogató, nedves, pokoli hőség.

Éppen a szándalomról igyekeztem levakarni az ujjnyi vastag penészréteget, amikor furcsahangú hangszerek üteme ütötte meg fülemet. Csodálatos hatása van a keleti zene ritmusának, dallamának. Engem mindig vonzott, most is szinte megigézett. Gyorsan felöltöztem és megindultam a zene irányában.

Egy tágas téren körben álló gyülekezethez értem. Félmeztelen, aszkétaformájú férfi vert egy fatömbből kivájt dobót. Mellette két vasikos, bütykös furulyát fúvó sovány alak. A földön egy meztelen, verejtékező, szennyes, sovány férfi vonaglik önkívületben. Amikor felállt, olyan volt, mintha éppen most érkezett volna meg a másvilágról. Fél méter hosszú vékony, hegyes tört nyomtak a kezébe. Letérdelt. A tör nyelét a földre, hegyét a mellére helyezte. A hangszerek elnémultak. A fakir beledőlt a törbe. A hegyes acélpenge lassan nyomult át testén. A hátán dudor támadt, majd a bőr engedett és a törhegy előbukkant. A dobos élénken hadonászva kiabált. Hullik az aprópénz. A fakir egy lepedővel leboritva hever a földön.

Előbb lassan, majd erősebben, újra szólni kezd a zene. Következik e nem mindennapi előadás második pontja. A dobos hangos, hadaró kiabálásából ítélve az előadás fénypontja következik.

Egy zsákkal letakart kosár kerül a porond közepére.

— Tám, tárám, támtám! — A dob pereg, a dobos kiáltozik, a furulyák sikítanak. A zene, a várakozás, a dobos rikácsoló hangja, meg a füllesztő meleg úgy hat ránk, mint a morfium. Könnyű

szédülés fog el. Mennék, szeretnék odébbállni, de nem tudok elindulni. Mi tart vissza? Gondolataim zavarosak.

A hangzavar elérte tetőfokát, de egyszerre mintha egy láthatatlan kéz csapott volna le a zenélőkre, a kiabálókra, néma csend lett.

A kosárról lekerült a zsák. Egy fekete, csontos kéz fölkapta a kosarat.

A nézők rémült kiáltásait, a tömeg moraját elfojtotta az ismét felüvöltő szörnyű zene.

A földön egy öt-hatéves kislány fekszik. Egész teste görcsben van. Kifordult szemei ijesztően fehérlenek. Torkában hatalmas kés. Vére a port áztatja, a dobos ordítva hagyja ott hangszerét, a kislányhoz ugrik és a torkából kiálló kés markolatát fogva, fel-emeli a már mozdulatlan vézna testet.

Rosszullét környékez. Menekülni szeretnék, de nem bírok. A kis test ismét a földön hever. Elkapom a tekintetem. Fejem kitisztult.

— A fényképezőgép! — jutott eszembe. Az utolsó pillanatban csináltam meg a felvételt, a kislányt ismét elválasztja tekintetünkől a kosár és a zsák.

Mintha kicserélték volna a dobost. Nyugodt hangon beszél, magyaráz. Telnek a percek. Most már úgy érzem, mehetnék, de tart a kíváncsiság.

A dobos visszatért hangszeréhez, három tompa ütés, megmozdul a letakart kosár, és vidáman mosolyogva itt áll előttünk a kislány. Törnek, vérnek, sebnek sehol semmi nyoma. Egy vézna magas ember emeli a magasba, tartja szemünk előtt — az átszúrt mellű fakír, de rajta sincs sebhely.

Szörnyű, szinte hihetetlen látványnak voltál szemtanúja néző, most fizess! Az egész társaság kinyújtott kézzel körüljárja a szedelőzködő, megrökönyödött közönységet. Hullik az aprópénz. A tömeg csodáról suttog, én ügyes trükkre gondolok.

Nem tévedtem. Az előhívott fényképen a tör a kislány nyaka alatt van. Mi pedig a torkában láttuk. A kislányt nem szúrták le, Tömeghipnózis áldozatai voltunk, amit a nedves, forró indiai ég alatt könnyebb előidézni, mint bárhol a világon.

Csodák ma már Indiában sem történnek.

VÉBEL LAJOS

Kommentátor, következtess!

Irjak a műholdak politikai visszhangjáról.
Kövessem a tik-tak űrjelzés hatását az államfők, politikusok, hadvezérek gondolatmenetében.

Úljek töltőtoll-teleszkópom mögé és vizsgálgassam a rádióhullám-atmoszférában keringő jelentés-, következtetés- és kacsholdakat.

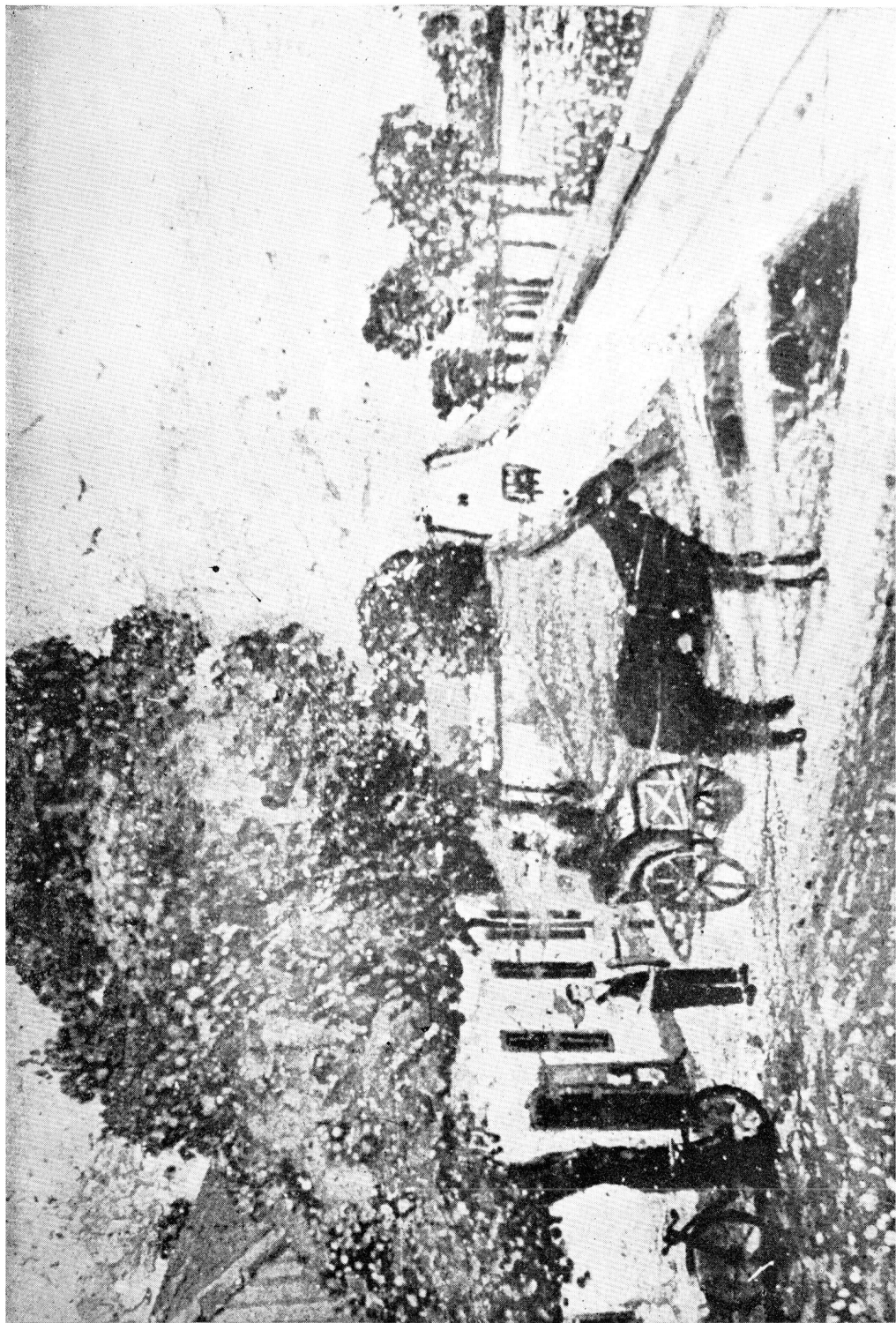
Adjak menetrendet, prognózist, mikor jutnak fel és egyáltalán feljutnak-e a légkörön túli békesség magasságába, vagy hamarosan alábuknak és háborúvá gyúlnak a fenyegetőzések és kihívások felhősűrűségében.

És én nézek, vizsgálódom és irigylem az igazi csillagfigyelőket: mennyivel könnyebb a dolguk, mint a szegény kommentátoroké, a lencsék és tükrök nem csálnak, az elektrón agyakban nincs hátsó gondolat, a képletek eredménye azt mutatja, ami az elemek összetétele és tulajdonsága, ha komplikált is, nem ingadozik. A cikkíró pedig csak diplomatikusan összeállított beszédeket, nyilatkozatokat böngészhet, ki tudja milyen céllal kiagyalt találgatásokat rakosgathat össze és szedhet szét. Még az indulatszülte kirohanás a megfigyelésre legérdemesebb csillag a világpolitika naprendszerében, ha ugyan egyáltalán a tintalencse elé kerül...

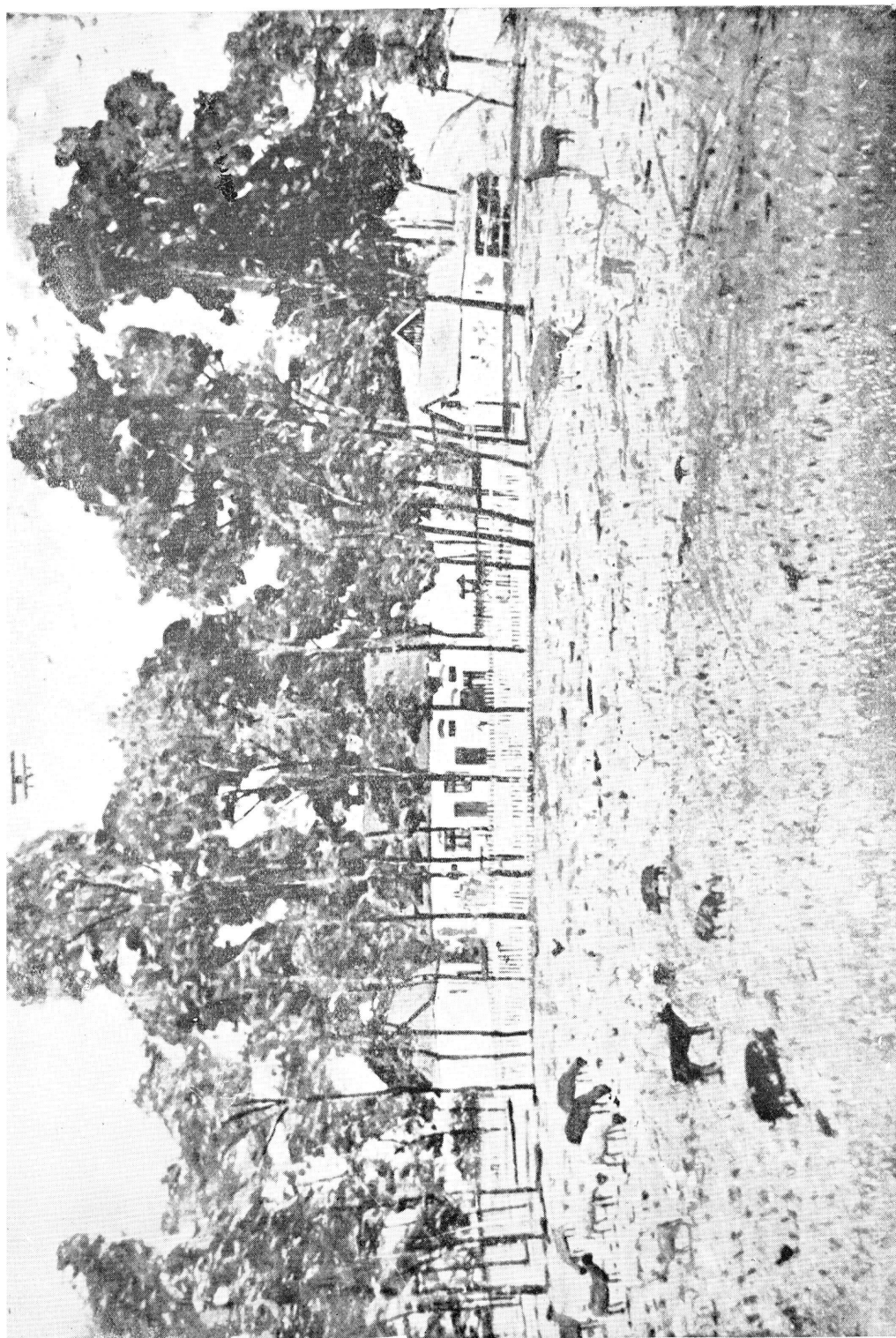
A józan észjárását könnyű követni:

— A béke és a háború szempontjából vizsgálva a kérdést, ez a legújabb eredmény az atom- és hidrogénbomba után értelmetlenné tesz minden számítást, hogy ma még lehetséges egy újabb háború anélkül, hogy az emberiséget ne érje a legnagyobb katasztrófa. Ezért úgy gondolom, egyre közeledünk annak felismeréséhez, hogy a háború ma már lehetetlen, és hogy az emberi elme eredményeit csak békés célokra, az emberiség hasznára fordíthatjuk.

(Tito, 1957 október 9-én)

Nagyapáti-Kukac Péter: Csárda a nemzetközi út mellett. (Szilágyi Gábor reprodukciója)

yapáti-Kukac Péter: Bácskai tanya. (Szilágyi Gábor reprodukciója)

Vágy:

— Ilyen eredmények korszakában a katonai szövetségek teljesen elavulnak. Ezért kell ellenőrizni a nemzetközi politikát, mert csak így tudjuk megvédeni az emberiséget a pusztulástól.

(Nehru, 1957 október 9-én)

— A béke biztosításának legfőbb akadálya a bizalmatlanság Kelet és Nyugat között.

(Nasszer, 1957 november 13-án)

— Egy újabb háború hamarosan tovább terjedne. Ha megkezdődne az ágyúzás és kilőnék a rakétákat, nagyon nehéz lenne lokalizálni a háborút.

(Hruscsov, 1957 október 9-én)

— Üdvözljük a szovjet sikert! Az amerikai tudósok a legnagyobb elismeréssel beszélnek a Szovjetunió eredményeiről. Bebizonyosodott, hogy lehetséges a műhold föltrepitése. Az USA decemberben lövi ki az övét. Az amerikai programot a nemzetközi geofizikai évvel kapcsolatos tudományos munka keretében hajtják végre.

Eisenhower, 1957, október 10-én)

— Helytelen, hogy Eisenhower és Dulles a bolygó kérdését pusztán politikai szempontból vizsgálja. A világűrben az ember nem amerikai vagy szovjet állampolgár, hanem elsősorban a Föld lakója.

(Daily Mail, 1957 október 10-én)

— Valóságos és mindenre kiterjedő leszerelési egyezményt kell kötni, mert korunkban a nemzeti határokon alapuló védelemnek nincs sok értelme.

(Sandys angol véderő miniszter és mások 1957, október 11-én)

— A Szovjetunió koegzisztenciát akar és nem akar versenyt a pusztító fegyverek felhalmozásában.

(Hruscsov, 1957, október 12-én)

— Egy világban élünk és csak mint egy világ élhetünk. Mi, a reklámok hívei, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a békés együttélés és a békés tanácskozás világűrben száguldozó rekláma az emberiséget szolgálja.

(Amerikai polgár, 1957 október 13-án)

— A nukleáris fegyverek és az interkontinentális rakéták korszakában a háború a szó szoros értelmében öngyilkosságot jelent.

(Tito, 1957 október 24-én)

De vajon teljes-e a hangoztatott felismerés a háború értelmetlenségéről és kimenetelének kiszámíthatatlanságáról? Mikor avulnak el a gyakorlatban az emlegetett katonai szövetségek? Szovjet vagy amerikai polgár, vagy pedig a Föld képviselője ül-e majd valóban az eljövendő rakétában? Hol az a »mindenre kiterjedő« leszerelési egyezmény? Mennyiben gyakorlat és mennyiben cél az a bizonyos koegzisztencia? Valójában egy-e ez a világ, amelyben élünk, vagy kettő, szilárdan elhatárolt kettő, a száguldó békerekklám ellenére?

— A nyugati hatalmak katonai ereje nagyobb a kommunista országok katonai erejénél, jóllehet a Szovjetunió előttünk halad a rakétatechnikában. Nukleáris téren azonban messze magunk mögött hagytuk őket. Az előnyt megtarthatjuk... Amerikának szerte a világon sok előretolt támaszpontja van és ezért a közepes hatósugarú rakéták ugyanannyit érnek, mint a világrész lövedékek.

(Eisenhower, 1957, november 9-én)

— Hét nap alatt teremtették a világot. A műhold most jött létre, tehát ez lenne a nyolcadik nap? (Még ha valamelyik keresztény országban jön létre, hagyján! — V. L.) A világ megalázottan néz az égre, riadtan hallgatja az új égitest jelzéseit, e fenyegető jelzéseket.

(Római jelentés)

— A newyorki főügyész vizsgálatot indít a Hold és rakétaprogramm ügyében, hogy kit terhel a felelősség a lemaradásért.

(New York)

— Az Atlanti Tanács küszöbönálló párizsi ülése éppen ezért kinyilvánítja majd a nyugati szövetségek egységét, s helyreállítja Amerika tekintélyét.

(Nyugati találkozás)

— Négy rakéta támaszpont Dániában. A dán kormány azonban nem egyezett bele, hogy atomtöltésű rakétákat tartsanak az ország területén.

(Az ottani Information, 1957 november 27-én)

— Ötzbónás összkomfortos lakásban élhetne mindenki a második világháborúban fegyverzetre fordított összegből.

(Az Egyesült Nemzetek statisztikai jelentéséből)

— Az eredményes védekezéshez sok pénz kell. Ezért sok az adó az USA-ban. Az utóbbi öt évben 211 milliárd dollárt költöttünk a haderőre. Egy B-52 modern bombázógép 8 millió dollárba kerül. Egy korszerű tergeralattjáró

tízszer annyiba, mint a második világháború alatt... Új összegeket kell előirányozni a haderő növelésére.

(Eisenhower, 1957, november 15-én)

— Átszervezik az Atlanti Szövetség haderejét. Az eddigi nemzeti csapategységek rendszerét közös hadsereg váltja fel.

(AFP, London, 1957, október 21-én)

— Impozáns felvonulás a moszkvai Vörös Téren. Rengett a föld a szovjet hadsereg gépesített egységei alatt. Többek között két óriási atomágyút vontattak, majd megjelentek a rakétaegységek. Súlyos járművek a Mauzóleum előtt, nyolc hosszú rakétával. Megint nyolc, ismét nyolc, aztán nyolc nagyon nagy rakéta, két még nagyobb, és két legeslegnagyobb: mintegy 20 méter hosszú világrészek közötti rakéta.

(Moszkvai telefonjelentés, 1957, november 8-án)

— Interpelláció az angol parlamentben. Nagybritanniában hidrogénbombákkal töltött amerikai gépek röpködnek. Mi lesz, ha az egyik leesik? Válasz: eddig nem történt szerencsétlenség. Különben is mit érnek, ha a földön éri őket a támadás? Vagy ha bombák nélkül köröznek? Nem tudnak azonnal visszavágni. Bombákkal járóröznnek tehát, hogy rögtön a levegőből be lehessen vetni őket. Az ok: Moszkva sértő nyilatkozatai. Más kérdés az, hogy ki illetékes parancsot adni nekik...

(Angol lapszemle, 1957, november 29-én)

Írjak a műholdak politikai visszhangjáról. Vizsgálódjak és mondjak prognózist. Bizony könnyebb lemérni a másodpercenként 8 kilométeres sebességgel rohanó műhold útját, mint az árnyékaejtette rezdüléseket idelent, a miniszteri kabinetekben, titkos és nyilvános tanácskozásokon, pedig az sem lehet egyszerű. Az előbb már békejóslat kívánczolt a toll alá, most meg éppen ellenkezője, minden idők legiszonyúbb pusztulásának következtetése. Ember, élni és remélni akaró lény azonban a hírmagyarázó és az olvasó is, akihez szól. Aligha fejezheti be tehát ezzel a képpel összefoglalóját. Ha kissé erőltetve is, de a cikk végére újabb, megnyugtató megnyilatkozásokat állít glédába életösztöne, — különben a jugoszláv külpolitikával teljes összhangban. Még ha a tényállással szemben olykor optimizmussal gyanúsítják is.

— Az erőszak ellentétben áll világnézetünkkel. Mi abból indulunk ki, hogy a szocializmus győzelméhez nincs

szükség háborúra. Békés versengést akarunk a kapitalizmussal.

(Hruscsov)

— Tárgyalni kell a szovjet vezetőkkel. Ez talán az első eset, hogy fennáll a kölcsönös megértés lehetősége, mivel mindkét fél olyan erővel rendelkezik, amely minden további nélkül megsemmisítheti az egyiket is, a másikat is.

(Bevan Eisenhowerrel folytatott tanácskozásáról)

— Pihenjünk egyet, gyűjtsünk egy cigarettára... Ne veszítsük el idegeinket... Rossz benyomást keltett a Szputnik miatti hisztériánk... Ne az érdekeljen bennünket, hogy hétszer-e vagy csak négyszer pusztíthatnak el bennünket az oroszok. És az sem megoldás, ha most korlátlanul növeljük képességeinket, hogy nagyobb csapást mérhessünk rájuk. Nem az a probléma, hogy megakadályozzuk mások ütőképességét, ezzel már elkéstünk. Az a fő, hogy ne kapjanak kedvet vagy okot erre...

(Amerikai hangok)

Kommentátor következtess! Less és jegyezz le fáradhatatlanul minden szelidebb szót, megértőbb kijelentést. Gyűjtsd össze és ismételd őket csökönyösen szerény kis országod közvéleményével és most már nemcsak az övével egyetemben, hogy elnyomja a harci készülődés zaját.

Te mást úgy sem tehetsz.

Az ifjú Juhász Gyula

VÁRADI EMLÉKEK, 1908.

Juhász Gyulával az immár legendás régi Váradon, Ady Endre kedves — Páris után talán legkedvesebb — városában ismerkedtem meg 1908-ban, a Vér és arany és a Holnap felejthetetlen évében. Nekem, személyesen, felejthetetlen maradt ez a nevezetes év még mint Juhász Gyulával való találkozásom dátuma is, akiben nemcsak mély ihletű igaz poétát, hanem — ami talán még ritkább dolog — végtelenül finom és tisztalelkű embert is ismertem meg. Valakit, akinek halk, de csodásan szuggesztív poétasága mélyen gyökerezett legbelsőbb emberi mivoltában, legteljesebb és legnemesebb értelemben vett »emberségében« — amelynek sajátos és megkapó fluiduma benne rezgett nemcsak minden versében, minden írásában, hanem minden élő szavában, a legmindennapibb észrevételében, beszélgetésében is. Azaz, hogy »legmindennapibbról« Juhász Gyula esetében alig lehetett valaha szó: Ó, akármilyen közönséges dolgokról folyt is a beszéd, önkénytelenül, szinte észrevétlenül mindig elívelt, elkalandozott, elszárnyalt a tárgytól, valami igazán nem-közönségesbe, nem-mindennapiba. Gondolata (mint Babits Mihály mondja egy helyen) mindig »másfelé repült«, lelkesen, álmodozva, nosztalgikusan vagy fiatalos-diákosan (latin-diákosan) tréfálkozva, ellenállhatatlanul elragadtatva állandóan előtörő ötletei, hirtelen meglátásai és felezmélései szárnyán. Állandóan és visszavonhatatlanul abban a »másban« élt, csapongott, ujjongott némelykor és búsult gyakran, mint valami tisztább, légiesebb, fényesebb szférában.

De ekkortájt Nagyváradon ez az ideális és szubjektív szféra csodálatosképpen valahogy kitágult, életeseedett, objektivizálódott: Ady-Árgyus, »az álmok királya« lángeszével és egész nagyszerű egyéniségével olyan friss és gerjedelmes új élethangulatot teremtett ott, hogy bűvkörében nemcsak az ifjú Holnapos gárda, hanem úgyszólván az egész nagyvárad magyar értelmiség is kezdett az irodalomban és más szellemi törekvésekben valami komolyat, pozitívabbat is látni és érezni pusztá fiatalos ábrándnál vagy hiú intellektuális játéknál. Ebbe a serkentően izgalmas légkörbe került

bele, Szegedről jövet, ahol mindaddig csak magányosan szövögette sarjadó költői álmait, az ifjú Juhász Gyula. Itt aztán ezek az ő álmai, egészen spontánul és természetszerűen, beleszövődtek egy induló, alakuló, élénken fel-felhullámzó szélesebb irodalmi mozgalomba, amely őket úgyszólván először hozta teljes világos napfényre, de amely maga is már az első pillanattól egy sajátosan finom, új árnyalatot és csillámot is kapott tőlük. A Holnap csoport együttes fizionómiájának egy lényegesen és különösen vonzó vonását határozottan Juhász Gyula adta — és az ő magas költői kvalitásának valóban nem utolsó bizonyossága éppen az, hogy abban a »legszebb brigádban« (Emőd Tamás szavai), amelynek élén Ady Endre és Babits Mihály tündököltek, mindjárt ilyen helyet tudott elfoglalni. Juhász Gyula akkor természetesen korántsem mint valami irodalmi homo-novus jelent meg Váradon; néhány »A hét«-ben és egyéb folyóiratban vagy napilapban megjelent verse, cikke, kritikája révén neve — legalább irodalmi körökben — már jólismert és jóhangzású volt. Azonkívül persze hozott magával dús szellemi poggyászt számos, még kiadatlan kéziratában is, de még sokkal inkább bámulatos élő tudásában, erudíciójában és gazdag lelki műveltségében. Mégis első, igazán számottevő döntő sikerei csak ott a Kőrös partján, a Holnap városában érlelődtek, valósultak meg.

Ott, pályájának talán legszebb fokán találkoztam tehát vele én is. Finom és élénk szellemű, derűslelkű, olykor-olykor ugyan hirtelen, meglepően elkomolyodó, elmélázó, de alapjában véve spirituálisan vigkedélyű embert ismertem meg benne; mondhatnám, szinte boldog embert. Valakit, aki lényegében nagyon elűtött az örökké lázasan sürgő-forgó, hangosan vidám váradai világtól, de aki úgy látszik épp ezért, az ellentétek vonzódása következtében, mihamar olyan jól belefészkelődött az új környezetbe és új életritmusba. Finom sötét sziluetje (majdnem mindig egyszerű sötétszürke vagy épp fekete ruhát viselt), valahogy kiegészítőleg beleilleszkedett Várad napos, nagyvárosias tarkaságába, és keskeny, sápadt, paposan simára-borotvált arca (ami akkoriban még nem volt általános divat, de hát Gyula a Premonstreiek gimnáziumában tanárkodott!) olyan különösen és megkapóan vált ki a többi körülötte forgolódó fiatal bohém, költő, művész, újságíró élénkebb, világiasabb, művészibb vagy épp világfiasabb fizionómiái közül is. Ennek a felejthetetlen fakult elefántcsont színű arcnak fő varázsa mégis két nagy, csodásan szelíd, nedves fényű, fekete olajbogyóra emlékeztető szemében volt, melynek pupilláját alig lehetett megkülönböztetni majdnem ugyanolyan sötét szivárványhártyájától. És ennek a szuggesztív, komoly pillanataiban szinte szomorú arcnak erős, húsos ajkai gyakran meleg, szívélyes, még ironiájában is jóságos, békülékeny mosolyra tágultak. Mert abban az időben Juhász Gyula homlokán még csak ritkán és futó-

lag suhant át egyike ama sötét felhőknek, amelyek később oly tragikusan borultak össze feje fölött. Abban az időben olyan rajongó hittel és lángoló meggyőződéssel tudott beszélni a »hellén derúról«, Horatius bortól, bölcsességtől és nemes római büszkeségtől áradó poéziséről, vagy a reneszánsz hősie és mámoros »életigenléséről«. Gyönyörűen tudott lelkesedni. Es annyi dolog volt, annyi »szép minden« amiért lelkesedett: a mitológia, a történelem és a modern világ halhatatlan alakjaiért, a klasszikus és a modern költészet és művészet nagy alkotásaiért és szent helyeiért, Athénért, Rómáért, Firenzéért, Párisért. Különösen és mindenekelőtt Párisért, Baudelaire, Flaubert, Verlaine, Rimbaud, Samain, Anatole France, Puvis de Chavannes, Rodin, Bergson, Anne de Noailles Párisáért, amelyet akkor Ady Endre olyan varázslatosan tárt fel és világított meg előttünk mámorító verseiben, de baráti beszélgetésekben is. Ady Endre Párisa! Akkor mi is valahogy benne éltünk, barangoltunk boldogan és szinte otthonosan, — bár akkortájt valójában sem Gyula, sem szerény magam még nem kerültünk volt nyugatabbra Budapestnél. De a »Páris az én Bakonynom«, »Egy párisi hajnalom«, »A Gare de l' Est-en«, vagy a »Párisban járt az Ősz« szárnyain akárhányszor könnyűszerrel átröppenünk a Szajna partjára. Elvégre Babits Mihály is csak szerény, kis vidéki legénylakásán álmodta és énekelte meg csodásan zengő himnuszát a »Messze szőke Szajna partján feketéllő híres városról«.

Nem véletlenül említettem itt Babits Mihályt. Közte és Juhász Gyula között mély emberi és egyúttal fontos, irodalomtörténeti hatású kapcsolat is volt. Még Budapesten, mint filozopterek kötöttek barátságot, s ez azután sem szakadt meg, amikor mint fiatal tanárok mindketten elkerültek a fővárosból — az egyik Fogarasra, a másik Szegedre —, hanem lelkesen erősödött fiatalospoétás, rajongó és tudós levelezésükben. Mindkettő poeta doctus és mélyen magányos ember, mintegy szükségszerűen tárták fel hát egymásnak, hévvel, hittel, gyönyörűen fejlődő, gazdagodó gondolatvilágukat, amelynek akkor még — különösen az ifjú korban teljesen remetelelkű és pesszimista Babits — alig reméltek »kívül« is találhatni valaki megértőt. Küldözgették egymásnak baráti bírálatra új verseiket — amelyek után rövid pár év múlva nyilvánosságra kerülve, annyi őszinte bámulatot és lelkesedést váltottak ki rohamosan gyarapodó olvasóikból.

Babits Mihály verseit Juhász Gyula hozta először nyilvánosságra, amennyiben már »nyilvánosságnak« lehet nevezni azt a néhány fiatal nagyváradi író, költő, akik elsőkül hallották őket tőle ott, az Emke kávéház híres újságíróasztalánál, vagy valami napsütötte tavaszi délutánon, a Kőröspart egy padján. Ez a Kő-

röspart egyetlen hosszú öreg fasor, kis folyómenti parkkal, amelynek abban az évadban nyíló különös, sápadt-lilás és rózsaszínű virágai valami kábítóan édes illatot árasztottak. Gyula sajátosan szuggesztív, skandáló, elringató recitálásában csodásan csengett, zengett és ellenállhatatlanul lelkünkbe hatolt a Babits-versek titokzatos varázsa. Hallgattuk őket ámulattal, visszafojtott lélegzettel — és (talán megbocsátható hiúsággal) mindannyian valamiképp az új nagy költő fölfedezőinek éreztük magunkat. Juhász Gyula persze tényleg az volt, csalhatatlan finom ízlésével és nemes, önzetlen baráti szívével. Mikor azután szóba került az első Holnap-antológia megjelentetése, megint Gyula volt az, aki mindnyájunk kérésére rábeszélte, rávette Babitsot, hogy álljon a Holnaposok közé és küldje el néhány versét antológiájuk részére. Babits Mihály tehát mint Holnapos jelent meg, hirtelen, váratlan a magyar Heliokonon és a Holnap jegyében indult nagyszerű, dicsőséges útjára. A Nyugat csak ezután, mint már beérkezett nagy modern költőt vonta magához. És hogy a dolog ily módon alakult, abban döntő szerepe volt Juhász Gyulának. Nekem örök drága emlékem marad, hogy Juhász Gyula szájából hallhattam, és Babits Mihály eredeti ceruzás kézírataiból olvashattam először »A Golgotai csárdát«, a »Vérivó leányokat«, a »Párist«, az »Emléksorokat egy régi bécsi uszodához«...

Juhász Gyula váradi éveibe esik életének az a nevezetes fejezete is, amelynek címe: Anna. Egy fejezet, amely lényegében csak a költő életével fejeződött be, és amelynek bús és fenséges témája holtaiglan zengett lírájában, mind búsabban és fenségesebben. Mert valóban bús és fenséges volt ez a szerelem mindannak ellenére, amit akkor és későbbben is beszéltek és írtak róla. Az egész eset nagyon kényes, komplikált, bizonyos tekintetben talán kínos is volt — és így érthető, hogy az őszintén aggódó, de talán túlságosan józanul, túlságosan hamar ítélő barátok úgy találták, hogy Gyulát mindenképpen »észre kell téríteni«, »kimenteni ebből a bolond kalandból«, »meg kell menteni ettől az őt csak kiaknázó, kompromittáló és belőle gúnyt űző nőtől.« Ennyire súlyos persze nem volt az ügy, bár kívülről és rideg-józanul nézve egészében valahogy mégis megérdemelte, hogy »bolond kaland«-nak tekintésék. Gyula egészen tisztán látta, érezte mindezt; tudta egészen jól és elméletben meg is engedte, hogy aggódó barátainak objektíve és reális szempontból esetleg igazuk van, de ő a saját szubjektív érzését, rajongását, mámorát tudatosan és eltökélten fölébe helyezte minden »realitásnak« és »objektív igazságnak« (amelyekről különben is mindig csak mosolygó skepszissel beszélt — ezért tettem őket itt én is idézőjelbe) és valami szelíd, de törhetetlen

konoksággal visszautasítván minden ellenvetést, boldogtalan-boldogán szerette, imádkozta Annát.

Mi akkor nem tudtuk megérteni barátunknak ezt a rajongását, és magunk között mindig újból csak azt a naívu rationális kérdést feszegettük, hogy ugyan mivel érdemelte meg az a nő ennek a finomlelkű és magasműveltségű embernek szerelmét? mivel tudta őt ennyire megigézni? Erre a kérdésre persze nem találtunk feleletet, aminthogy Annában valóban nehezen lehetett volna valami igazi »érdemet« felfedezni, azon az egyen kívül, hogy csinos volt. Korántsem valami tiszta, klasszikus vonású szépség, de határozottan csinos és vonzó, fiatal, szinte nyers üdeségében. Hamvasan friss, rózsás arcával, nedvesfényű és kissé borús, zöldes szemével, húsos, érzéki ajkaival és magasra fésült sűrű, finoman göndörödő hamvasszőke hajával, de különösen magas, nyúlánk természetével valóban nem közönséges megjelenésű volt. Az emberek önkénytelenül is utána fordultak, ha, mindig sietve, hosszú, szinte férfias léptekkel végiglejtett a főutcán, átvágott a régi Bémer-téren. Szegény leány volt, színész, szerény szerepkörű és kevés kilátással, hogy valaha is primadonnasorba emelkedjék, és, ami a legrosszabb, teljes tudatában ennek a helyzetének, sorsának. Sovány gázsijából persze nem telett sem rendes ruhára, sem rendes életmódra és így — elvégre mégis »művész« aki nem járhatott, nem élhetett akárhogyan — azon a módon pótolta a hiányt, ami egy ilyen szemrevaló és egyedülálló fiatal nőnek a legalkalmasabbnak, vagy épp egyedül lehetőknek látszott. Valami nem éppen nagystílusú vidéki félvilági hölgyféle lett belőle, — hisz gavallérjai között, sajnos, egyetlen bőkezű gróf vagy milliomos sem akadt. Életviszonyai és az általuk elkerülhetetlenül előidézett szóbeszéd, pletykák, nyomasztóan hatottak Anna már amúgy sem szerencsés heves természetére. Mintha állandóan valami maró keserűség és csak nehezen visszafojtott lappangó düh gyötörték volna. Majdnem mindig kedvetlenül, fájdalmas-dacosan nézett a világba, és csak nagyritkán suhant el ajkai közül egy árva tárgyaltalan mosoly. Viszont — mint beszélték — gyakran erőt vett rajta az indulat és vadul kitört belőle a szitkozódó, sikoltozó harag.

Juhász Gyulára már az első pillanattól kezdve mély benyomást tett — ami persze jómagára, legalább egyelőre, nem nagyon hatott vissza. Mégsem utasította el a különös új hódolót; talán mivel hízelt hiúságának, hogy az ismert főgimnáziumi tanárral és már jónévrű íróval-költővel együtt mutatkozhatott a világ előtt. De valószínűleg valami mélyebb, komolyabb okból is: Gyula volt valóban az első férfi, aki őszinte vonzalommal és tisztelettel közeledett hozzája. Egy alkalommal, estefelé, ott ültek együtt az Emke kávéház előtt (Gyula sohasem hozta Annát a közös bohémasztalhoz; ha vele volt, mindig elkülönült tőlünk; összes barátai

közül csak engem mutatott be Annának). Gyula meglátván engem, már messziről nyájasan intett, hogy jöjjenek hozzájuk. Melléjük ültem. Anna komolyan és röviden viszonzta köszönésemet, azután elhallgatott. Erre Gyula, hogy mégis megindítsa valahogy a társalgást, szelíd mosolygó iróniával, talán kissé zavartan is, jelenteni nekem: »Hja, itt nagy kritika volt« — és rámutat három keskeny papírlapra, ami ott feküdt a márványasztalon, az adriaszemek mellett. Legújabb három verse volt. Elolvastam őket abban a sorrendben, ahogy Anna nyújtotta őket felém. Mind a három szerelmi vers Annához szólt; a harmadikban valami merészebb, izzóbb szenvedélyes lendület. Anna felémfordult és mély, kissé fátyolozott hangján változatlanul komolyan, szinte szigorúan mondta: »A harmadik nekem nem tetszik; a két első jó« — és mivel Gyula erre kedves, komikus megadással vonogatta a vállát, még komolyabban odaszólt neki: »Gyula, igazán nem jó; írjon (mindig magázták egymást) csak olyanokat, amilyen a két első.« És Gyula erre már minden irónia nélkül szelíden bólintott, hogy: »Rendben«.

Amikor ezt a beszélgetést később elmondtam barátainknak, mindannyian hangosan felkacagtak és néhány nagyon drasztikus észrevétellel illették Anna viselkedését, »arcátlan mókázását«. Nem tudtam velük megérteni, mert akkor nekem már úgy tűnt, hogy voltaképpen két Anna él: az akit városszerte ismernek, és az, akit egyedül Gyula ismert, akiben ő az egyetlen, az »igazit« látta, míg az a másik egyszerűen nem is létezett számára. Ami pedig a »mókázást« illeti, arról sem hiszem, hogy éppen »mókázás« volt, vagy legalább is nem rosszhiszemű mókázás, ámitás: A szegény leány is valahogy ösztönösen megérezte annak a ritka — és előtte mindaddig teljesen ismeretlen — szerelemnek az értékét, amelynek véletlenül tárgyává lett, rájöhett valahogy arra, hogy Gyula mit akart benne látni és szereti — és megjátszotta neki ezt az annyira óhajtott alakot; már amennyire szerény színészi tehetségével tudta. Ezen az alapon magyarázható talán az az annakidején baráti körünkben sokat pertraktált tény is, hogy szerelmük mindvégig plátói maradt. Anna mindenestre elég furcsa logikával, úgy vélte talán legjobban meggyőzni — és megtisztelni — rajongó költőjét, hogy éppen neki semmiképp sem akart kedvese lenni. Maga Gyula minden bizonnal hitte, szenvedve is hitte, hogy Anna viselkedésének iránta mégis ez, vagy ilyen fajta volt a legbensőbb indítóoka — hitte, mivel hitt az emberben:

»Ó ember, én hiszek tebenned,
Ó ember, mint szeretlek én...«

— ez a legszentebb áhitattal rezgő két sor valóban vezéreszméje Juhász Gyula szegény szomorú szerelmének, egész életének és egész költészetének.

A mostohagyerekek

Az iskolareform korszakában élünk. Amikor először esett szó új iskolatípusok bevezetéséről, iskolarendszerünk teljes átszervezéséről, vagy ahogyan mondani szokták: iskolarendszerünk fejlődésének gyors gazdasági felemelkedésükkel való egybehangeléséről, a közvélemény ezt a törekvést csak tanügyi munkásaink mozgalmának, ügyének tekintette. Az iskolareform gondolata azonban fokozatosan átlépte a tanügy határait, általános társadalmi kérdéssé nőtt és bekapogtatott tömegszervezeteink ajtaján. Iskoláink persze maguk is keresték a valóságunkkal való szorosabb kapcsolatot, és igyekeztek tanulóifjúságunk számára gyakorlati munkatervet kidolgozni.

Mindezekkel a kérdésekkel érdemes állandóan foglalkoznunk, érdemes és szükséges is iskolarendszerünk fejlesztésének gondolatát napirenden tartanunk.

De vajon megteszünk-e ezen a téren minden tőlünk telhetőt?

Évek óta járom a vajdasági iskolákat. Elsősorban az érdekel, hogyan folyik iskoláink átszervezése az iskolareform szellemében, hogyan tudnak előadóink megbirkózni a felmerülő nehézségekkel és milyen munka- és szervezeti formákat tudnak megkedveltetni a tanulóifjúsággal. Eddigi tapasztalataim azt mutatják, hogy e téren iskoláink legnagyobb részében és itt-ott az iskolán kívüli foglalkoztatásban is eredményes munka folyik. Az egyik helységben a Partizán testedző egyesület működik eredményesen, a másikkban a diákműhely, a harmadikban diákszövetkezet, máshol a felderítők szervezete, vagy a szeleniták csoportja. Van olyan helység, ahol elsősorban a pionírszervezet felújításához vagy pionírcsoportok megalakításához fogtak hozzá. És így tovább, sorolhatnánk kedvünk szerint a terepi tevékenységet.

Mindez rendjén is van, hisz nagyon jól tudjuk, hogy egyrészt nem lehet egyszerre mindenhol megvalósítani minden munka-

és diákszervezeti formát, másrészt — ez az előbbiből következik, — először minden helységben azt valósítják meg, amihez megvannak a feltételek.

Nem hiszem azonban, hogy bárkinek is elkerülték figyelmét (olyannak, aki nemcsak az iskolákban, hanem diákszervezeteinkben is otthonosan mozog) azok az aggasztó jelenségek, amelyek tanulmányjáságunk foglalkoztatását kísérik.

Csak néhányat említek meg:

- a) a munka- és a szervezeti formák megteremtése után nem-törődömség a munka kibontakozása iránt;
- b) a tájékozatlanság;
- c) a céltudat hiánya;
- d) a tapasztalatcsere hiánya;
- e) az elért eredmények vérszegény népszerűsítése; stb.

Különösen ez a két utóbbi érlelte meg bennem azt a meggyőződést, hogy amikor a megszűnt Népoktatás helyett megjelentettük a Rádióiskola című folyóiratot, elég súlyos hibát követtünk el. Nem azért, mert népszerűsíteni kezdtük a Rádióiskola adásait, amely végeredményben csak egyik alkotó eleme iskolareformunknak, hanem azért, mert *csak azt* népszerűsítettük. Vajon a diákszövetkezetek, az iskolakertek, a diákműhelyek, a színjátszó csoportok, a szelenita-csoportok, a felderítő- és pionírszervezet, a gramofon, a film, a magnetofon felhasználása a tanításban, a gyakorlati tanítás eszközei, a Partizán testedző egyesület stb. mind-mind mostohagyerek-e? Hát csak a Rádióiskola adásait kell népszerűsíteni? A pionír és ifjúsági sajtó, a Gyermekrádió nem hat a gyermekek felfogásának formálására? A filmnek, zenének, a képzőművészeti ágaknak semmi hatásuk sincs a gyermekekre? De ne folytassuk tovább.

Röviden és egyszerűen: szerintem a Rádióiskola című folyóirat, mivel iskolareformunk gazdag programjának csak egy elemével foglalkozik, (márpedig nincs lehetőségünk arra, hogy tíz olyan újságot jelentessünk meg, amely a nevelés kérdésével foglalkozik), nem nagy érdeklődésre tarthat számot iskoláinkban, és valljuk be őszintén, így ahogy áll, nem is sok segítséget nyújt. De egy színes, érdekes, sokoldalú, a napi eseményekben élő, modern gyermeknevelésünk minden kérdésére feleletet és útmutatást adó, kéthetenként vagy havonként megjelenő lap annál többet nyújthatna. Félreértés ne essék, nem a régi Népoktatás-ra lenne szükségünk. Nem, hanem olyan lapra, amely egyaránt foglalkozik a Rádióiskola adásaival és a többi mostohagyerekkel,

amely érdekes írásokban, riportokban, cikkekben jelentésekben, hírekben, szóban és képből mindenről beszámolna, ami iskolánkban történik.

Előadóinknak nagyon is szükségük van a tapasztalatcserére. Az elért eredmények ne maradjanak elszigetelten egy iskolában, egyes iskolák ne tapogatózzanak a sötétben olyan téren, ahol mások már kitaposott úton haladnak. A napi- és hetilapok és a Rádió szűkszavú hírei ezen a téren nem sok segítséget nyújtanak.

STEINITZ TIBOR

A könyvek behozataláról

Bizony helytálló az állítás, hogy könyvtáraink fundusa a múlt századból való. Jókai, Mikszáth, Vas Gereben, Eötvös kétségtelenül irodalmi érték, vagy legalább érdekes, még ma is szórakoztató olvasmány, de aligha lehetünk megelégedve azzal, hogy a mai szocialista Jugoszlávia magyar ifjúsága a múlt század klasszikusain nevelődjék. Kultúrpolitikai szempontból könyvállományunk a tőkés korszak romantikus, vidám vagy kesergő hangulatát tükrözi és már igen távol esik életünktől.

Érkeztek hozzánk magyar könyvek a két világháború között, no meg a megszállás éveiben is. Jók is persze, de javarészüket haszontalan vagy pedig éppen káros volt irodalmi és politikai szempontból, mert fasiszta ideológiát, nemzeti romantikát vagy imperialista eszméket szolgált. Az uralkodó »történelmi osztály«
izlését és törekvéseit szolgálta, irodalmi, művészi értéket nem képviselt.

A felszabadulás után őszinte forradalmi hévvel nekiláttunk a tisztogatáshoz. Ez igen természetes volt, egyik vetülete a nálunk

bekövetkezett nagy társadalmi átalakulásnak, de a túlbuzgóság, no meg sok esetben az avatatlan beavatkozás folytán papírmalomba került sok értékes mű is.

Mindennek következtében félszázados »kiesés« mutatkozik, könyvtárainkban. A vajdasági magyar könyvkiadás, igen természetesen, csak részben, igen kis részben tudta pótolni a hiányt. Komoly erőfeszítés történt, s az állam és a társadalmi szervezetek sokmillió támogatásával sok szép és értékes magyar könyv jelent meg: vajdasági magyar írók művei, a szerb-horvát irodalom egyes értékei, marxista politikai könyvek, sőt magyar klasszikusokat is nyomtattunk és cseppent valamennyi a világirodalom termékeiből is. Választékban mégis szegényes volt a kínálat, mert kevés félélt tudtunk nyújtani. Ezt viszont aránylag nagy példányszámban. Ezért teltek meg a raktárak. A felhalmozott könyvekben bennefagyott a kiadó forgatókéje, és ezért az utóbbi években még kevesebb új könyv került az olvasóhoz. Ne firtassuk a megtörtént és elkövetett melléfogásokat, hisz lényegében az adott helyzetből eredtek. A félmillió magyarra ugyanaz vonatkozik, mint Jugoszlávia többi lakosára: a könyvek és írók gazdag tárházára van szükség, hogy kielégíthessük igényeit. Könyvkiadásunk pedig, amint már megállapítottuk, viszonylag keveset kínált, nem szolgált választékkal, másrészt az a kevés kiadvány magas példányszáma miatt nem kelt el.

Könyvtáraink tehát jó könyvet kaptak ugyan, csak keveset, és a magyarul olvasó ember — talán nem túlzás ez a megállapítás — inkább leszokott, semmint hogy rákapott volna az olvasásra.

A háború után, mondhatni, nyomban megindult a könyvbehozatal Magyarországról, azonban, mint ismeretes, tőlünk és szándékunktól függetlenül, 1948 után megszűnt. Tény az, hogy iskolai és közkönyvtáraink, a magyar olvasó szegényebb lett ezáltal. Jelenleg hatalmas feladat áll előttünk; fokozatosan, a lehetőségekhez mérten minél erősebb ütemben pótolni a hiányokat.

A Magyar Szó lap- és könyvkiadó vállalat röviddel ezelőtt megkapta a külkereskedelmi jogosítványt, megállapodást kötött a budapesti »Kultúrával«, Magyarország egyedül jogosított könyv-exportőrjével. Ez a megállapodás lehetővé teszi, hogy ezentul folyamatosan behozzuk Magyarországról a nekünk szükséges könyveket, másrészt a »Kultúra« ellátja a magyarországi szerb-horvát olvasót jugoszláv könyvvel.

Komoly feladat áll tehát a Magyar Szó kiadóvállalat külkereskedelmi részlege előtt. Nem pusztán kereskednie kell. Nem nézheti szűkkeblűen csak a hasznot, mint a külkereskedelmi vállalatok általában, amelyek árut és devizát hajszolnak, illetve hoznak

az országnak. Kultúrpolitikai feladatot kell megoldani, céltudatosan pótolni a hiányokat.

Nagyon sok hiányzik, elsősorban a legújabb kor könyveit kell beszerezni. A Magyar Szó vállalatnak tehát alapos és gondos munkát kell végeznie, hogy a piacon ne jelentkezzék idegesség, hogy elegendő példányszámban hozzon be könyveket és úgy csoportosítsa megrendeléseit, hogy folyamatosan a legszükségesebb könyveket juttassa el az olvasóhoz.

Sem a megrendelők, sem a könyvbehozatali vállalat kereskedelmi és kultúrérdeklődése nem állhat meg a boltajtó küszöbén.

JUHÁSZ GÉZA

Keserű ember

Az írói önéletrajzok mindig nagy érdeklődésre tarthatnak számot, ha számottevő író életéről és munkájáról van szó. Nemcsak a pletykaszzerű apró intimítások érdeklik az olvasót — sőt, elsősorban nem azok —, hanem az író, aki az ilyen őszinte líriai kitérülésekben rendszerint egészen közvetlenül jelenik meg előttünk mint magánember is. Érdekesek másrészt az önéletrajzok azért is, mert egy kicsit mindig korrajzok, kordokumentumok is, más jelentős emberek is szerepelnek bennük, akik az író életébe valamilyen formában bekapcsolódnak.

Az elmondottak teljes mértékben érvényesek Nagy Lajos önéletrajzi regényeire, A lázadó emberre és A menekülő emberre. Mindjárt kezdetben elmondhatjuk róluk, hogy se nem regények a szó megszokott értelmezésében, se nem önéletrajzok. Több is, kevesebb is önéletrajznál e két könyv. Néhol hiányzik belőlük az összefüggés, meg-megszakad bennük az időbeli folytonosság, de megismerjük belőlük az embert és korát, s egy kissé szinte emlékiratként is hatnak: maga az író tudatosan törekszik arra egészének bemutatására egy-egy jellegzetes eseményen vagy a közéletnek, a sajtónak bizonyos eseményekre való reagálásán keresztül, s különös figyelmet szentel az irodalmi élet

bemutatásának. Igar, hogy műve befejezetlen maradt, (az első kötet az 1883-tól 1914-ig, a másik pedig az 1914-től 1934-ig terjedő időszakot ismerteti), s talán legérdekesebb, legizgalmasabb részét vitte magával az író a sírba, de így is nagyon sok érdekes adatot nyújt mind az író fejlődéséről, magatartásáról és sorsáról, mind pedig a korról.

Keserű ember — ezzel lehet talán legjobban jellemezni az embert, az írot: keserű ember, keserű író, keserű hangú művek. Ez Nagy Lajos, ez az ő életműve. S önéletrajzának, kora műveinek olvasása közben nem is ezen a keserűségen csodálkozunk, mint inkább azon, hogy még olyan kiváló kortársai, mint Kosztolányi, Babits, stb. is csodálkoztak ezen a keserűségen és nem értették, vagy nem akarták megérteni. Pedig az írot, az embert, életkörülményeit és kora irodalmi körülményeit ismerve egészen természetesnek tűnik ez a keserűség. Írásainak kesernyész hangja annyira hozzátartozik témájukhoz, s annyira hozzátartozik magához Nagy Lajoshoz, mint gondolathoz a szó, emberhez a ruha.

Már születése szerencsétlenül esett: törvénytelen gyermek volt, s ez még felnőtt korában is többször kínozza. Iskoláskora előtt nagyszülei nevelték, csak ezután

került anyjához; sokáig idegen, félszeg maradt hozzá, s negyvenkilenc éves korában mutatta ki először gyermeki szeretetét iránta. Az iskolában valahogy kiverekedte helyét szorgalma révén, de amint »kilépett az életbe«, tapasztalnia kellett, hogy itt már nem a tudás, nem a szorgalom szerint ítélik meg az embert, hanem valami egészen más szempont szerint: a szerint, hogy milyen szülőktől származik és mennyije van.

Írói pályájának kezdete az első világháború előtti évekre esik, amikor a rendszer talán nem fojtott el csirájában minden szabad gondolkodást és igazmondást, csak éppen nem lehetett megélni az igazmondásból, a valóság hiteles írói ábrázolásából. Legelső novellájáról ezt mondja az író: »Mi a csodát akarhattam én ezzel a novellával? Nyilván nem az olvasó szórakoztatására gondoltam... Valami különös cél vezetett, amelyet röviden társadalomkritikának nevezhetek.« Minden bővebb magyarázat nélkül is nyilvánvaló, hogy becsületes írói feladatra vállalkozott, de egyben nagyon rossz utat választott az érvényesülés felé.

Természetes, hogy az önéletrajz olvasása közben az olvasónak kedve kerekedig az itt említett írásokat elolvasni, nagyon érdekes, sőt izgalmas studium ez. Felapozva a Nyugat háborúelőtti évfolyamainak egy-egy számát itt-ott találkozunk írásaival: novelláival, könyvkritikáival, könyvismertetéseivel. A Nyugat 1914. január 16-i számában található például az Egy berlini leány című novella. Erdemes lesz vele kissé közelebről megismerkedni, mert az író is foglalkozik vele önéletrajzában és valóban nagyszerű példája annak, hogyan dolgozott Nagy Lajos. Egyben azt is megláthatjuk belőle, miért nem tudott például a Pesti Hírlap vagy

más tekintélyesebb polgári lapok számára megfelelő novellát, tárcanovellát írni. A novella arról szól, hogy két fiatalember vasárnap délután a ligetbe megy szerelmet keresni. A délutáni bolyongás eredménytelen maradt, de hazafelé az utcán »leszólítanak« egy csinos lányt. Később kiderül róla, hogy berlini német lány, Budapesten nevelősködik egy bankár családnál. A fiúk nagynehezen megegyeznek, hogy melyiküknek van joga hozzá, s így az egyiknek szeretője lesz négy esztendőre. Közben a leány beteg anyja hívására hazamegy, s utána nem jut álláshoz Pesten. A viszony megszakad. Ennyi a novella, de mégsem ennyi. A két fiatalember ligeti sétája kapcsán ugyanis az író a következőket mondja el: »A népnek szegény, csúnya lányai vannak itt. A szépek, akik termettek a nép nyomorúságos sorai-ban, már ki vannak válogatva. Azokat már felszította magába a felsőbb réteg. A felsőbb réteg mindenét felszívja a népnek. Ahogy a munkája eredményét, úgy a nőit is...« S egyébként is az egész novella a szegények és gazdagok erkölcsének, szerelmi életének összehasonlítására épül. A nevelőnő nagyságja ugyanis szerelmi viszonyt folytat egy ügyvéd-del, de amikor a lány viszonyáról tudomást szerez, felháborodik, erkölcsei prédikációt tart és el akarja kergetni.

Első tekintetre tehát úgy tűnik, hogy egészen ártatlan írás, akár-melyik polgári lapban megjelenhetett volna. Az említett részletek azonban »elrontják«, alkalmatlanná teszik arra, hogy valamelyik nagy lapban megjelenjék, és komoly honoráriumot kapjon érte.

Nagyon jellemző Nagy Lajos írói magatartására, hogy — legálább is ezekben az években — nem áll valamely meghatározott eszme vagy mozgalom szolgálatá-

ban, de nem tekinti eléggé megélhetősi lehetőségeknek, foglalkozásnak sem az írást ahhoz, hogy megválogassa, mit és hogyan írjon. Egyszerűen, szinte ösztönösen igyekszik az igazságot megírni. Kortársai, barátai, írótlársai inkább sajnálják elesetségét, mintsem félnék tőle, vagy irigykednek rá. (Nem is volt mit irigyelni tőle). Egyesek még jótanácsot is adtak neki, hogy írjon, illetve »gyártson« kelendő cikket.

Írói kvalitását általában nem vonták kétségbe. Igen érdekes ennek igazolásaképpen beleolvasni Kosztolányi Dezső egyik írásába a Nyugatban, amelyben éppen az említett Egy berlini leány című novellával is foglalkozik. Így kezdi: »Nagy Lajos elbeszélő művésze tiszta és józan«. Majd ezeket mondja: »Elvei vannak. Azzal a fiatal írónemzedékkel szemben, melynek jórészt művészetközönségi a világszemlélete és hite szerint az élet legfőlegb csak ösztönzést nyújt az alkotásra, ő fontos és nagy szerepet tulajdonít az életélménynek. Alakjai — érezni lehet — eleven modellekről mintázódnak. **Szellemi élete középpontjában** nem is a művészet, hanem az **ítélet, az erkölcs és igazságosság van.**« Vagyis Nagy Lajos szerint nem az élet van az irodalomért, művészetért, hanem fordítva. Kosztolányi tehát igen jól meglátta Nagy Lajos írói szándékát s azt is, mennyire elűt kortársainak nagyobb részétől. Ehhez ma is alig van hozzáadnivalónk, legföljebb annyi, hogy — noha Kosztolányi így zárja cikkét: »Akarhatunk-e többet?« — mégis több novelláját, tárcáját visszaadta azzal, hogy »nem nekünk való«, mármint nem annak a lapnak, amelynek ő szerkesztette a tárcarovatát. Nem is arról van szó, hogy nem értették volna meg, inkább talán nagyon is megértették.

Akikhez azonban szólt, azokhoz nem jutott el, akikhez pedig eljutott, azoknak nem kellett.

Mikor nagy nehezen könyveinek kiadására szánja magát — részben saját költségén, előfizetőket gyűjtve, részben pedig kiadóvállalatokkal alkudozva — egymás után buknak meg könyvei, mondja önéletrajzában. Mégis konokul kitart felfogása és módszere mellett, egyre jobban tudatosodik benne. Műveinek nemcsak a tartalma különös, szokatlan és kesernyés, hanem a szerkezete, formája is merőben különbözött a szokványostól. A Kiskunhalom című regényéről mondja: »Szakítok a regényévszázados szokványos formájával: nem lesz benne főhős (mivel hogy az életben senki sem főhős), nem lesz meséje, azaz nem indul el benne valamely történet, amely bonyolódik, amelyet fordulatosan csűrnek-csavarnak és végül csattanóval fejeznek be.« Előbb talán ösztönösen, de később tudatosan is tiltakozik a regényírás elavult módszerei és formái ellen, és az egyszerűsége törekszik. Ismét Kosztolányit idézzük, mert egyszerűen fogalmazza meg Nagy Lajos írói módszerét: »Eszköze alig van. Festőt jelzőket nem használ. Rábízza magát a megfigyelés bizonyosságára« — írja említett cikkében (Nyugat, 1917. okt. 1.)

Mint bevezetőben említettük, önéletrajzi regényei részben emlék iratok is, amennyiben a kort egészében igyekeznek bemutatni. Különösen érdekes ilyen szempontból az irodalmi élet bemutatása. Nagyszerű példákön szemlélteti a töké eluralkodását, a hírlapírás negatív hatását az irodalmi életben az első világháború előtt, a bértollnokok, sőt érdemes írók behódolását is a háborús propagandának, majd villámgyors színváltását a forradalom és ellenforradalom

éveiben stb. Eből a szempontból érdekes megemlíteni Találkozásom az antiszemizmussal című írását a fehér terror első éveiből, különösen pedig a Századunkban megjelent Magyar író 1929-ben című cikkét. A szerző teljes egészében közli ezt a cikket önéletrajzában, mert úgy találja, hogy részletesen ábrázolja az akkori irodalmi viszonyokat is. Mindjárt bevezetőben rámutat, hogy a művészi alkotás szabadságának nemcsak az irodalmon kívül álló örök — rendőr, ügyész, bíró — állnak útjában, hanem osztályérdekeiknél fogva a kiadó, szerkesztő, lektor, kritikus és az olvasó is. A magyar íróknak mindezekre gondolnia kell alkotás közben, míg a szerencsésebb írók más országokban sokkal okosabb dolgokon törhetik a fejüket. A helyzetből, amelyben »hatnázsás tréfákat is szabad mondani a nemzeti életről, ugyanakkor a féltékeny igazságok már üldözendők« — levonja a végső következtetést is: »... a magyar író regényben gondolkodik. És állítom, hogy nem is tud nagyon szabadon gondolkodni — tehát olyan sikeresen sem — mint ahogyan a német vagy francia író gondolkodik. Mert akinek már hosszú évek óta nem szabad, az később már nem is mer és végül nem is tud, még ha már merne is.«

Talán az sem érthetetlen ezek után, hogy sikertelenségei, amelyek éppen a bátorságának, igazságszeretetének voltak a következményei, végül is kikezdték önbizalmát és bizalmatlanná tették mindazok iránt, akik valahogyan érvényesülni tudtak. A saját példáján tapasztalhatta, hogy igazmondás, bátor valóságábrázolás és érvényesülés Magyarországon nem igen jártak együtt. Az egyetlen Karinthy Frigyeset kivéve — és

részben Moinár Ferencet — egyetlen befutott íróval sem élt barátságban. Adyval találkozott, de csak hamar faképnél hagyta, mert úgy találta, hogy Ady fölényeskedik vele, s általában kerülte az elismert kiváló írókat, mert nem akarta magát fölényeskedésnek kitenni. Talán ez magyarázza, hogy Móricz Zsigmond iránt is igazságtalan volt és talán csak halála után ismerte el írói nagyságát. Noha Gorkijt például szerette, az Anya című regényéről azt írta, hogy soha unalmasabb regényt nem olvasott. Van azonban ebben a könyvbírálatban egy szűkszavú írói vallomás is, amelyet érdemes megfigyelni: »Tisztelem a Gorkij bús és komoly hangját, nagy szívét és mélységet kutató szemét — és nekem is szomorú és szent ügyem az emberi nyomorúság, amelyről igazában ez a regény szól, tisztelem a szocializmus törekvéseit — szinte szeretném, ha egy némely dologban, amidőn regényéről szoltam, kissé tévedtem volna.« (Nyugat, 1913. nov. 1.) (Ez a kivánsága ama kevesek közé tartozik, melyek teljes egészében valóra váltak.) Nagy Lajos tehát már 1913-ban határozottan vallja, hogy szomorú és szent ügye az emberi nyomorúság és tiszteli a szocializmus törekvéseit, mégsem vitt vezető szerepet a Tanácsköztársaság idején, sőt igen fájlalta, s joggal, hogy egy polgári író mellé nevezték ki társszerkesztőnek, de inkább csak segédszerkesztőnek egy vicclaphoz. A felszabadulás már betegen, öregén érte — mondja egy ismertetés róla. De egyéniségét éppen az jellemzi, hogy minden határozottsága, kitartása és bátorsága mellett sem volt harcos ember, nem örökölte Petőfi mentalitását, nem tudott néptribun

lenni sem a forradalom idején, sem a békés korszakban, mint például Ady.

Eletművének felmérése az irodalomtörténészek soronkövetkező fel-

adatai közé tartozik. Az olvasó számára azonban ezek az önéletrajzi regények biztos útmutatóul szolgálhatnak Nagy Lajos műveinek megértéséhez.

VSZEVOLOD MEYERHOLD

Gondolatok korunk színházáról

A sztalini tisztogatások annakidején Vszevolod E. Meyerholdot, a hírneves orosz rendezőt és színházi teoretikust sem kímélték meg. 1938-ban kizárták a pártból, majd száműzték. Éveken át csak szidalmakkal illették, neve mellől sohasem maradt el a „dekadens”, „formalista”, „a szocializmus ellensége” jelző. Nemrég rehabilitálták és post humus visszavették a pártba. A Szovjetunióban ma újra foglalkoznak elméleti műveivel és bejelentették, hogy tanulmányozni fogják irodalmi hagyatékát.

A Tyeatr folyóirat márciusban „V. E. Meyerhold a színművészetről” közös cím alatt hat írását közölte a moszkvai irodalmi és művészeti központ állami levéltárában őrzött győzött győztes jegyzetek alapján.

A cikkeit bevezető kommentár ugyan tartózkodással ír róla, mégis hangsúlyozza, hogy Meyerhold „a dekadens színház legerőteljesebb képviselője”. Tanítómasterének vallotta Sztaniszlavszkijt és hevesen támadta a Hudozsesztvenij színház művészetét; a „tisza színház” fanatikusa; azt hirdette, hogy az irodalmat ki kell dobni a színházból, és ő vezette azt a színházat, amelyben az első szovjet drámákat játszották; esztéta-rendező, aki kifinomult látványosságokat rendezett, és aszkéta-rendező, aki a legszükségesebben kívül mindent kidobott a színpadról. Mindezek a végletek — mondja a bevezető — egy emberben egyesültek, akinek műve tanulmányozókra vár.

Meyerholdról, erről a páratlan képességű és egyéniségű művésztől, akiben valóban érdekesen találkozunk a végletek, keveset tudunk a világon, habár már a forradalom előtt is kitént, mint az új szín kifejezés bátor harcosa. A forradalom alatt a bolsevikokhoz csatlakozott, belépett a kommunista pártba, s nagy lendülettel vetette magát az új

kísérletezésekre, amire épp a forradalom nyújtott határtalan lehetőséget. Meyerhold a forradalom utáni szovjet színház egyik megalapozója volt: Majakovszkij *Buff-misztérium* című darabjával nyitotta meg színházát, ő mutatta be a *Hádeg tust*, a *Poloskút* és *Majakovszkijtól*, *Ehrenburgtól* a *D. E.-t*, *Tretjakovtól* a *Dalolj Kínát*, *Erdmantól* a *Mandátumot*.

Amint ebből is látszik, Meyerholdnak élénk kapcsolata volt az irodalomban a LEF (*Levij Front Iszkusztva* — a tapasztalatok baloldali frontja, 1923—1928) néven ismert szintén kicssé szélsőséges mozgalommal, melyhez Majakovszkij és Tretjakov is tartozott. A kölcsönhatás kimutatható Meyerholdék és a LEF-esek között, akiknek egyik teoretikusa, épp Tretjakov, egyebek között azt vallotta, hogy a publicisztika a modern világ éposza, és kijelentette, hogy nincs sok értelme Tolsztojról és a Háború és békéről fecsegni, amikor a szovjet újságok minden oldala valóságos regény...

Színrehozta Meyerhold az orosz klasszikusokat is, de saját fantáziája szerint átformálta őket. A klasszikus darabokat akrobataszámokkal, balettel és zenével élénkítette. Ugyanakkor a hűtelesség kedvéért például *Ehrenburg D. E.* című darabjában igazi néger jazz-zenekart szerepeltetett, *Visnyevszki Az utolsó elszántak* című darabjában pedig színészei valódi géppuskából lövöldöztek a nézőközönség feje felett, revüiben igazi gépkocsik vonultak el a színen, s más gépek is zakatoltak, berregtek, pöfögtek előadásain.

Nyilvánvaló, hogy az ellentétek, szélsőségek békésen megfértek Meyerhold kutató, kísérletező egyéniségében. Kifogyhatatlan volt ötletekben. Nagy hatást gyakorolt a korabeli szovjet rendezők egész seregére.

Az alábbiakban közlünk néhány gondolatot írásaiból, amelyek beszédesen bizonyítják, — amit egyébként a *Tyeatr* című folyóirat említett számában is hangsúlyoznak —, hogy mennyire időszerű és élő mindaz, amiről V. E. Meyerhold írt és beszélt, s milyen nagy problémákat vetett fel szenvedélyesen és erőteljesen ez a művész és gondolkodó.

Meyerhold 1930-ban Leningrádban, Charkovban, Kievdben és 1937-ben a prágai *Uránia* színházban tartott előadásainak gyorsírói jegyzeteiből.

A színháznak egyik normális funkciója az, hogy aktivításra készítse a néző értelmét. Am a színház belenyúl a nézőtér érzelmi légkörébe is. A néző, miközben részt vesz az előadáson, az érzelmek egész labirintusát járja végig. Az a tény, hogy az »érzelmekre« is hat, arra a megállapításra nohat bennünket, hogy — ha azt akarjuk, hogy a színház művészet legyen — az ékesszólás és a bölcselkedés csak ártalmára válik.

Mivel a színháznak saját és sajátos törvényei vannak, semmit sem érhetünk el a színházban, ha

csak az ember értelmére számítunk.

A színház keltsen érzelmeket is; amit a néző a színpadon lát, ne csak gondolkodásra készítse, hanem az események úgy alakuljanak, hogy bármely pillanatban valamilyen következtetést vonhasson le. A színpadon cselekvő személyek nem azért vannak ott, hogy bizonyosságot tegyenek a szerző, a rendező avagy a színész egyik másik gondolatának értékéről; a bizonyalomnak és a drámai összeütkezésnek nemcsak az a célja, hogy holmi tételeket fölvevessen és azután

ilyen vagy amolyan ellentételeket szegezzen szembe velük.

Annakidején utópiának tündek a tervek, amelyek egykor Wagner tögglalkoztatták, amikor a szintetikus színház lebegett előtte, olyan színház, amelynek színpadán nem csak egymaga a szó, hanem a zene is, a fény is és a képzőművészetek minden más »varázseszköze«, azonkívül a ritmikus mozdulat is teljesen érvényesül. Ma azt látjuk, hogy éppen így kell »színházat csinálni«: vagyis fel kell használni minden eszközt, amit más művészetek nyújtanak és egymással szerves kapcsolatban szabadon hathatnak a nézőre.

Abban a törekvésben, hogy felhasználjon minden rendelkezésre álló technikai lehetőséget, a színház a filmet is igénybe veszi. Ezért a színpadi színész játéka mindenben sem különbözik a tarka revü-programmban szereplő színész játékmódjától. A színész az egyik pillanatban az opera-színész kifejező eszközeit, a másikban pedig a táncosét vagy az akrobatáét, a tornászét vagy a bohócét használja fel.

Ezzel kapcsolatban, Shakespeare vagy az óspanyol drámaírók példájára, a darabokat jelenetekre és képekre kellett osztani. A jelenetvezetés által a színház túlhaladta az időt és a cselekmény alklasszikus egységét. A dráma új korszakába lépünk. Újfajta színházat teremtünk. Ebben az átmenetben harc támad a színház és a film között. Elhagyjuk az úgynevezett cári, nemesi és földesúri időkől örökölt színházat. A színpad úgy épült fel, mint egy varázsdoboz, látványosságokat rendeztek benne, amelyek alatt a néző elnyúlhatott karosszékekben és sőhajtozhatott, szundíthatott,

szemezgethetett és a felvonás végén tapsolhatott is.

Mi, akik arra törekszünk, hogy a filmmel versengő színházat teremtsünk, azt mondjuk: »Adjatok lehetőséget, hogy gyökeresen dinamizáljuk a színházat, engedjétek meg, hogy a színpadon érvényesítsük a filmvászon technikai lehetőségeinek egész skáláját (természetesen eszünk ágában sincs filmvásznat aggatni a színpadra), tegyétek lehetővé, hogy olyan új technikával felszerelt színpadra lépjünk, amely felfogásunk szerint megfelel a színházi előadás szükségleteinek és olyan előadásokat hozunk létre, amelyek ugyanannyi nézőt vonzzanak, akár a film.

A korszerű színház új formáinak és új tartalmának megvalósítására irányuló forradalmi törekvéseket csupán az akadályozta, hogy hiányoztak a színpad és a nézőtér megújításához szükséges eszközök.

Minden korszerű előadás azzal a céllal jön létre, hogy kihívja a nézőtérrel: működjék közre a rendezés befejezésében, a drámaírónak és a korszerű rendező technikának pedig ügyelnie kell arra, hogy a rendezést ne csak színesekkel és színpadi eszközökkel, hanem a nézőtér közreműködésével valósítsa meg. Minden modern rendezés előkészítése közben figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a darab nem végső formájában kerül a színpadra.

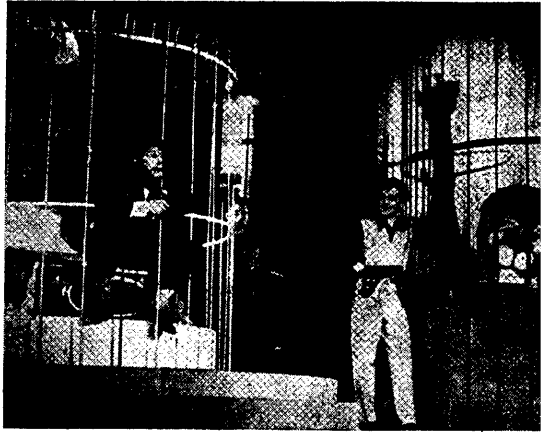
A drámaíró és a rendező csak a vázat terjesztik a néző elé. De ez a váz legyen hajlékony és rugalmas, hogy módot adjon a néző és a színész szabad együttműködésére. Mi, drámaírók és rendezők, jól tudjuk, hogy mindaz, amit a próbák alatt láttunk, csak ideig-

lenes. A részleteket a színész a nézőtérrel együttműködve alakítja ki véglegesen.

Milyen színházi térre gondolunk, amikor új színházról beszélünk? Mindenekelőtt ki kell dobni a páholyokat és erélyesen szembe szállni az erkély és karzati helyek osztályozásával. Csak az amfiteatrális rendszerű nézőtér méltó a színész és a néző közös törekvéseiből fakadó színházhoz, mert az amfiteatrális rendszerben nincs válaszfal a néző között.

Az új, nyílt, vízszintes és függőlegesen elválasztott színpad lehetőséget nyújt, hogy teljes mértékben felhasználjuk a színészi átváltozásokat és a mozgó szerkezetek változásokat. A színészek egész sor szerepet játszanak. Nincs rendjén, hogy egyes szerepek nagyon tenjedelmesek, mások viszont a minősítés nélküli statisztának sem okoznak nehézséget. Az új színházban nem lesz statiszta. A nagy színészeknek alkalmuk nyílik egy estén hét-tíz szerepben bemutatni, hogy bizonyosságot tegyenek átváltozó képességükről és arról, hogy egyszerű eszközökkel meg tudják változtatni a képeket. A színiész ma is csak azért foglal el központi helyet a színházban, mert a modern kultúra minden bonyolult kérdése ebben összpontosul: Ki és milyen erővel viszi át a nézőtérre azt az életlendületet, amely nélkül, véleményünk szerint, ma egyetlen modern előadás után sem szabad távoznia a közönségnek?

A színház előtt új feladat áll. A színháznak úgy kell hatnia, hogy a nézőben az előadás alatt harci vágy fakadjon és szilárdá érlelődjön, s ennek segítségével leküzdjön magában minden oblomovizmust, manjilovizmust, képmutatást, beteges nemi vágyat és világfájdalmat.

Mindkét képtünk: Majakovszkij Poloska című darabja Meye föld színpadán

Az MHT (a Moszkvai Hudozsesztveni Színház) annakidején éppen a Blokádot hozta színre. A darab külső aranyozása mögött belső üresség tátong. A Blokádban felvonul a színpadon hadseregünk és a közönség megtapsolja. Igen, ám, de számomra, aki a nézőtérrel a drámai helyzet alakulását kísérem figyelemmel, számomra, aki

feszülten figyelem, hogy tulajdonképpen mi is történik ott a színpadon, ez a példás katonai menetelés éppen semmit sem mond.

Alkotó utam, egész gyakorlatom semmi más mint rendszeres önbírálat. Sohasem kezdek új műbe, mielőtt nem szabadultam fel a korábbiak rabságából. Az igazi művész életrajza olyan emberé, akit szüntelenül gyötör az önmagával való elégedetlenség. Az igazi művész nemcsak természetes képességeinél fogva az, hanem óriási munkájánál fogva is, amellyel képességeit műveli. Az ilyen művész élete ujjongó öröm, amikor az utolsó ecsetvonást húzza a vásznon, és a legnagyobb szenvedés másnap, amikor észreveszi a hibákat.

Jómagam is voltam nyugateurópai hatások alatt, de ezek a hatások csak gyengén jutottak kifejezésre munkámban, mert alaposan tanulmányoztam a népművészetünket és kitapogattam a népi alkotás szívverését. Megfigyeltem, mennyire felfrissülök tőle. Jelszóként tűztem magam elé: »A népi alkotás értelmében dolgozni«. Meg kell ismernünk az egészséges népi alkotás elemeit, mert nélkülük nehezen találunk új utakat színházi életünkben.

A művészetben legfontosabb az egyszerűség. De minden művész a maga módján képzelet el az egyszerűséget. Az egyszerűség kutatásában az embernek nem szabad elveszítenie művészi egyéniségét.

A forma és a tartalom kérdésére is szeretnék kitérni. A forma és a tartalom egységes, ezt az egységet pedig a művész-ember élő ereje, élő akarata adja meg. A művészi

művet ember alkotja, benne az ember a főtengely, mert ember viszi át művészetét emberre.

Az igazi művészi alkotásban a forma és a tartalom elválaszthatatlan, s éppen ez vonzza annyira az alkotó művészt. Ha a tartalom elragadja az embert, könnyebben fejezi ki megfelelő formában, ha pedig a művészt a forma ihleti, akkor a mély tartalom szívverését és lélekzétvételét is megérzi benne.

A színház kifejező eszközei legyenek egyszerűek és közönségesek, tömörek és világosak. A népdalok, népi táncok és a népi alkotás minden más formája kimeríthetetlen forrása a modern színháznak. Ezek a korszerű színház vitaminjai.

A modern színházban újra szóhoz kell jutni a költőknek. A hasonlatokkal és képletes rövidítésekkel operáló költői képzelet teljes mértékben érvényesülhet a színpadon. A színházi építkezésben vissza kell térnünk az amfiteatrális színház eredeti alakjához, amelyben minden helyről egyformán jól látni és egységes alacsony belépődíjat kell szednünk, hogy a színház a legszélesebbkörű néptömegek számára is hozzáférhető legyen.

Elkövetkezik az idő, amikor megszületik az igazi nemzetközi színház, a mindenki számára megérthető színház. Sajátos színházi nyelv, sajátos mozdulat, különleges szín, új építkezési vonal, új tánc, sajátos zene jön létre. Mindez nemzetközi arányban erőteljes színi kifejezéssé forr össze a színpadon.

A német építészet 1957-ben

A BERLINI INTERBAU

Mint minden más nagyszabású és túlméretezett kiállítás nem sikerült minden tekintetben tökéletesen a nyugatberlini városatyák kívánsága sem, hogy megteremtse a »holnap városnegyedét«. Azt tervezték, hogy Berlin »Hanza« nevű kerületét, amely a második világháború bombazáporai alatt majdnem teljesen megsemmisült, állandó építészeti kiállításul újra felépítik. Az volt az elgondolásuk, hogy a nyugati világ legjobb építészei, hazájuk anyagából és saját konstrukciós módszereik szerint valóban a jövő városát építik fel. A szociális építkezést szabályozó nyugatnémetországi törvény azonban akadályt támasztott, mert bizonyos normákat írt elő és nem engedte meg a túl fényűző építkezést. Ezenkívül a munkálatok közben pénzügyi nehézségek is támadtak. Így aztán egy újságíró azt a megjegyzést tette, hogy az Interbau — így nevezik a kiállítást — befejező része nem hólnapi, hanem a legjobb esetben is csak »ma esti városnegyedét« mutat be.

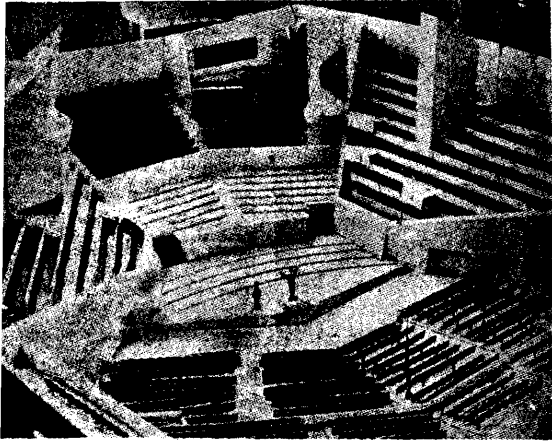
A háború előtt 6500 ember lakott a 177.000 négyzetméternyi területen, az új tervek szerint 1200 lakásban csak 3500-an laktak. De

jóllehet a lakosság még a felére sem csökkent, a beépített és a zöld terület aránya több mint háromszorosára javult. Azelőtt 1:1,5 volt ez az arány, ezután 1:5,5 lesz. Terveivel közreműködött 19 külföldi, 16 nyugatnémetországi és 18 építész magából Berlinből.

Az egyik legnagyobb épületet, a ma már legendáshírű Le Corbusier francia építésznek kellett volna felépítenie. Tizenhét emeletes házában 1600 embert kell elhelyezni — ez tulajdonképpen sokat vitatott marsaillei tervének változata. Igaz ugyan, hogy Le Corbusier szintén kénytelen volt alárendelni magát a német szabványoknak, és kissé csalódottan »Berlini változat«-nak nevezte el művét. De az építők saját szakállukra is megváltoztatták a tervet. Vaskeretekbe helyezték az ablakokat, a tervezőktől előírányzott fakeret helyett, nem építettek erkélyválasztó rácsos falakat, és fűtőházat meg trafóállomást építettek oda, ahol Le Corbusier szilpos előcsarnokot akart. Az építők már csak akkor ígérték meg, hogy alkalmazkodnak tervrajzaihoz, amikor azzal fenyegette meg őket, hogy nyilvánosan megtagadja épületét.

A Berlínt Interbau lát képe

A nyolcszögletű pingversonyterem

A nézőnek úgy tűnik, hogy az Interbau városrendezési szempontból nem egységesen tervezett városrész, — de rendkívül sok nagyszerű építészeti részletmegoldást mutat. Minden egyes tervező beburkolta épületének valamelyik lakását, úgyhogy az egyes népek lakásberendezési módja is teljes mértékben kifejezésre jutott. Vanak más sajátosságok is. Így például a svéd épületet padlóba rejtett különleges szerkezettel fűtik és hármass ablakai vannak kettős ablakok helyett. Günther Gottwald berlini építész épületének egyes falai áthelyezhetők, tehát a lakás beosztása is tetszés szerint változtatható. Több tervező úgynevezett »mezzonett« lakásokat épített: két emeletre terjednek és belső lépcsőjük van, ezzel megtakarítják a közös lépcsőházat, a lakók pedig azt a benyomást szerzik, hogy saját házukban laknak. A brazil teremben szalonok és lakosztályok szerepel-

nek és a lakók megállapodás szerint vendégfogadásra használják őket.

Érdekes volt véletlen látogatásunk egy nőnél, aki már beköltözött az egyik ilyen modern »lakógyár« tizenharmadik emeleti ultramodern lakásába. A ravaszul elrejtett hálófülkét nem használta, mert óriási Chippendale stílusú buffett állt előtte, a hatalmas beépített faliszekrényekbe pedig a boldog lakástulajdonos ódivatú szekrényeit rejtette, mert nem akart megválni tőlük.

A KELETI VÁLASZ

Ugyanakkor a város keleti szektorában — főleg csak képekkel és kicsinyített épületmásokkal — szerény építészeti kiállítást rendeztek. A kiállítási helyiségek a Sztalinfasoron voltak, amelyet minthacsak cukrászok terveztek volna, annyira felcicomázták monumentális épületeit és tornyait különféle álklasszikus díszítményekkel. (A lakások komfortosak és nagyon kényelmesek.) A keleti kiállításon egy gunyoros képet is bemutatott az Interbauról — mint a zűrzavaros és tervszerűtlen nyugati építkezés példaképéről.

De Kelet-Berlin egyik külvárosában minden nagyobb reklám és hírverés nélkül, mégis az Interbauhoz hasonló városrendezési elvek szerint építkeznek. A kiinduló helyzet sokkal kedvezőbb ugyan, mert az alapterv egyetlen ember, dr. Erns May műve. Nyugat-Németországban, Hamburgban él, noha harminc évig a Szovjet Szövetségben dolgozott mint urbanista. Hetvenöt hektáron húszezer lakos részére kell lakásokat építeni, azonkívül minden szükséges helyiséget a kommunális, kulturális és ellátási igények kielégítésére.

A nyugati sajtó azt írja, hogy

»visszatér az európai szellem a keleti szektorba«, mert ezt a vállalkozást May eszméi szerint valószínűsítik meg, a keleti sajtó viszont úgy méltatja a tervet, mint »a szocialista városrendezés példáját«. Hillebrecht hannoveri professzor, aki tagja volt annak a bírálóbizottságnak, amely May-nak ítélte a díjat, a következőket mondta: »Ha Kelet-Berlin és Nyugat-Berlin urbanistái között nem jön létre együttműködés, akkor esztétikai katasztrófa lesz ebből a városból.«

NYOLCSZÖGLETŰ HANGVERSENYTEREM

A berlini Filharmónia székházára kiírt pályázaton egy rendkívül merész és eredeti terv nyerte el a díjat. Szerzője Hans Scharoun egyetemi rendes tanár, a nyugatberlini művészeti akadémia elnöke. Scharoun abból indult ki: pusztá előítélet, hogy a zenekarnak — úgy mint eddig — szemtől szembe kell lenni a közönséggel. Azt vallja, hogy a hangversenyteremben a zene legyen a figyelem központjában és nyolcszögletű termében a nézőteret és az erkélyt a zenekar körül helyezte el. Eljárását ezzel indokolta:

— Nem lehet véletlen, hogy az emberek mindig körbe verődnek, ha bárhol is zene szól. Ezért ezt a pszichológiai szempontból teljesen indokolt természetes magatartást igyekezett átvinni a 2176 férőhelyes hangversenyterembe. A zenének téiben és optikailag is a terem központjában kell lenni.

A tervezésben közreműködött dr. Lothar Crewer professzor, akusztikai szakértő szavatosságot vállalt, hogy a terem bármely részében egyformán ideális az akusztikai megoldás. Véleménye szerint ezt a »hangreflektornak« nevezett különleges hajlított felülettel érte

el, amely nagy vitorlaként a menyezet alatt lebeg, esztétikai szempontból kiegészíti a terem modern külsejét, és állítólag egyenletesen szétszórja« az egész zenekar hangjait minden irányban.

Mindez viharos vitát váltott ki Berlinben. Herbert von Karajan karmester, aki valószínűleg a Filharmónia igazgatója, tehát a zene nyolcszögletű szentélyének is a házigazdája lesz, Scharoun lelkes híve. A népszerű karmesternek kétségtelenül kellemes, hogy nemcsak mögötte lesz közönség, hanem két oldalán, sőt előtte is. De ellenzői is vannak a tervnek. Paul Hindemith zeneszerző elszántan ellenzi ezeket az újításokat. Werner Oehlmann, a Der Tagespiegel című berlini lap zenekritikusa azt állítja, »nem minden hangversenyátogató kívánja, hogy hangreflektor, vagyis látható szerkezet figyelmeztesse arra, hogy a csodás hanghatások csak fizikai jelenség, mint ahogyan a színházi néző sem akarja, hogy a fényező a szeme előtt legyen...«

Még nem biztos, hogy megvalósítják-e ezt a tervet. A pályázati feltételek szerint az első díjat nyert pályamű megvalósítása csak akkor kötelező, ha a bíráló bizottság tagjainak legalább kétharmad része elfogadta. Mivel Scharoun terve 8 szavazattal győzött 4 ellenében, a berlini szenátusnak januárban külön ülésen kell eldönteni, hogy megajándékozza-e polgárait a világ legmodernebb hangversenytermével.

AZ ÁLLAPOTOS OSZTRIGA

Nem tartozik szorosan a német építészethez, de mint kuriózumot érdemes megemlíteni, milyen nevet kapott Berlin legnagyobb terme, amit az Egyesült Államok ajándé-

kozott a németeknek. Ebben a tereben ülésezik a német parlament, ha nem Bonnban, hanem Berlinben ül össze. Az épületet különös alakú tarka-barka tető fedi, összhangban a színekről alkotott korszerű építészeti felfogással, amelyet sok új középületen és lakóházon kisebb-nagyobb gyönyörűséggel Jugoszláviában is szemlélhetünk. Az amerikai építészek »lepkeszárnyak« nevezték el a hajlított tetőszerkezetet, ám még mielőtt az újságok népszerűsíthették volna ezt a szép és romantikus elnevezést, a gúnyos berliniek állapotos osztrigának« nevezték el, a szektorhatár és a híres branden-

burgi kapu közelében álló új épületet.

ELLENPONT A RAJNÁN

Nem csoda, hogy ez a rövid áttekintetés leginkább Berlinről szól, hiszen logikus, hogy a legtöbb pénzt és a legeredetibb ötleteket a berlini építőhelyekre fordítják, mivel ennek a városnak a szektorai ellentétes világok kirakatai. Azonban a kölni építészek és hidépítők rendkívüli terve úgyszólván felülmúl mindent, ami Berlinben történik.

Kölni rendkívül súlyos bombatámadások érték. Mivel nagyrészt a Rajna egyik partján fekszik és arra támaszkodik, ez a folyó és a majd nyolc évszázadig épült székesegyház, a híres régi kölni dóm szabja meg a városrendészeti szempontokból a város alapvető jellegét. Ez azt jelenti, hogy rendkívül fontosak a hidak. A háború alatt minden hidat leromboltak, a háború után pedig az angol katonai hatóságok nem engedték meg, hogy tizenegy méternél szélesebb, nehéz hidakat építsenek. Ma viszont mintegy ötvézezer jármű halad át a külön hidakon, úgyhogy a hidak a város felé irányuló forgalom szűk garatjai.

Tehát elhatározták, hogy új hidat építenek, de ezzel együtt építészeti probléma támadt. Az egyik parton Köln kereskedelmi negyede, a City magas épületei állnak és a székesegyház körvonalai bontakoznak ki, a másik parton pedig nagyrészt alacsony, ipari épületek épültek. A hídnak nemcsak közlekedési szempontból kell kapcsolatot teremteni a különféleképpen épült városrészek között, hanem esztétikai kapcsolatot is, annál is inkább, mert a székesegyház közelében van.

Gerd Lohner, kölni mérnök és

„Mezzonett“ lakás

munkatársai ezért asszimmetrikus lánchidat terveztek, egy rendkívül magas háromszögletű oszloppal, amely mintha a hidat tartaná. Az oszlop közelebb lesz az alacsony épületekkel beépített parthoz, úgy-hogy a tervezők véleménye szerint bizonyos értelemben a katedrális ellenpontjaként hat. A híd 685 méter hosszú és 30 méter széles lesz.

A tervezők azt állítják, hogy igen gyakran csak formális a mér-nökök és az építészek együttműkö-dése; a mérnökök megalkotják a

hidat, az építészek pedig telitűz-delik cifraságokkal. Ebben az eset-ben az esztétikai probléma eredeti statikus megoldást is eredménye-zett, úgyhogy a munkatársak mű-vüket »az építészek és a hidépítő mérnökök ideális együttműködésé-nek« nevezték.

Az ellenpont eszméje csak azért elvonatkoztatott némileg, mert a lakosság a város körvonalait és a katedrális tornyainak meg a magas oszlopnak ellentétét csak akkor látják, ha a Rajnán hajózáznak.

G. L.

Írók arcképei

(Magvető könyvkiadó, Buda-pest 1957.)

Postakocsi illatú ez a könyv, Krudy Gyula »Írói arcképek« cí-mű két kötetes visszaemlékezései. Írókról mesél, akiket élő való-ságukban, vagy csak műveikből ismert. Írókról és újságírókról, akik »megvetették az életet, ha-lált és a helyesírást.« Írókról, akik hitelbe éltek és haltak, akik iro-dalmi kiskocsmák kopott, étel és borfoltos asztalai mellett új ma-gyar nyelvről és új magyar olva-sóról álmodoztak. Megannyi vala-mikor csillogó bolygó (és mű-bolygó) akik már nem adnak jel-zéseket. Ki emlékeznék például Benedek Aladárta, Petőfi után né-hány évtizeden át a legnépszerűbb magyar költőre, aki hajdanában lóháton járta be az országot — előfizetőket gyűjteni? ...

Nevek, akik a maguk idejében

egy-egy külön kis világot jelentet-tek. Bulcsú Károly, Nagy Miklós, Molecz Károly, Lisznyai Kálmán, Komócsy József, Gáspár Imre, Kálmay László, Balázs Sándor, Erdélyi Gyula, Rudnyánszky Gyula, Inczedy László, Zempléni Árpád és a többiek, Pegázus hajdani délcég lovasai, világrengető álmok hordozói, újkori Mózesek, akiknek nem adatott meg, hogy belépjenek az »Ígéret földjére«. A meg-vakult író, akinek egyetlen vágya a zsebóra. Azt hitte, ha a ketye-gését hallgatja, látja is...

Vesztett háborúk a vagyonosodó kiadókkal, krajcáros csetepa-ták a kocsmárosokkal, szabókkal, háztulajdonosokkal, elkecseregett rohamok az olvasó közönye, a tö-megek irástudatlansága ellen. Nyomor, amely úgy üledett egész hajszolt és elfáradt életükre, mint a könyörtelen őszi köd. És ezek az

emberek adták nekünk — önmagunkon kívül — Shakespearét, Goethét, Heinét és Puskit. És mindent odaadtak azért, hogy adhassanak, sokszor családot, vagyont és életet is. Petőfi nyomán jártak, volt közöttük, aki gyalog bejárta Petőfi egykori útjait. Hiszen életében Petőfivel sem tördött sokkal inkább az olvasó...

Ezek a szélmalom-harcosok — közöttük olyan nagyok is, mint Vajda János és Reviczky — alighanem szépeket álmodtak a borsón is, amelyre a »boldog, békebeli nagy Magyarország« térdepeltette őket. És ki lehetne álmaiknak szebbhangú énekese az »álmofejtő« Krudy Gyulánál? Hiszen Krudy

álmoskönyvet is írt valaha...

»Szeretem azokat a könyveket — monja Krudy Gyula — amelyekből tegnapi emberekről olvashatni; olyan emberekről, akiket a valóságban sohasem láttunk, de mégis úgy gondolunk rájuk, mint ha ifjúságunk boldog, aranyfoltos napjait az ő társaságukban töltöttük volna egy nagy fa alatt...«

Azt hiszem, Krudy Gyula — velünk együtt — az ifjúság napfogyatkozásos napjait is szerette, hiszen az általa felsorakoztatott »tegnapi emberek« közül csak nagyon kevesen éltek boldog, aranyfoltos napokat. De az is lehet, hogy sokszor a boldogtalanság is boldogság...

Különleges optikai szenzációk után kutatva, az „IME AZ EMBER“ gyűjtőcímmel előadott balett-jelenetek új, túpikusan televíziós kifejező eszközöket igyekeztek találni. A nagyszerű fényhatások és az ugyyszólván expresszionista díszletek különleges varázst és kísérleti éntéket adtak az előadásnak.

KÍSÉRLETI TÁNCKÖZVETÍTÉS TELEVÍZIÓN

Nem pusztán közvetítés, hanem alkotó művészet

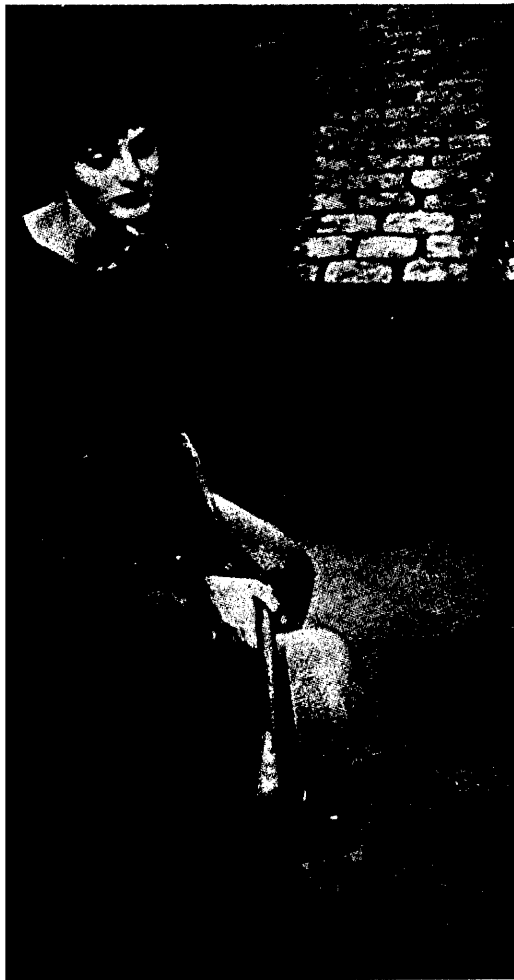
MAURICE BÉJART ÉS MICHELE SEIGNEURET BALETT
JELENETEI. IME AZ EMBER GYŰJTŐCÍMMEL A HESZ-
SZENI RÁDIO TELEVÍZIÓS MŰSORÁN

A már régebben megindított kísérleti adások után, jövő ősztől kezdve három hazai adóállomásunk — Beograd, Zágráb és Lyublyana — közös televíziós műsort sugároz.

Addig, de még azután is sok-sok problémával kell megbirkózni. Mert bizony a televízió problémái nem jelentéktelenek és nem mentes tőlük a világ egyetlen adóállomása sem. Műszaki szempontból a

televízió annyira fejlett, hogy a nézőt ma már nem hökkentí meg és nem elégti ki pusztán az, hogy képet közvetítenék otthonába, hanem állandó, meghatározott színvonalat is kíván. A televízió kifejezési lehetőségeinek problémái mind időszerűbbek, annál is inkább, mert a televíziót eddig még nem vádolták meg azzal, hogy kölcsönveszi a színházi és filmdramaturgia tapasztalatait, viszont a néző nem bocsátja meg, ha kiderül,

Az „**IME AZ EMBER**” balett-jelenetek televíziós előadásán Michèle Seigneuret ismert párizsi balettnőt láthatjuk a kokott szerepében.

hogy csak színházi előadásokat nyújt, vagy filmeket közvetít. A néző televíziót akar, nem pedig televízióval közvetített színházat vagy filmet!

Két francia balettművész, Maurice Béjart és Michèle Seigneuret a »Ballet de l'Etoile de Paris« táncsoporttal nemrég rendkívül érdekes televíziós műsort adott. Béjart, a csoport első táncosa, már hosszabb ideje foglalkozik azzal, hogyan lehet a balettet a televíziós vetítévásznonhoz alkalmazni. Elhatározta hát, hogy kísérletet tesz. Csak hogy kísérletéhez televíziós stúdióra volt szüksége, nemkülönben arra is, hogy valamilyen adóállomás műsorába iktassa. Úgy látszik, Párizsban nem volt rá lehetősége. A hesszeni (Majna Frankfurt) rádió azonban rendelkezésére bocsátotta stúdióját, műsorába iktatta az adást és olyan műsorszámot sugárzott, amelyről szakkörökben még ma is sokat beszélnek.

A párizsi táncsoport »**IME AZ EMBER**« gyűjtőcímen három balettjelenetet adott elő. A három jelenet egy érzéstelen, nemcsak autóval és repülőgéppel, hanem gondolkozásmódban is a végtelenségig motorizált ember sorsát dolgozza fel. Olyan ember sorsát, aki minden elemi humánus tartalom nélkül éli életét. Megalázzák (a »**KÖTELESÉG**« című jelenetben), csalódik (a »**BOLDOGSÁG**« címűben), az értelmetlen tömeg egy embertársa meggyilkolásával vádolja, holott csak tanúja volt a gyilkosságnak. Hiába védekezik logikával, hiába igyekszik megmagyarázni a tömegnek ki ő és mi ő, minden érve okoskodásba ütközik és a vérszomjas tömeg végül is gyilkossá nyilvánítja és meglincseli.

Az, amit Maurice Béjart és Michèle Seigneuret a hesszeni rádió televíziós hálózatának vásznán

nyujtottak, nemcsak balett volt, hanem tánccal előadott kabaré. Miközben tánccal elmondják a mesét, egész idő alatt rövid párbeszéd-ek hallatszanak, a műsort pedig a nagyvárosi utcákon mikrofonnal összegyűjtött hangokból összeállított, stilizált »konkrét« zene kíséri. Ez külön ritmust ad a hangkulisz-szának, s a táncosok csak erre a ritmusra építik mozdulataikat. Természetesen a televíziós felvevő készülék is alkotó jellegű feladatot kapott. Igen ügyesen oldották meg az egyik képből a másikba, a sötét különös hangsúlyozásával kettős képeket közvetítettek — és ezzel a közvetítés optikai szempontból igen sokat nyert. Első ízben történt meg egy televíziós stúdióban, hogy a felvevőgép nem pusztán az »alkalmazott művészet« eszköze volt, hanem a dráma szereplője is, éppen úgy, mint maga a »Balett de l'Etoile de Paris« táncsoport.

Talán nem is kellene külön megemlíteni ezt az adást, ha nem volna kísérlet és útmutatás arra, hogy milyen irányban kell a televízió-nak elindulnia. A művészi felé vezető útra. Egyébként már pusztá léte is erre kötelezi. A televízió ne legyen közvetítő, hanem új művészi ágazat. A televízió csak akkor távolodhat el a kamaraszerű-től, ha újat keres, ha kutat, és csak a törvényeinek megfelelő művészi értékek révén lehet több,

Különösen Maurice Béjart volt ötletes az ember szerepében, és elragadtatta sok-sok nézőjét.

mint az életszínvonalnak egy tartozéka, amilyen a mosógép vagy a villamos hűtőszekrény. Túl kell nőnie ezen és igazolnia kell a maga létét. Ilyen próbálkozás volt Maurice Béjart és Michèle Seignuret kísérlete is a hesszeni rádió televíziójában.

VÉGRE EGY ÚJ SZÍNHÁZ IS ÉPÜL LONDONBAN

Noha a Londoni Színház válsággal küzd, s Angliában minden 2—3 hónapban becsukja kapuját egy-egy színház, (a régi St. James Színház lebontását is csak Vivian Leigh felsőházi tiltakozása akadályozta meg) — Londonban hozzáfogtak egy új színház építéséhez.

Az új színháznak a romantikusan hangzó Mermaid Theater (Sellő Színház) lesz a neve. Elnevezése egy régi irodalmi hagyományhoz fűződik. Londonban volt egykor egy híres vendéglő, mely »A sellőhöz« címet viselte. I. Erzsébet, a »szüzi« királynő idejében ebben a kocsmában boroztak Ben Jonson és költőtársai.

A Sellő Színház az első színház Londonban az utóbbi huszonhat esztendőben. A Fleet Street közelében, az újságnegyedben épül, távol a Piccadilly Circus- és a Trafalgar Square-környéki színházi világtól.

Az új színház vezetését Bernard Miles színészre bízták, aki ezen a téren már némi tapasztalatokat szerzett, amikor 1951-ben a Festivals of Britain idején egy ideiglenes Sellő Színházat alapított.

B. Miles az új színházban nem kíván drámai szenzációkat nyújtani, hanem klasszikus és kipróbált modern darabokat akar előadni kiváló rendezésben és előadásban, alacsony helyárrakkal.

AZ IDEI LENIN-DÍJAT LOUIS ARAGON KAPTA

A népek közötti béke szilárdítása érdekében kifejtett munkásságáért a Szovjetunióban minden esztendőben egy tekintélyes díjat osztanak ki egy-egy arra legérdemesebbnek minősített külföldi személynek. Ezt a díjat Leninről nevezték el. A Lenin-díj bizottsága az idén Louis Aragon francia író és közéleti munkást tüntette ki ezzel a díjjal. Aragon az idén töltötte be hatvanadik életévét.

DUŠAN KOSTIĆ GYERMEKREGÉNYÉNEK SIKERE

A »Narodni mladež« szófiai könyvkiadó márciusban átadta az olvasóközönségnek Dušan Kostić »Gluva pečina« című gyermekregényét bolgár fordításban. Ljiljana Kaceva ültette át bolgárra.

D. Kostićnak ez a műve a napokban macedon nyelven is megjelenik Szkoplyében, s rövidesen Esad Mekuli fordításában siptáruul is.

FRANCIA IRODALMI DÍJAK

A legnagyobb francia irodalmi kitüntetést, a Goncourt-díjat az idén Roger Vaillond kapta a »Törvény« című regényéért. A szerző a délolaszországi emberek életét mutatja be művében. Az utóbbi évek legkelendőbb könyvének tekintik Franciaországban.

Roger Vailland valamikor a szürrealizmus híve volt, később azonban ellene fordult. Ebben az időben közeledni kezdett Franciaország Kommunista Pártjához, majd tagja is lett. Később azonban kilépett a FKP-ból.

Az idei Femina-díjat Cristian Mégret író kapta »Az egyedüllét keresztútja« című regényéért. C. Mégret ma ötven éves. Valamikor gyarmati tisztviselő volt Togóban. Ott szerzett tapasztalatait többször fölhasználta műveiben.

A DUBROVNIKI NYÁRI JÁTÉKOK A MARIN DRŽIĆ JUBILEUM JEGYÉBEN

A jövő évi Dubrovniki Nyári Játékokat Marin Držić dubrovniki vígjátékíró emlékének szentelik, az író születésének 450-ik évfordulója alkalmából. Az előadások sorozatában Branko Gavella rendezésében bemutatják Marin Držić »Tirena« és »Novela od Stanca« című vígjátékát eredeti szöveggel. A Jugoszláv Drámai Színház a nyári játékokon előadja Držić »Dundo Maroje« vígjátékát, a Dubrovniki Népszínház pedig a »Skup«-ot viszi színre. Tárgyalások folynak a Prágai Népszínháznak és egy olasz szintársulatnak az ünnepelt szerző egy-egy művével való vendégszerepléséről.

A Držić-jubileum alkalmából kiállítást rendeznek Dubrovnikban, és emléktáblával jelölik meg az író szülőházát.

„A MENNYEI OSZTAG” SIKERE KÜLFÖLDÖN

A jugoszláv szerzői jogvédő iroda engedélyezte egy-egy lengyel, bolgár, magyar és csehszlovák könyvkiadó vállalatnak Đorđe Lebović és Aleksandar Obrenović »A mennyei osztag« című drámájának fordítását és kiadását. Valószínű, hogy ezt a művet, mely az idei Sztérija Játékokon első díjat kapott, még ebben az évadban be is mutatják ezekben az országokban.

A „GLEMBAJ URAK” BUDAPESTEN

A budapesti Nemzeti Színház hamarosan bemutatja Miroslav Krleža »Glembaj-urak« című drámáját. A mű rendezését Bojan Stupica közismert rendezőnkre bízták.

ARABNYELVŰ KÖNYV A JUGOSZLÁV SZÍNHÁZAKRÓL

Októberben egy igen szép kivitelű könyv jelenik meg nagyobb példányszámban, Kairóban, arab nyelven, a jugoszláv színházokról. A könyvet Murad El Kabuli, ismert egyiptomi költő írta. Egyiptomban és más arab országokban is nagy érdeklődést keltett.

Murad El Kabuli ismerteti könyvében a jugoszláv színházak fejlődésének történetét, a hvári színháztól kezdve napjainkig. A mai színházaknak külön fejezetet szentelt. Könyve második részében foglalkozik színházaink múlt évadi műsorával, s külön fejezetekben beszél az operáról, a balettről, a gyermekszínházokról és a bábszínházokról.

Kabulinak »A jugoszláv színház« című könyve sok képet tartalmaz neves jugoszláv színészekről, színházokról és a jelentősebb előadásokról.

KRLEŽA-NOVELLÁK FRANCIÁUL

A Louis Aragon, ismert francia költő szerkesztésében megjelenő »Les lettres françaises« egyik szeptemberi száma ismertetést közöl Miroslav Krleža válogatott elbeszéléseinek nemrégiben megjelent francia nyelvű kiadásáról.

Az ismertetés írója, Anne Viylor a bevezető sorokban sajnálkozását fejezi ki, hogy semmit se tud a horvát és ál-

talában a jugoszláv irodalomról, tehát arról se, hogy milyen hatással van Krleža a fiatal írókra. Krleža »Temetés Theresienburgban« című novellájáról (erről kapta címét a francia nyelven kiadott novelláskötet is) a bíráló megálapítja, hogy kiváló. A kötet többi novelláiról is igen kedvezően vélekedik, kiemelve Krleža ironiáját, eredeti nyíltságát és bizonyos nyersségét, valamint háborúellenes haladó állásfoglalását.

Anne Viylor a bírálóban rámutat arra is, hogy sok hasonlatosság van Krleža és Kafka között. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Krleža ezeket a novellákat még az első világháború előtt adta ki, tehát inkább Kafka elődjének mondhatók.

JUGOSZLÁV IRODALMI MŰVEK IDEGEN NYELVEKEN

Az utóbbi hónapokban ismét több külföldi kiadó fordult érdeklődéssel a jugoszláv irodalom felé.

A bécsi Globus könyvkiadó szerződést kötött Branko Ćopić íróval a »Nikoletina Bursac élményei« című humoros mű német nyelvű kiadására. Ugyanebből a műből kíván részleteket közölni egy bukaresti kiadóvállalat is »Mai világirodalom« című kiadványában. Egy csehszlovák vállalat kinyomtatja Branislav Nušić »Dr« című vígjátékát. A »Cehoslovenski spisovatel« prágai kiadó Ciril Kosmač mai szlovén író egyik elbeszélését kívánja közzé tenni »Tíz novella a világirodalomból« című antológiájában.

A varsói »Czitelnik« tárgyalásokat folytat Miroslav Krležával a »Filip Latinovicz visszatérése«, valamint Ivo Andrić-tal a »Travniki krónika« című regény kiadásáról. Az utóbbi mű iránt nagyon érdeklődik egy párizsi kiadóvállalat is.

A Szovjetúnióban szintén több jugoszláv író műve kerül az olvasók asztalára. A moszkvai Külföldi Kiadó könyvet készít a XX. századbeli jugoszláv költészetéről, melyben negyven költőnek, nagyobbára hazafias lírájából közül válogatást. Könyvet ad ki továbbá Jovan Jovanović-Zmaj válogatott verseiből. A mai jugoszláv prózát orosz nyelven Krleža és Veljko Petrović válogatott művei, Ivo Andrić »Travniki krónika«-ja, Bratko Ivan »Teleszkop« című regénye, Branimir Ćosić »Letarolt mező«-je és Branko Ćopić »Földindulás«-a képviseli a kiadási tervben. A »Külföldi novella« sorozatban, amelynek az a fődadata, hogy a szovjet olvasónak bemutassa a legjobb alkotásokat ebben a műfajban, nagy példányszámban kiadják Hasan Kikić válogatott novelláit.

TARTALOMMUTATÓ

Sinkó Ervin / Károlyi Mihály útja — — — — —	879
Károlyi Mihály / Emlékirataim — — — — —	888
Vasko Popa / Játékok — — — — —	898
Kopeczky László / Tizenegy óra tíz perc — — — — —	904
Gál László versei — — — — —	909
Borbély János / Tetsvériség a temetőkapuban — — — — —	911
I. Borús Erzsébet versei — — — — —	916
Efroim Kaganovszki novellái — — — — —	919
Bogdánfi Sándor / Cinikus vallomások — — — — —	925
Huszár Zoltán versei — — — — —	932
Sárfány Imre / Nagypáti-Kukac nyomában — — — — —	935
Koncz István / Levél Szonyához — — — — —	939
Ádám Tibor / Indiában sem történnek már csodák — — — — —	940
Vébel Lajos / Kommentátor, következtess! — — — — —	948
Todor Manojlović / Az ifjú Juhász Gyula — — — — —	953
Sárosi Károly / A mostohagyerekek — — — — —	959
Steinitz Tibor / A könyvek behozataláról — — — — —	961
Juhász Géza / Keserű ember — — — — —	964
Vszevolod E. Meyerhold / Gondolatok korunk szín- házáról — — — — —	968
Ivan Ivanji / A német építészet 1957-ben — — — — —	973
G. L. / Írók arcképei — — — — —	977
Nem pusztán közvetítés, hanem alkotó művészet — — — — —	979
KRÓNKA — — — — —	982

A rajzokat MARKULIK JÓZSEF készítette

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT, 1957 NOVEMBER. — KIADJA A MAGYAR SZÓ LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — CSEKKSZÁMLA: 300-T-255. — ELOFIZETESI DIJ: EGY EVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50 DINAR. — KEZIRATOKAT NEM ORZUNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA. — KÉSZULT A NOVISZADI M A G Y A R S Z Ó NYOMDAJÁBAN

észet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtu